

Μονάδα Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας
ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

**ΟΣΑ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΕΤΕ ΓΙΑ ΤΙΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ**

Δρ Ασημίνα Χριστοφόρου

Μονάδα Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας ΕΜΠ

**ΟΣΑ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΕΤΕ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ**

Αθήνα 2014

“Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος
«Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή
Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.”

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή	5
2. Ποιο είναι το ρυθμιστικό πλαίσιο των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα;	7
3. Τί είναι η κοινωνική επιχείρηση;	9
1. ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης:	10
2. ΚΟΙΝΣΕΠ Κοινωνικής Φροντίδας	11
3. ΚΟΙΝΣΕΠ Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού	12
4. Πώς μπορεί κανείς να ιδρύσει μια κοινωνική επιχείρηση;	17
1. Τυπικές υποχρεώσεις	17
Α. ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟ	17
i) Γενική Συνέλευση	20
Β. ΤΟ ΜΗΤΡΩΟ	22
2. Ουσιαστικές ενέργειες σχεδιασμού	27
5. Ποιες είναι οι πηγές χρηματοδότησης μιας κοινωνικής επιχείρησης;	32
1. Πόροι	32
2. Χρηματοδοτικά εργαλεία	33
3. Οικονομικά κίνητρα και μέτρα στήριξης	35
6. Με ποιους μπορούν να συνεργαστούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις;	37
1. Δίκτυα συνεργασίας μεταξύ ΚΟΙΝΣΕΠ (Άρθρο 12, παρ. 1)	37
2. Συνεταιρισμοί ανώτερων βαθμίδων (Άρθρο 12, παρ. 4)	37
3. Σχέσεις με το δημόσιο τομέα	38
i) Προγραμματικές συμβάσεις (Άρθρο 12, παρ. 5)	38
ii) Δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς (Άρθρο 16)	39
iii) Συντονιστικός φορέας (Άρθρο 15)	40
4. Αναπτυξιακές συμπράξεις (Άρθρο 18)	41
i) Κεντρικός Μηχανισμός για τη στήριξη της ανάπτυξης και προώθησης των ΚΟΙΝΣΕΠ και της Κοινωνικής Οικονομίας (http://www.keko.gr/el/Pages/ProclamationsFS.aspx?item=1098)	43
ii) Περιφερειακοί Μηχανισμοί για τη στήριξη της ανάπτυξης και προώθησης των ΚΟΙΝΣΕΠ και της Κοινωνικής Οικονομίας (http://www.keko.gr/el/Pages/ProclamationsFS.aspx?item=1101).	43

7. Πολιτική και νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης	45
Στόχοι του προγράμματος αυτού είναι:	48
8. Πρωτοβουλίες πολιτικής και σχέδια δράσης στην Ελλάδα	50
9. Οι συνεργατικές αρχές και πρακτικές στην Ελλάδα από το παρελθόν μέχρι σήμερα	53
10. Το μέλλον της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα μας	64
1. Υποστήριξη και πρωτοβουλίες δημοσίου τομέα	65
2. Δίκτυα και μηχανισμοί αμοιβαίας υποστήριξης	66
3. Συστήματα πιστοποίησης	67
4. Αγορές και φορείς κοινωνικής χρηματοδότησης και επένδυσης	68
5. Συστήματα κοινωνικής αξιολόγησης	68
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	70

1. Εισαγωγή

Η παγκόσμια και Ευρωπαϊκή κρίση έφεραν στο προσκήνιο τις αδυναμίες του κυρίαρχου οικονομικού συστήματος που βασίζεται αποκλειστικά στην επιδίωξη του ατομικού οφέλους και τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Η αύξηση της ανεργίας, της φτώχειας και της ανισότητας, ιδιαίτερα των ευάλωτων ομάδων, σε ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, μας αφήνουν εκτεθειμένους σε φαινόμενα κοινωνικών αναταραχών και πολιτικής αστάθειας που ήδη βιώνουμε με την αύξηση της εγκληματικότητας, των συγκρούσεων και της προσφυγιάς.

Από τη βιομηχανική επανάσταση κιόλας, για την αντιμετώπιση των δυσμενών συνεπειών της, αναπτύσσεται στην Ευρώπη η συνεργατική και συνεταιριστική παράδοση. Η παράδοση αυτή ενσωματώνει εναλλακτικές μορφές επιχειρηματικότητας και οργάνωσης της παραγωγής που στηρίζονται στις αρχές του κοινωνικού οφέλους, της δημοκρατικής συμμετοχής, της αλληλεγγύης, της αύξησης της απασχόλησης και της αναδιανομής, και της αυτονομίας. Συχνά ταυτίζεται με τη λεγόμενη κοινωνική οικονομία και περιλαμβάνει τους συνεταιρισμούς, τις ενώσεις, τα ιδρύματα και τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Ο τομέας αυτός διαφοροποιείται από τις συμβατικές επιχειρήσεις του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα γιατί συνδυάζει τις οικονομικές επιδιώξεις με τις κοινωνικές προτεραιότητες, και αναπτύσσει δυνατότητες ευελιξίας και δημιουργικότητας, τεχνικής και κοινωνικής καινοτομίας, ώστε να απαντά με πιο άμεσο και πλήρη τρόπο στις τοπικές ανάγκες, ιδιαίτερα των ευπαθών ομάδων – ανέργων, φτωχών, κοινωνικά αποκλεισμένων – για ανάπτυξη, απασχόληση και συνοχή.

Μάλιστα θεωρείται ότι σε ορισμένες περιπτώσεις ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας υπερτερεί της αγοράς και του κράτους γιατί απαλλάσσεται από τις «αναποτελεσματικότητές» τους: στην αγορά η αναποτελεσματικότητα οφείλεται στην επιδίωξη του οικονομικού κέρδους και την αδυναμία συνυπολογισμού του κοινωνικού κόστους και οφέλους της οικονομικής δραστηριότητας, ενώ στο κράτος η αναποτελεσματικότητα προέρχεται από την πραγματοποίηση κοινωνικών δαπανών χωρίς μακροχρόνια διαχείριση εσόδων και πόρων. Ωστόσο, θα δούμε ότι οι θεσμοί της αγοράς, του κράτους και της κοινωνικής οικονομίας αλληλοσυμπληρώνονται και δεν υποκαθιστούν ο ένας τον άλλον: «αναποτελεσματικότητες» αναδύονται και στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας που πρέπει να ελέγχονται και να περιορίζονται από τους άλλους θεσμούς.

Σήμερα πολλοί ερευνητές και φορείς άσκησης πολιτικής υποστηρίζουν ότι η τρέχουσα κρίση μας καλεί να αναθεωρήσουμε τις δομές των οικονομιών και κοινωνιών μας και να εφαρμόσουμε τα μαθήματα και τις πρακτικές της συνεργατικής και συνεταιριστικής Ευρωπαϊκής παράδοσης για να απαλλαγούμε από τα δεινά που δημιουργεί η κρίση αλλά και μας έφεραν σε αυτή. Ωστόσο, οι

θεσμοί, οι αντιλήψεις και οι αξίες που στηρίζουν την παράδοση αυτή στην Ευρώπη διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Παράλληλα οι κοινωνικοί επιχειρηματίες έχουν να αντιμετωπίσουν τα σοβαρά προβλήματα και διλήμματα της κρίσης, όπως οι περιορισμοί στη ρευστότητα, στην απασχόληση του ανθρώπινου δυναμικού, και στις κοινωνικές δαπάνες. Τούτο δημιουργεί έντονες δυσκολίες στη σύσταση και την επιβίωση των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, και στην αξιοποίηση των ευκαιριών για αναθεώρηση των επιχειρηματικών προτύπων και οικονομικών δομών.

Στο παρόν κείμενο εστιάζουμε στις κοινωνικές επιχειρήσεις που αποτελούν ένα σχετικά νέο φαινόμενο στην Ελλάδα. Αναφερόμαστε στη νομική τους μορφή και τις προϋποθέσεις σύστασης και χρηματοδότησής τους, τις δυνατότητες που προσφέρουν και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν, καθώς και τις δυνατότητες που διαμορφώνουν το Ελληνικό και Ευρωπαϊκό ρυθμιστικό και μεταρρυθμιστικό πλαίσιο για την απασχόληση των νέων και των ευπαθών ομάδων, για την προώθηση της ανάπτυξης και συνοχής και την έξοδο από την κρίση. Σκοπός μας είναι να δώσουμε πληροφόρηση σε νέους επιχειρηματίες για εναλλακτικά πρότυπα επιχειρηματικότητας και οργάνωσης της παραγωγής στην Ελλάδα.

Το παρόν κείμενο ξεκινά με πιο πρακτικά θέματα σύστασης, λειτουργίας και χρηματοδότησης σύμφωνα με το ρυθμιστικό πλαίσιο στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Κατόπιν εμβαθύνει στα προβλήματα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα όπως πρέπει να τα γνωρίζουν οι επίδοξοι νέοι επιχειρηματίες. Οργανώνεται στις εξής θεματικές ενότητες:

- I. Εισαγωγή**
- II. Ποιο είναι το ρυθμιστικό πλαίσιο των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα;**
- III. Τί είναι η κοινωνική επιχείρηση;**
- IV. Πώς μπορεί κανείς να ιδρύσει μία κοινωνική επιχείρηση;**
- V. Ποιές είναι οι πηγές χρηματοδότησης μιας κοινωνικής επιχείρησης;**
- VI. Με ποιους μπορούν να συνεργαστούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις;**
- VII. Πολιτική και νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης**
- VIII. Πρωτοβουλίες πολιτικής και σχέδια δράσης στην Ελλάδα**
- IX. Οι συνεργατικές αρχές και πρακτικές στην Ελλάδα από το παρελθόν μέχρι σήμερα**
- X. Το μέλλον της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα μας**

2. Ποιο είναι το ρυθμιστικό πλαίσιο των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα;

Η κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα διαμορφώνεται κυρίως από τη νομοθεσία και παράδοση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) στον τομέα αυτό.

Σύμφωνα με τον Nasioulas (2012: 40-41), ο Νόμος 4019/2011 σηματοδοτεί την εισαγωγή της έννοιας της «Κοινωνικής Οικονομίας» στην ελληνική νομοθεσία και αποτελεί ένα αποφασιστικό βήμα στη θεσμοθέτησή της στην Ελλάδα. Απαντά στην ανάγκη για ενσωμάτωση των ποικίλων εθελοντικών, αστικών και συνεταιριστικών οργανισμών σε ένα ενιαίο θεσμικό και οργανικό πλαίσιο. Πριν την ψήφιση του νόμου αυτού δεν υπήρχαν σχετικές ρυθμίσεις και θεσμικά όργανα για το σχεδιασμό, την καταχώρηση, τον έλεγχο και την αξιολόγηση φορέων της κοινωνικής οικονομίας. Δηλαδή μέχρι πρόσφατα δεν αναγνωριζόταν η πραγματικότητα και δυναμική της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι έχει σημαντική ιστορία και προσφορά. Μάλιστα θεωρείται ότι η απουσία ενός θεσμικού πλαισίου για την ταυτοποίηση και στήριξη των φορέων αυτών και των δραστηριοτήτων τους υπονόμωσε την πορεία και τη δυνατότητά τους να επιδιώξουν και να εξυπηρετήσουν κοινωνικούς και αναπτυξιακούς στόχους.

Η Ελληνική κοινωνική οικονομία, όπως ορίζεται από τη νομοθεσία, είναι συνεπής με την Ευρωπαϊκή παράδοση.¹ Σύμφωνα με τον οδηγό για την Κοινωνική Ευρώπη που εξέδωσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013) το κοινό στοιχείο των οργανισμών κοινωνικής οικονομίας, που τους διαφοροποιεί από τις συμβατικές επιχειρήσεις, είναι οι στόχοι που επιδιώκουν πέρα από το κέρδος και τη διανομή του στους μετόχους. Γενικά, ο άνθρωπος και η εργασία ιεραρχούνται πάνω από το κεφάλαιο. Στους κυριότερους σκοπούς που επιδιώκουν οι οργανισμοί αυτοί συγκαταλέγονται:

- 1) **Παροχή αγαθών και υπηρεσιών**, περιλαμβανομένων των ευκαιριών απασχόλησης, στα μέλη ή την κοινότητά τους. Σημασία έχει η διατήρηση της απασχόλησης και της ποιότητας των προϊόντων ακόμα και αν αυτό συνεπάγεται μείωση του περιθωρίου κέρδους.
- 2) **Επιδίωξη στόχων γενικού συμφέροντος**, δηλ. την παροχή υπηρεσιών που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων με ισχυρό αντίκτυπο στην ευημερία και την ποιότητα ζωής του συνόλου της κοινωνίας: την ικανοποίηση των βασικών αναγκών, τη βιώσιμη ανάπτυξη, την προστασία του περιβάλλοντος, την εξασφάλιση των προϋποθέσεων για την απόλαυση θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τέτοιες υπηρεσίες σχετίζονται με την παροχή βασικών υπο-

δομών σε σημαντικούς τομείς όπως η υγεία, η εκπαίδευση, η κοινωνική φροντίδα, η ενέργεια, η ύδρευση, οι μεταφορές, η διαχείριση απορριμμάτων.

- 3) Τα δικαιώματα ιδιοκτησίας δεν αναγνωρίζονται σε επενδυτές, αλλά σε ενδιαφερόμενα μέρη (stakeholders),** όπως εργαζόμενοι, πελάτες, και εθελοντές.
- 4) Ισχύουν δημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων,** στο πλαίσιο των οποίων λαμβάνονται οι κρίσιμες αποφάσεις με τη συμμετοχή και ψηφοφορία του συνόλου των μελών των οργανισμών αυτών.

Στον οδηγό για την Κοινωνική Ευρώπη οι παραδοσιακοί φορείς κοινωνικής οικονομίας που λειτουργούν από τον 19^ο αιώνα στην Ευρώπη είναι: i) οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις, ii) οι αλληλοασφαλιστικοί οργανισμοί, iii) οι ενώσεις και iv) τα ιδρύματα. Τέτοιοι φορείς δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα από την αρχή του 20^{ου} αιώνα και προβλέπονται από την ελληνική νομοθεσία σε άλλες διατάξεις. Στον κατάλογο αυτό έρχεται τώρα ο οδηγός να προσθέσει και τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Νομοθεσία για τη σύσταση και λειτουργία κοινωνικών επιχειρήσεων υπάρχει σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες από το τέλος του 20^{ου} αιώνα. Στην Ελλάδα υπάρχει πιο πρόσφατα με το Νόμο 4019/2011.

3. Τί είναι η κοινωνική επιχείρηση;

Με το Νόμο 4019/2011 θεσπίζεται η *Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση* (στο εξής ΚΟΙΝΣΕΠ), ως φορέας της Κοινωνικής Οικονομίας.

Σύμφωνα με το Άρθρο 2, παρ. 1, η ΚΟΙΝΣΕΠ ορίζεται ως «*αστικός συνεταιρισμός με κοινωνικό σκοπό και διαθέτει εκ νόμου την εμπορική ιδιότητα*». Τα μέλη της, φυσικά ή νομικά πρόσωπα, συμμετέχουν σε αυτή με μία ψήφο, ανεξάρτητα από τον αριθμό των συνεταιριστικών μερίδων που κατέχουν.

Γενικότερα, η *Κοινωνική Οικονομία* είναι «το σύνολο των οικονομικών, επιχειρηματικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων, των οποίων ο καταστατικός σκοπός είναι *η επιδίωξη του συλλογικού οφέλους και η εξυπηρέτηση γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων*» (Άρθρο 1, παρ. 1).

Σύμφωνα με τον Nasioulas (2012: 41) ο ορισμός αυτός είναι συνεπής με την Ευρωπαϊκή άποψη: είναι ευρύς, μη περιοριστικός και εκφράζει τον πλουραλιστικό, ανοικτό και δυναμικό χαρακτήρα της κοινωνικής οικονομίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε ανακοίνωση με τίτλο *Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα* (European Commission, 2011), που στηρίζεται στις Ευρωπαϊκές συνθήκες και ορίζει την «κοινωνική επιχείρηση» ως τη μορφή επιχειρηματικότητας η οποία:

- ασκεί εμπορική δραστηριότητα για την επιδίωξη του κοινωνικού σκοπού παραγωγής ενός κοινού αγαθού, συχνά με τη μορφή της κοινωνικής καινοτομίας, δηλ. τη δημιουργία νέων μορφών συνεργασίας και συνεταιριστικών θεσμών,
- επανεπενδύει τα κέρδη τους για την επιδίωξη του κοινωνικού τους σκοπού,
- εφαρμόζει μεθόδους οργάνωσης ή συστήματα ιδιοκτησίας που αντανάκλουν την κοινωνική της αποστολή, και τις αρχές δημοκρατικής συμμετοχής και κοινωνικής δικαιοσύνης.

Επίσης, στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας εντάσσονται παλαιότερες μορφές συνεταιριστικής δραστηριότητας, όπως οι μη-κερδοσκοπικοί οργανισμοί και συνεταιρισμοί, οι οποίοι ορίζονται από άλλες σχετικές διατάξεις που καθιερώθηκαν στο παρελθόν. Το φαινόμενο της κοινωνικής επιχείρησης είναι νεότερο στην Ελλάδα και καλύπτεται από τις διατάξεις του παρόντος νόμου. Διακρίνεται από τις παλαιότερες μορφές συνεταιριστικής δραστηριότητας ως προς το γεγονός ότι συνδυάζει κοινωνικούς σκοπούς με εμπορική δραστηριότητα. Ο τρόπος με τον οποίο συνδυάζονται κοινωνικοί και εμπορικοί στόχοι στο πλαίσιο της κοινωνικής επιχείρησης οδηγεί σε διαφορετικούς

τύπους ΚΟΙΝΣΕΠ καθένας από τους οποίους εξυπηρετεί ένα ειδικότερο στόχο. Ο νόμος διακρίνει τρεις τύπους: τις ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης, τις ΚΟΙΝΣΕΠ Κοινωνικής Φροντίδας και τις ΚΟΙΝΣΕΠ Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού. Όταν κάποιος συστήνει μια ΚΟΙΝΣΕΠ επιλέγει ένα από τους τύπους αυτούς. Αναλυτικότερα (Άρθρο 1, παρ. 2-5 και Άρθρο 2, παρ. 2):

1. ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης:

- Αφορούν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ατόμων που ανήκουν στις *Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού*. Τουλάχιστον το 40% των εργαζομένων στις επιχειρήσεις αυτές πρέπει να ανήκει στις ευάλωτες ομάδες.
- Σύμφωνα με το νόμο (Άρθρο 1, παρ. 4 εδ. α), στις ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού ανήκουν οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού που «η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς. Σε αυτές ανήκουν άτομα με αναπηρίες (σωματικές ή ψυχικές ή νοητικές ή αισθητηριακές), εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες άτομα, οροθετικοί, φυλακισμένοι/ αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες.»
- Οι ευάλωτες ομάδες ανήκουν στην ευρύτερη κατηγορία των *Ευπαθών Ομάδων του Πληθυσμού*, πλάι στις λεγόμενες *Ειδικές Ομάδες*. Σύμφωνα με το νόμο (Άρθρο 1, παρ. 4 εδ. β), στις Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού ανήκουν οι ομάδες που «βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας, από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν ενδεικτικά οι άνεργοι νέοι, οι άνεργες γυναίκες, οι άνεργοι άνω των πενήντα ετών, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, γυναίκες θύματα κακοποίησης, οι αναλφάβητοι, οι κάτοικοι απομακρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες.»
- Γενικότερα, οι ευπαθείς ομάδες, τόσο οι ευάλωτες όσο και οι ειδικές ομάδες, τυγχάνουν ιδιαίτερης προσοχής διότι όπως λέει ο νόμος (Άρθρο 1, παρ. 4) μαστίζονται από προβλήματα τα οποία «επηρεάζουν την εύρυθμη λειτουργία της τοπικής ή ευρύτερα περιφερειακής οικονομίας». Η πρόταση αυτή απηχεί στόχους της περιφερειακής πολιτικής και πολιτικής συνοχής και τη Στρατηγική «Ευρώπη 2020» της ΕΕ που δίνουν έμφαση στο πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού.
- Ενδιαφέρον έχει ότι στο νόμο για τις ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης γίνεται αναφορά στις ευάλωτες ομάδες μόνο και όχι στις ειδικές ομάδες. Γενικότερα στο νόμο για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα δεν υπάρχει πρόβλεψη για τις ειδικές ομάδες. Πάντως οι προκηρύξεις για αναπτυξιακές

συμπράξεις που δημιουργούνται για τη συμβουλευτική υποστήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων (βλέπε παρακάτω) υιοθετούν μια ευρύτερη προσέγγιση που περιλαμβάνει όλες τις ευπαθείς ομάδες και τις βλέπει ως κατηγορίες του πληθυσμού που αντιμετωπίζουν εμπόδια ως προς την ένταξή τους στην αγορά εργασίας και πρόκειται για τις ωφελούμενες ομάδες των μηχανισμών αυτών.

Ο λόγος που δεν έχει επεκταθεί ο παρών νόμος σε ειδικές ομάδες ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι οι ειδικές ομάδες εμπεριέχουν πολλές διαφοροποιημένες υπο-ομάδες που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες ανάγκες και προκλήσεις και επομένως απαιτούν εξειδικευμένη μεταχείριση, οικονομική, κοινωνική, θεσμική και χρηματοδοτική. Επίσης η μεταχείριση διαφορετικών ευπαθών ομάδων, και κυρίως η υιοθέτηση και κατανομή των κοινωνικών επιχειρηγήσεων μεταξύ τους, και μέσω της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, εξαρτάται από τη νομοθεσία της ΕΕ. Συνεπώς, η ανεργία ιδιαίτερα των ειδικών ομάδων – νέοι, γυναίκες, άτομα άνω των 50 – γίνεται βάσει των πολιτικών της ΕΕ έμμεσος στόχος των ΚΟΙΝΣΕΠ Συλλογικού Σκοπού τους οποίους αναλύουμε παρακάτω.

- Οι *Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης* (ΚΟΙΣΠΕ) που διέπονταν από προγενέστερες διατάξεις του Νόμου 2716/1999 θεωρούνται αυτοδικαίως ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης. Για τον Nasioulas (2012: 42) μέχρι σήμερα οι ΚΟΙΣΠΕ που λειτουργούν στην Ελλάδα διαθέτουν σημαντική ικανότητα για την ένταξη ευάλωτων ομάδων ιδιαίτερα εκείνων που αντιμετωπίζουν σοβαρούς κοινωνικο-οικονομικούς περιορισμούς και προβλήματα υγείας.
- Οι ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης θα λέγαμε ότι ανήκουν σε μια ευρύτερη κατηγορία κοινωνικών επιχειρήσεων που παρατηρείται στην Ευρώπη και περιλαμβάνει τις κοινωνικές επιχειρήσεις για την επανένταξη στην αγορά εργασίας (work integration social enterprises – WISE) (Nasioulas, 2012: 41, βλέπε επίσης European Commission, 2014b: 5). Σκοπός βέβαια είναι να επεκταθεί η κοινωνική επιχειρηματικότητα και σε άλλους οικονομικούς και κοινωνικούς τομείς καθώς η εφαρμογή συλλογικών μέσων και στόχων στην επιχειρηματική δράση θεωρείται γενικότερα επωφέλης για την επιχείρηση και την ανάπτυξη. Παρακάτω αναπτύσσονται οι άλλοι δύο τύποι κοινωνικών επιχειρήσεων με διαφορετικούς σκοπούς.

2. ΚΟΙΝΣΕΠ Κοινωνικής Φροντίδας

- Αφορούν την παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών κοινωνικού – προνοιακού – χαρακτήρα σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, όπως οι ηλικιωμένοι, τα βρέφη, τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία και τα άτομα με χρόνιες παθήσεις.

- Ειδικότερα, ο παρών νόμος ορίζει την *Κοινωνική Φροντίδα* ως την «παραγωγή και παροχή αγαθών, καθώς και υπηρεσιών υγείας και κοινωνικής πρόνοιας για συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού» όπως εκείνες που προαναφέρθηκαν (Άρθρο 1, παρ. 5).
- Το ζήτημα που εγείρεται εδώ και αποτελεί θέμα συζήτησης σε ακαδημαϊκούς και πολιτικούς κύκλους είναι κατά πόσο οι κοινωνικές επιχειρήσεις του τύπου αυτού θα συμπληρώνουν ή θα υποκαταστήσουν τις δραστηριότητες του κράτους στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας. Το πλεονέκτημα της ανάληψης τέτοιων δραστηριοτήτων από κοινωνικές επιχειρήσεις είναι η απαλλαγή του δημόσιου προϋπολογισμού από σχετικές δαπάνες και η προσφορά πιο εξειδικευμένων υπηρεσιών προσαρμοσμένων στις εκάστοτε τοπικές ανάγκες του πληθυσμού. Το μειονέκτημα είναι η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας και η αδυναμία της ιδιωτικής πρωτοβουλίας να καλύπτει πάντα τις ανάγκες του πληθυσμού με καθολικό, δίκαιο και αμερόληπτο τρόπο όπως αναμένεται να κάνει το κράτος. Μία σημαντική δυσκολία στη λειτουργία κοινωνικών επιχειρήσεων φροντίδας που αναλαμβάνουν δραστηριότητες πρόνοιας του δημοσίου είναι τα προβλήματα που έχει το θεσμικό πλαίσιο για τις δημόσιες συμβάσεις: παρά τη δέσμευση του κράτους να διατηρήσει τον κοινωνικό χαρακτήρα των υπηρεσιών, άλλοτε δεν συμμετέχουν κοινωνικές επιχειρήσεις στους σχετικούς διαγωνισμούς, και άλλοτε δεν συμμετέχουν με ίσους όρους γιατί δεν είναι γνωστός ο ρόλος τους.

3. ΚΟΙΝΣΕΠ Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού

- Αφορούν την παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας (πολιτισμός, περιβάλλον, οικολογία, εκπαίδευση, παροχές κοινής ωφέλειας, αξιοποίηση τοπικών προϊόντων, διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων κ.α.) που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την κοινωνική συνοχή και την τοπική ανάπτυξη.
- Ειδικότερα, στον παρόντα νόμο ο *Συλλογικός Σκοπός* είναι «η προώθηση των δράσεων συλλογικότητας και η προστασία των συλλογικών αγαθών, μέσω αναπτυξιακών, οικονομικών και κοινωνικών πρωτοβουλιών τοπικού, περιφερειακού ή ευρύτερου χαρακτήρα. Ως τέτοιες δράσεις νοούνται ιδίως οι πολιτιστικές, οι περιβαλλοντικές, οι οικολογικές δραστηριότητες, η αξιοποίηση και ανάδειξη τοπικών προϊόντων, η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών» (Άρθρο 1, παρ. 2).
- Παρατηρούμε ότι επαναλαμβάνονται οι στόχοι της περιφερειακής πολιτικής και πολιτικής συνοχής και της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» της ΕΕ που δίνουν

έμφαση στην κοινωνική συνοχή, την τοπική ανάπτυξη και την απασχόληση. Επίσης η ανάδειξη των τοπικών, οικολογικών, πολιτιστικών και παραδοσιακών στοιχείων για την ανάπτυξη απηχούν τους στόχους της αγροτικής πολιτικής της ΕΕ, ιδιαίτερα των προγραμμάτων LEADER που ξεκίνησαν ως κοινοτική πρωτοβουλία στα πλαίσια της διαρθρωτικής πολιτικής για την ανάπτυξη μη-αστικών περιοχών και κατόπιν εντάχθηκε στην αγροτική πολιτική. Δεν είναι τυχαίο ότι ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας συμπεριλαμβάνονται στο Ελληνικό ΕΣΠΑ 2014-2020² με απώτερο στόχο την αντιμετώπιση προβλημάτων απασχόλησης, φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού ιδιαίτερα την εποχή της κρίσης. Με άλλα λόγια, η κοινωνική οικονομία και η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποσκοπούν στην ευρύτερη κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη πέρα από την ικανοποίηση ειδικών αναγκών του πληθυσμού.

Εν ολίγοις, σύμφωνα με τους Nasioulas and Mavroeidis (2013: 4, Figure 1), κάθε τύπος ΚΟΙΝΣΕΠ αποβλέπει στην αντιμετώπιση της αποτυχίας της αγοράς και του δημόσιου τομέα να παρέχουν ορισμένες υπηρεσίες και να ικανοποιήσουν εξειδικευμένες ανάγκες. Για παράδειγμα, υποστηρίζουν ότι:

- ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης: αντιμετωπίζουν τις αποτυχίες της αγοράς εργασίας να προσφέρει δυνατότητες ένταξης και αποκατάστασης ευπαθών κοινωνικών ομάδων.
- ΚΟΙΝΣΕΠ Φροντίδας: αντιμετωπίζουν τις αποτυχίες των δομών πρόνοιας να παρέχουν επαρκή αγαθά και υπηρεσίες προσωπικής και οικιακής φροντίδας σε ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού
- ΚΟΙΝΣΕΠ Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού: αντιμετωπίζουν τις αποτυχίες του συστήματος να παρέχει κοινωνικά αγαθά και να ανταποκρίνεται σε τοπικές κοινωνικές πρωτοβουλίες, γεγονός που συμβάλλει στην ερημοποίηση απομακρυσμένων περιοχών της χώρας.

Έχει ασκηθεί κριτική στον τρόπο με τον οποίο ο νόμος ορίζει τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Για παράδειγμα, οι Τζουβελέκας και Zoehrer (2015: 124-125) θεωρούν ότι ο νόμος δεν ορίζει την κοινωνική επιχειρηματικότητα με σαφήνεια βάσει είτε της περιγραφής του όρου είτε των λειτουργικών χαρακτηριστικών του θεσμού. Περιορίζεται σε μια τυποποίηση βασισμένη στη νομική μορφή της κοινωνικής επιχείρησης προκειμένου το κράτος να εξασφαλίσει ελεγκτικές και όχι λειτουργικές ρυθμίσεις για την προώθηση του τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Κατά συνέπεια, ο νόμος αδυνατεί να λάβει υπόψη τη προγενέστερη εδραίωση και λειτουργία της κοινωνικής οικονομίας με φορείς διαφορετικών τύπων. Λόγου χάρη: ι) γίνεται αναφορά σε ευπαθείς και ευάλωτες ομάδες αλλά το νέο πλαίσιο δεν καθορίζει επαρκώς τη δράση προγενέστερων μορφών κοινωνικής επιχειρηματικότητας, όπως οι ΚΟΙΣΠΕ, που στοχεύουν επίσης στις ομάδες αυτές, ιι) οι ΚΟΙΝΣΕΠ κατατάσσονται στην

κατηγορία των αστικών συνεταιρισμών που ορίζονται με παλαιότερο νόμο, γεγονός που μπορεί να αποκλείει προγενέστερους, πετυχημένους τύπους επιχειρηματικότητας στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας, όπως οι αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες. Όπως θα δούμε παρακάτω, αν και υπάρχει πρόβλεψη από το νόμο για τους άλλους φορείς της κοινωνικής οικονομίας σε άλλες διατάξεις, εντούτοις δεν προσδιορίζονται με σαφήνεια οι εξειδικευμένες δομές και λειτουργίες τους καθώς και οι σχέσεις τους με άλλους ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς που δραστηριοποιούνται εντός και εκτός του χώρου της κοινωνικής οικονομίας. Για τους Τζουβελέκας και Zoehrer απαιτείται να προσδιοριστούν τα βασικά κριτήρια για την περιγραφή της κοινωνικής επιχείρησης, διαμορφώνοντας ένα διευρυμένο και ενιαίο νομικό πλαίσιο που θα περιλαμβάνει και θα προσδιορίζει τους πολλαπλούς τύπους επιχειρηματικότητας και δραστηριότητας στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας.

Ας μην ξεχνάμε ότι η κοινωνική οικονομία είναι από τη φύση της πολυδιάστατη, καινοτομική και δυναμική για να συνδυάσει την επιδίωξη οικονομικών και κοινωνικών σκοπών. Τα στοιχεία αυτά θεωρείται ότι συμβάλλουν στην αύξηση της απασχόλησης, ιδιαίτερα των ευάλωτων ομάδων στην Ελλάδα της κρίσης, οδηγώντας σε ανάπτυξη και συνοχή. Πρόκειται όμως και για στοιχεία που δημιουργούν διαφοροποιημένα πλαίσια και πολύπλοκες μορφές δραστηριότητας από τόπο σε τόπο και από χώρα σε χώρα. Έτσι έχουν γεννηθεί ποικίλες προσεγγίσεις και έννοιες της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας, οι οποίες συνεχώς μεταβάλλονται ανάλογα με τις εγχώριες και διεθνείς οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Για τους λόγους αυτούς η κοινωνική οικονομία παραμένει ένας χώρος υπό μελέτη, ή όπως λέει ο Claude Viennet, που θα δούμε παρακάτω, είναι χώρος *υπό ανανέωση*.

Γενικότερα, μιλάμε για ένα εναλλακτικό τρόπο επιχειρηματικότητας με γνώμονα το **γενικό συμφέρον**, την **κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη** και τη **δημοκρατική λειτουργία**. Η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει τους φορείς που αναπτύσσουν ποικίλες δραστηριότητες (οικονομικές και μη). Ως κοινά χαρακτηριστικά τους αναφέρονται τα ακόλουθα: i) απουσία κερδοσκοπικών κινήτρων, ii) ελεύθερη συμμετοχή, iii) δημοκρατική διοίκηση, και iv) ανεξαρτησία από το δημόσιο (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010: 50-51). Ο τομέας αυτός εμφανίστηκε στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα για την αναθεώρηση των κυρίαρχων αξιών της αγοράς που εστίαζαν στο ιδιωτικό όφελος, τον ελεύθερο ανταγωνισμό, τη συσσώρευση κεφαλαίου και τη μεγιστοποίηση του κέρδους, και υπονόμευαν άλλες κοινωνικές και ηθικές αξίες που διασφάλιζαν το συλλογικό όφελος όπως η ισότητα, η αυτονομία, η δικαιοσύνη και η συνοχή. Με άλλα λόγια, η κοινωνική οικονομία στόχευε στη συμφιλίωση οικονομικών και κοινωνικών στόχων. Είχε τις ρίζες της σε: i) θρησκευτικές αντιλήψεις για την αξία τους ανθρώπου έναντι του υλικού πλούτου, ii) ανάγκη σύζευξης ηθικών, ανθρωπιστικών αξιών με την οικονομία, iii) σοσιαλιστικές

τοποθετήσεις υπέρ της χειραφέτησης των εργαζομένων έναντι της κυριαρχίας τους κεφαλαίου, και iv) φιλελεύθερες ιδέες αποκατάστασης των ανισορροπιών των αγορών και της αναποτελεσματικής παρέμβασης των δημόσιων αρχών (Nasioulas, 2012: 18-20).

Ο οικονομολόγος Polanyi (1944) ερμηνεύει την εμφάνιση του τομέα των συνεταιρισμών, των ενώσεων και ιδρυμάτων ως αντίδραση στην αυτονόμηση της οικονομίας από την κοινωνία μετά τη βιομηχανική επανάσταση και την ανάγκη επανασύνδεσης της οικονομικής λειτουργίας με το δημόσιο συμφέρον και την κοινωνική ευημερία. Στη σύγχρονη εποχή η κοινωνική οικονομία ανασυγκροτείται για να αντιμετωπίσει τον περιορισμό του κράτους πρόνοιας, την απελευθέρωση των εγχώριων και διεθνών αγορών, ιδιαίτερα του τραπεζικού και χρηματοπιστωτικού συστήματος, τις κρίσεις χρέους που ακολούθησαν, και τον επαναπροσδιορισμό των προτεραιοτήτων της Ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης.

Ο οικονομολόγος Vienney (1994/2008: 16-17, 173-177), ειδικός στη μελέτη της κοινωνικής οικονομίας, παρατηρεί ότι στο τέλος του 20^{ου} αιώνα στη Γαλλία οι συνεταιρισμοί, οι οργανισμοί αλληλοβοήθειας και οι σύλλογοι, δηλ. οι παραδοσιακοί φορείς της Ευρωπαϊκής κοινωνικής οικονομίας, αντιμετωπίζουν συνθήκες που απειλούν την επιβίωσή τους και την εξυπηρέτηση κοινωνικών στόχων: i) η απελευθέρωση των εγχώριων και διεθνών αγορών και η περαιτέρω οικονομική ολοκλήρωση μεταξύ χωρών, ii) η μείωση των κρατικών επιχορηγήσεων στη λογική του περιορισμού του δημοσίου τομέα και της παρέμβασής του, iii) ο ανταγωνισμός των μεγάλων καπιταλιστικών ομίλων που αξιοποιούν οικονομίες κλίμακας και ευκαιρίες επενδύσεων, ιδιαίτερα στην καινοτομία, και iv) οι δυσκολίες εξεύρεσης ιδιωτικών πόρων στην τραπεζική και χρηματοπιστωτική αγορά που αξιολογούν και επενδύουν αποκλειστικά βάσει των οικονομικών επιδόσεων των επιχειρήσεων. Οι οργανώσεις αυτές δέχονται πιέσεις να προσαρμοστούν στο μετασχηματισμό αυτό επεκτείνοντας την εμπορευματική τους παραγωγή και αυξάνοντας την αποδοτικότητα των κεφαλαίων που συγκεντρώνουν, γεγονός που μπορεί να θέσει υπό αίρεση τον πρωταρχικό τους στόχο, την κοινωνική αλληλεγγύη. Η σύγχρονη κοινωνική οικονομία είναι αποτέλεσμα της συσπείρωσης και κινητοποίησης των οργανισμών αυτών για να διασφαλίσουν τον κοινωνικό τους χαρακτήρα και να αποκτήσουν ενιαία ταυτότητα και θεσμική κατοχύρωση, αναζητώντας ένα νέο συμβιβασμό ανάμεσα στην ωφελιμότητα και την κερδοφορία, την κοινωνική συνοχή και την οικονομική αποτελεσματικότητα. Αναπτύσσονται, λοιπόν, νέες οργανώσεις που σχετίζονται με τις νέες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού, όπως οι επιχειρήσεις κοινωνικής ενσωμάτωσης, επιχειρήσεις παραγωγής υπηρεσιών αλληλοβοήθειας, οι οργανώσεις που έχουν ως αντικείμενο τη συγκέντρωση πόρων για τη χρηματοδότηση προγραμμάτων τοπικής ανάπτυξης και απασχόλησης, ή τα δίκτυα συνεταιρισμών μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

Το Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα (Ομάδα Διοίκησης Έργου για την Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, 2013)³ παρατηρεί πως αν και τα κράτη-μέλη της ΕΕ υιοθετούν ποικίλα θεσμικά πλαίσια και ορολογίες όπως «αλληλέγγυα οικονομία» ή «τρίτος τομέας», εντούτοις εμπνέονται από κοινές αξίες όπως: ι) αλληλεγγύη, ιι) κοινωνική συνοχή, ιιι) υπεροχή του ατόμου έναντι του κεφαλαίου κοινωνική, ιν) υπευθυνότητα, ν) δημοκρατική λήψη αποφάσεων, και νι) τα κέρδη επανεπενδύονται προς όφελος της επιχείρησης και της κοινωνίας. Οι αξίες αυτές είναι συνεπείς με τις βασικές αρχές που προβλέπει η *Χάρτα των Αρχών της Κοινωνικής Οικονομίας* που συνέταξε το 2002 η *Κοινωνική Οικονομία της Ευρώπης (Social Economy Europe)*⁴, ο οργανισμός εκπροσώπησης των κοινωνικών επιχειρήσεων και των φορέων κοινωνικής οικονομίας σε επίπεδο ΕΕ. Αυτές οι βασικές αρχές είναι (CIRIEC, 2012: 19):

- α)** πρωταρχική σημασία του ανθρώπου πάνω από το κεφάλαιο
- β)** εθελοντική και ισότιμη συμμετοχή
- γ)** δημοκρατικός έλεγχος από των μέλη
- δ)** συνδυασμός του ατομικού και γενικού συμφέροντος
- ε)** αλληλεγγύη και υπευθυνότητα
- στ)** αυτόνομη λειτουργία και ανεξαρτησία από το κράτος
- ζ)** δέσμευση ότι η πλειονότητα των πλεονασμάτων θα επενδύεται για τη βιώσιμη ανάπτυξη και για την παροχή υπηρεσιών στα μέλη και την κοινότητα

4. Πώς μπορεί κανείς να ιδρύσει μια κοινωνική επιχείρηση;

Σύμφωνα με τη σχετική ιστοσελίδα του Υπουργείου Εργασίας (<http://www.ypakp.gr/>), το οποίο είναι αρμόδιο για τις ΚΟΙΝΣΕΠ, η δημιουργία μιας ΚΟΙΝΣΕΠ απαιτεί ουσιαστικές ενέργειες σχεδιασμού έναρξης και ανάπτυξης των δραστηριοτήτων της, καθώς και τυπικές διαδικασίες ίδρυσης. Στις *τυπικές διαδικασίες και υποχρεώσεις* περιλαμβάνονται η **δημιουργία καταστατικού** και η **εγγραφή στο Γενικό Μητρώο Κοινωνικών Επιχειρήσεων**. Στις *ουσιαστικές ενέργειες σχεδιασμού* ανήκουν τόσο η προπαρασκευή διαφόρων επιχειρηματικών εργαλείων, όπως είναι η **έρευνα αγοράς** και το **επιχειρηματικό σχέδιο**, όσο και η κινητοποίηση και ενημέρωση των πιθανών εταίρων της κοινωνικής επιχείρησης για τη δημιουργία του **αρχικού πυρήνα** της και την προσέλκυση και άλλων ατόμων ή φορέων που πιθανόν ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν.

1. Τυπικές υποχρεώσεις

Στο Άρθρο 3 ο νόμος προβλέπει ότι για τη σύσταση ΚΟΙΝΣΕΠ τηρείται η διαδικασία ίδρυσης ενός αστικού συνεταιρισμού, βάσει ενός πρότυπου καταστατικού που ορίζεται και διατίθεται από το Υπουργείο Εργασίας. Ο Νόμος 4052/2012 τροποποιεί το άρθρο και αφαιρεί τον όρο *αστικό συνεταιρισμό* που παραπέμπει σε προηγούμενες διατάξεις καθώς το φαινόμενο αυτό ήδη υπήρχε στην Ελλάδα. Αντί αυτού ορίζεται ότι η σύσταση ΚΟΙΝΣΕΠ απαιτεί τη σύνταξη καταστατικού και την εγγραφή στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Με την εγγραφή και την κατάθεση του καταστατικού η ΚΟΙΝΣΕΠ αποκτά νομική προσωπικότητα και εμπορική ιδιότητα.

A. ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟ

Βασικές αρχές

- Το καταστατικό, σύμφωνα με το πρότυπο που διαθέτει το Υπουργείο σε ηλεκτρονική μορφή, προβλέπει την επωνυμία, την έδρα, τους σκοπούς τους συνεταιρισμού (ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης, Φροντίδας, ή Συλλογικού Σκοπού), τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μελών τους, τους πόρους και τη συνεταιριστική μερίδα, τη λειτουργία των μηχανισμών λήψης αποφάσεων, δηλ. της Γενικής Συνέλευσης και Διοικούσας Επιτροπής, καθώς και τις οικονομικές καταστάσεις και τα βιβλία τους συνεταιρισμού για τη διανομή κερδών και τη διαχείριση των πόρων. Για καθένα από τα στοιχεία αυτά υπάρχουν αναλυτικές διατάξεις στον παρόντα νόμο και θα αποτελέσουν αντικείμενο ανάλυσης στη συνέχεια. Αναφέρουμε εδώ ότι η τροποποίηση του Νόμου 4052/2012 επεκτείνει το Άρθρο 3 και απαριθμεί τα στοιχεία που

πρέπει να έχει το καταστατικό. Αν και έχει αφαιρεθεί ο όρος «αστικός συνεταιρισμός» από το σχετικό νόμο, το πρότυπο καταστατικό δεν έχει επικαιροποιηθεί και δεν το έχει αντικαταστήσει. Πιθανώς γίνεται αυτό ώστε να συμπεριλαμβάνει και άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας και όχι μόνο τις ΚΟΙΝΣΕΠ.

- Αξίζει να σημειωθεί ότι εκτός από τους ειδικότερους σκοπούς που εξυπηρετεί η ΚΟΙΝΣΕΠ βάσει νόμου (ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης, Κοινωνικής Φροντίδας, Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού), το πρότυπο καταστατικό περιλαμβάνει ένα σύνολο βασικών αρχών στις οποίες καλούνται οι ΚΟΙΝΣΕΠ να δεσμευτούν. Σημειώνουμε ότι οι αρχές αυτές επιβεβαιώνουν τον κοινωνικό χαρακτήρα της οικονομικής δραστηριότητας της ΚΟΙΝΣΕΠ για την προαγωγή της κοινής ωφέλειας, της απασχόλησης και της αειφόρου ανάπτυξης, στοιχεία που επαναλαμβάνονται στις πολιτικές της ΕΕ. Γίνεται εμφανής και πάλι η επίδραση της Ευρωπαϊκής νομοθεσίας στη σύγχρονη Ελληνική κοινωνική οικονομία. Ειδικότερα το πρότυπο καταστατικό προβλέπει:

«Οι σκοποί και η λειτουργία του Συνεταιρισμού διέπονται από τις ακόλουθες βασικές αρχές: **α)** την προαγωγή της κοινωνικής ωφέλειας μέσω της παραγωγής αγαθών ή της παροχής υπηρεσιών συλλογικού και κοινωνικού χαρακτήρα, **β)** την πρόταξη του άτομου και της εργασίας έναντι του κεφαλαίου, **γ)** τη χρησιμοποίηση των κερδών του για την ανάπτυξη της απασχόλησης και την διεύρυνση των εργασιών του, **δ)** την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης.»

Ιδιότητες των μελών – Συνεταιριστικές μερίδες

- Σύμφωνα με το πρότυπο καταστατικό, μέλος μπορεί να γίνει κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που εμπνέεται και ευαισθητοποιείται από τις αρχές και τις επιδιώξεις του Συνεταιρισμού. Το Άρθρο 3 περί σύστασης της ΚΟΙΝΣΕΠ προβλέπει ότι η συμμετοχή νομικών προσώπων δεν μπορεί να υπερβαίνει το 1/3 και δεν μπορεί να συμμετέχουν σε αυτή οι ΟΤΑ. Το κεφάλαιο διαιρείται σε συνεταιριστικές μερίδες. Τα μέλη καταχωρούνται στο Βιβλίο Μητρώου Μελών του Συνεταιρισμού στο οποίο καταχωρίζονται με χρονολογική σειρά η ημερομηνία εγγραφής, το ονοματεπώνυμο, το πατρώνυμο, η διεύθυνση κατοικίας, ο αριθμός των μερίδων και η αξία τους καθώς και η χρονολογία τυχόν διαγραφής των μελών.
- Τα μέλη της ΚΟΙΝΣΕΠ διαθέτουν τουλάχιστον από μια υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα με καταβολή μετρητών, ως ελάχιστη χρηματική συμμετοχή στο κεφάλαιο της επιχείρησης, το ύψος της οποίας ορίζεται ελεύθερα από το καταστατικό αλλά είναι ίσο για όλα τα μέλη. Οι προαιρετικές συνεταιριστικές μερίδες επιτρέπονται χωρίς δικαίωμα ψήφου. Πέρα

του ποσού που καταβάλλει για απόκτηση της συνεταιριστικής μερίδας το μέλος της ΚΟΙΝΣΕΠ δεν έχει καμιά άλλη ευθύνη έναντι των δανειστών της.

- Στο Άρθρο 3 επισημαίνεται ότι μόνη η συμμετοχή του φυσικού προσώπου ως μέλους-εταίρου στην ΚΟΙΝΣΕΠ δεν του προσδίδει εμπορική ιδιότητα και δε δημιουργεί ασφαλιστικές ή φορολογικές υποχρεώσεις. Για τον Nasioulas (2012: 42) η πρόβλεψη αυτή βοηθάει τις ευάλωτες ομάδες στις οποίες απευθύνονται οι ΚΟΙΝΣΕΠ, απαλλάσσοντας το μέλος-εταίρο από φορολογικές ή ασφαλιστικές υποχρεώσεις.
- Από την άλλη στο Άρθρο 4 διευκρινίζεται ότι τα μέλη της ΚΟΙΝΣΕΠ μπορεί να είναι εργαζόμενοι της, οι οποίοι αμείβονται για την παρεχόμενη εργασία και έχουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την εργατική νομοθεσία. Τούτο σημαίνει ότι μπορούν να συμμετέχουν στην επιτροπή διοίκησης, ώστε οι εργαζόμενοι να είναι δυνητικά και διευθυντές της επιχείρησης (Nasioulas, 2012: 42). Μάλιστα σύμφωνα με το Άρθρο 7, παρ. 1, τα μέλη του Συνεταιρισμού που είναι εργαζόμενοι σε αυτόν έχουν δικαίωμα επί των καθαρών κερδών κάθε οικονομικής χρήσης, λαμβανομένων υπόψη των περιορισμών της παρ. 2 περί διανομής των κερδών. Ενδιαφέρον έχει ότι στην παρ. 2 αιτιολογείται η διανομή κερδών στους εργαζόμενους της επιχείρησης στη βάση της *δημιουργίας κινήτρων παραγωγικότητας*. Όμως προβλέπεται ότι μόνο το 35% των κερδών διανέμεται στους εργαζόμενους και το υπόλοιπο 60% πηγαίνει στις δραστηριότητες της επιχείρησης και της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας (το 5% μετατρέπεται σε αποθεματικό). Βλέπουμε λοιπόν ότι σύμφωνα με τα κριτήρια ορισμού της κοινωνικής οικονομίας που καταγράψαμε παραπάνω, προέχει η διάθεση των κερδών για την εξυπηρέτηση των κοινωνικών και συλλογικών στόχων της επιχείρησης. Μάλιστα διανομή κερδών προβλέπεται μόνο για τα μέλη που είναι εργαζόμενοι στην ΚΟΙΝΣΕΠ (Balourdos and Geormas, 2012: 4, Nasioulas and Mavroeidis, 2013: 4).
- Για την παροχή υπηρεσιών από μέλη που δεν έχουν εργασιακή σχέση με την ΚΟΙΝΣΕΠ γίνεται εφαρμογή των άρθρων του Αστικού Κώδικα (με τη σύμβαση της εντολής ο εντολοδόχος έχει υποχρέωση να διεξαγάγει χωρίς αμοιβή την υπόθεση που του ανέθεσε ο εντολέας) και το Άρθρο 12 του Νόμου 2716/1999 για τις ΚΟΙΣΠΕ.
- Τέλος, κάθε μέλος έχει δικαίωμα να ζητεί πληροφορίες για την πορεία των υποθέσεων του Συνεταιρισμού και να λαμβάνει αντίγραφα πρακτικών της Γενικής Συνέλευσης και των συνεδριάσεων της Διοικούσας Επιτροπής, καθώς και του Ισολογισμού και του Λογαριασμού Αποτελεσμάτων Χρήσης.

Μηχανισμοί διοίκησης και λήψης αποφάσεων

- Οι μηχανισμοί διοίκησης και λήψης αποφάσεων των ΚΟΙΝΣΕΠ προβλέπονται από τα Άρθρα 5 και 6 και αναφέρονται στο πρότυπο καταστατικό του Υπουργείου. Πρόκειται για i) τη *Γενική Συνέλευση* και ii) τη *Διοικούσα Επιτροπή*. Η Γενική Συνέλευση των μελών είναι το ανώτατο όργανο του Συνεταιρισμού, δικαιούται να αποφασίζει για κάθε υπόθεση που αφορά το Συνεταιρισμό και έχει την εποπτεία και τον έλεγχο του οργάνου της Διοίκησης. Η Διοικούσα Επιτροπή ασκεί τη Διοίκηση του Συνεταιρισμού και αποτελείται τουλάχιστον από τρία μέλη τα οποία εκλέγονται από τη Γενική Συνέλευση.
- Γενικότερα, παρατηρούμε ότι εφαρμόζεται μια βασική αρχή της κοινωνικής οικονομίας που αφορά τη δημοκρατική διοίκηση: i) τα μέλη της Επιτροπής είναι αιρετά πρόσωπα και η συμμετοχή τους στη διοίκηση δεν εξαρτάται από το κεφάλαιο που διαθέτουν όπως σε μια συμβατική επιχείρηση, ii) κάθε μέλος της Γενικής Συνέλευσης έχει μία ψήφο (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010: 66).
- Σχετικά με τις αρμοδιότητες των οργάνων αυτών και τη λήψη αποφάσεων ισχύουν κυρίως όσα προβλέπει ο Νόμος 667/1986 περί αστικού συνεταιρισμού. Από το πρότυπο καταστατικό για τις ΚΟΙΝΣΕΠ προκύπτει:

i) Γενική Συνέλευση

Στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Γενικής Συνέλευσης υπάγονται:

- α)** Η τροποποίηση του Καταστατικού.
- β)** Η συγχώνευση, η παράταση της διάρκειας, η διάλυση και η αναβίωση του Συνεταιρισμού.
- γ)** Η έγκριση ή η τροποποίηση του Εσωτερικού Κανονισμού Λειτουργίας.
- δ)** Οι γενικοί όροι της δραστηριότητας του Συνεταιρισμού.
- ε)** Η έγκριση του Ισολογισμού και του Λογαριασμού Αποτελεσμάτων Χρήσης.
- στ)** Η εκλογή και απαλλαγή από κάθε ευθύνη της Διοικούσας Επιτροπής και των αντιπροσώπων σε Ενώσεις, καθώς και η οποιαδήποτε παύση των μελών της Διοικούσας Επιτροπής.
- ζ)** Η επιβολή εισφοράς στα μέλη για την αντιμετώπιση εκτάκτων ζημιών ή άλλων εξαιρετικών καταστάσεων.
- η)** Η έγκριση συμμετοχής του Συνεταιρισμού σε Κοινοπραξίες, ή Ενώσεις Συνεταιρισμών ανώτερου βαθμού και η αποχώρησή του.

Η λήψη αποφάσεων γίνεται με ψηφοφορία:

α) Η ψηφοφορία πραγματοποιείται με ανάταση του χεριού, εκτός αν το ένα τέταρτο (1/4) των παρόντων μελών ζητήσει να γίνει η ψηφοφορία με ονομαστική κλήση ή με ψηφοδέλτια, οπότε εφαρμόζεται ο τρόπος που ζητήθηκε. Δεν επιτρέπεται η λήψη αποφάσεων "δια βοής".

β) Για τη λήψη αποφάσεων που αφορούν **παροχή εμπιστοσύνης, απαλλαγή από ευθύνη, έγκριση απολογισμού και ισολογισμού και για προσωπικά θέματα, η ψηφοφορία είναι μυστική** και διεξάγεται την ίδια μέρα της Γενικής Συνέλευσης και μετά το τέλος της συζήτησης των θεμάτων.

γ) Οι αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης λαμβάνονται με απόλυτη πλειοψηφία του αριθμού των ψηφισάντων μελών. Η Γενική Συνέλευση βρίσκεται σε απαρτία και συνεδριάζει έγκυρα, εφόσον κατά την έναρξη της συνεδρίασης είναι παρόντα τα μισά τουλάχιστον μέλη του Συνεταιρισμού.

δ) Απαιτείται απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των μελών του Συνεταιρισμού στα εξής θέματα: τη μεταβολή του σκοπού ή της έδρας του Συνεταιρισμού, τη μεταβολή του ποσού της συνεταιριστικής μερίδας, τον αποκλεισμό του συνεταίρου, την παράταση, τη διάλυση, την αναβίωση, τη συγχώνευση του συνεταιρισμού, τη μεταβολή του τρόπου διανομής των κερδών, την ανάκληση και την αντικατάσταση μελών της Διοικούσας Επιτροπής και την τροποποίηση του καταστατικού. Τότε η Συνέλευση βρίσκεται σε απαρτία όταν παρίστανται σε αυτήν τα δύο τρίτα (2/3) των μελών και στην περίπτωση επαναληπτικής Συνέλευσης όταν είναι παρόντα τα μισά τουλάχιστον μέλη.

ε) Τα μέλη της Διοικούσας Επιτροπής δεν έχουν δικαίωμα να ψηφίζουν στα θέματα απαλλαγής από την ευθύνη τους.

ii) Διοικούσα Επιτροπή

Στις αρμοδιότητες της Διοικούσας Επιτροπής ανήκουν:

α) Η Διοικούσα Επιτροπή διοικεί και εκπροσωπεί το Συνεταιρισμό σύμφωνα με τις διατάξεις του καταστατικού και του νόμου και αποφασίζει για όλα τα θέματα που αφορούν τη διοίκηση και διαχείρισή του, πλην αυτών που υπάγονται στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Γενικής Συνέλευσης.

β) Τα μέλη της Διοικούσας Επιτροπής οφείλουν να καταβάλλουν κατά τη διαχείριση των υποθέσεων του Συνεταιρισμού την ίδια επιμέλεια που καταβάλλουν στις δικές τους υποθέσεις και φέρουν κάθε ευθύνη για την τήρηση των περιορισμών, του προς εκπροσώπηση δικαιώματος, που θέτει το καταστατικό ή οι αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης.

γ) Η Διοικούσα Επιτροπή μπορεί να μεταβιβάζει αρμοδιότητες του σε ένα ή περισσότερα μέλη του ή και σε υπαλλήλους του Συνεταιρισμού.

δ) Το αξίωμα του μέλους της Διοικούσας Επιτροπής είναι τιμητικό και άμισθο.

Οι αποφάσεις λαμβάνονται με πλειοψηφία:

α) Οι αποφάσεις λαμβάνονται με πλειοψηφία των παρόντων μελών. Σε περίπτωση ισοψηφίας υπερισχύει η ψήφος του Προέδρου.

β) Εκπροσώπηση μέλους δεν επιτρέπεται.

γ) Οι αποφάσεις καταχωρίζονται από το Γραμματέα στο βιβλίο Πρακτικών της Διοικούσας Επιτροπής.

B. ΤΟ ΜΗΤΡΩΟ

- Εκτός από το καταστατικό, στις τυπικές υποχρεώσεις για σύσταση μιας ΚΟΙΝΣΕΠ, ανήκει και η εγγραφή της στο *Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας*.
- Γενικότερα το Μητρώο περιέχει πληροφορίες στις οποίες έχει πρόσβαση το κοινό και οι οποίες αφορούν την ταυτότητα της οργάνωσης και τον ετήσιο απολογισμό και προγραμματισμό. Το Άρθρο 14 ορίζει ότι το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας είναι δημόσιο βιβλίο που τηρείται ηλεκτρονικά. Με την εγγραφή τους οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποκτούν πρόσβαση στα χρηματοδοτικά εργαλεία, τα οικονομικά κίνητρα και τα μέτρα στήριξης που προβλέπει ο παρών νόμος (και με τα οποία θα ασχοληθούμε σε ξεχωριστή ενότητα).

Ο Nasioulas (2012: 44) επισημαίνει ότι το Μητρώο είναι σημαντικό γιατί εξυπηρετεί τόσο ερευνητικούς σκοπούς όσο και άλλους κοινωνικούς σκοπούς που σχετίζονται με την απλοποίηση, τη διαφάνεια και τη λογοδοσία των φορέων κοινωνικής οικονομίας και των δραστηριοτήτων τους. Αλλά σε άλλο σημείο αναγνωρίζει ότι η πρόκληση για τους δημόσιους φορείς είναι να πραγματοποιούν καταχωρήσεις και ελέγχους χωρίς να υπονομεύουν τα στοιχεία εκείνα που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές επιχειρήσεις και βοηθούν στην επιδίωξη κοινωνικών σκοπών: την πολυμορφία, την καινοτομία, και τη δημιουργικότητα (2012: 59). Οι Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου (2010: 62-63) αναγνωρίζουν ότι η ανεξαρτησία από άλλους ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς, η εθελοντική συμμετοχή, η αυτο-οργάνωση και αυτο-διαχείριση θα πρέπει να είναι πρόσθετα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας. Μάλιστα επισημαίνουν ότι η αυτονομία των συνεταιρισμών και το ενδιαφέρον τους για την ευρύτερη κοινότητα, έξω από το στενότερο κύκλο των μελών τους και των οικονομικών τους συμφερόντων, εμφανίζονται ως ξεχωριστή αρχή στο κείμενο των συνεταιριστικών αρχών που υιοθετεί η Διεθνής Συνεταιριστική Ένωση το 1995.⁵

- Στο Άρθρο 2, παρ. 3 αναφέρεται ότι η ΚΟΙΝΣΕΠ πριν την έναρξη της δραστηριότητάς της πρέπει να υποβάλλει αίτηση καθώς και τα σχετικά δικαιολογητικά για την εγγραφή της στο Μητρώο. Η διαδικασία αυτή γίνεται

πλέον ηλεκτρονικά στο Τμήμα Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας, της Διεύθυνσης Κοινωνικής Προστασίας και Κοινωνικής Συνοχής του Υπουργείου Εργασίας (<http://www.ypakp.gr/>). Μάλιστα η εγγραφή στην Ηλεκτρονική Βάση Δεδομένων είναι υποχρεωτική από 6/10/2014 για νέες ΚΟΙΝΣΕΠ. Αφού συμπληρωθούν τα στοιχεία που ζητούνται από τη βάση, η σχετική αίτηση εκτυπώνεται, υπογράφεται και αποστέλλεται μαζί με τα υπόλοιπα έγγραφα στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας. Υπάρχουν διάφορες φάσεις που προβλέπουν διαφορετικά κάθε φορά έγγραφα. Οι φάσεις αυτές είναι: i) η προσωρινή εγγραφή στο Μητρώο, ii) η οριστική εγγραφή, iii) η έκδοση πιστοποιητικού μέλους, iv) και η πιθανή διαγραφή. Το Υπουργείο προσφέρει ένα εγχειρίδιο χρήστη για την καθοδήγηση της ΚΟΙΝΣΕΠ σε κάθε φάση.

- Στο Άρθρο 2, παρ. 3, προβλέπεται ότι μετά τη χορήγηση βεβαίωσης προσωρινής εγγραφής υποβάλλεται δήλωση έναρξης εργασιών της ΚΟΙΝΣΕΠ στην αρμόδια ΔΟΥ. Οι αιτήσεις στην ιστοσελίδα του Υπουργείου δείχνουν ότι για την έκδοση οριστικής βεβαίωσης εγγραφής στο Μητρώο επισυνάπτονται με την αίτηση, μεταξύ άλλων, τα βιβλία για να θεωρηθούν πριν από τη χρήση τους από το Τμήμα Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας. Επίσης, για την οριστική βεβαίωση εγγραφής στο Μητρώο με την αίτησή της η ΚΟΙΝΣΕΠ επισυνάπτει: i) Πρακτικό συνεδρίασης Γενικής Συνέλευσης για ανάδειξη Διοικούσας Επιτροπής και ii) Πρακτικό συνεδρίασης Διοικούσας Επιτροπής για κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της (συγκρότηση σε σώμα).
- Το Άρθρο 14 το νόμου ορίζει ότι το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας αποτελείται από δύο επί μέρους μητρώα:

1) Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Αφορά τις ΚΟΙΝΣΕΠ και ΚΟΙΣΠΕ στις οποίες αναφέρεται κυρίως ο παρών νόμος.

2) Ειδικό Μητρώο άλλων Φορέων Κοινωνικής Οικονομίας. Αφορά άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας, εκτός των ΚΟΙΝΣΕΠ και ΚΟΙΣΠΕ. Αναγνωρίζεται η ποικιλομορφία και ευελιξία της κοινωνικής οικονομίας η οποία ανάλογα με τις εκάστοτε τοπικές ανάγκες μπορεί να εγκαινιάζει και να εφαρμόζει εναλλακτικές μορφές δραστηριοποίησης και λειτουργίας. Ωστόσο, ο νόμος προβλέπει ότι οι φορείς αυτοί για να γραφτούν στο Μητρώο θα πρέπει να πληρούν σωρευτικά ορισμένα κριτήρια. Με τον τρόπο, αυτό ο νόμος θέτει τις διαστάσεις και τα όρια της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα. Τα κριτήρια αυτά εμφανίζονται στο πρότυπο καταστατικό ως βασικές αρχές. Συγκεκριμένα, οι φορείς που θα γραφτούν στο Μητρώο οφείλουν να (Άρθρο 14, παρ. 1):

α) έχουν ως αποκλειστικό καταστατικό σκοπό την κοινωνική ωφέλεια μέσω της παραγωγής αγαθών ή της παροχής υπηρεσιών συλλογικού και κοινωνικού χαρακτήρα

β) αποδίδουν προτεραιότητα στα άτομα και την εργασία έναντι του κεφαλαίου
γ) εφαρμόζουν δημοκρατικό σύστημα λήψης αποφάσεων
δ) έχουν αυτονομία στη διοίκηση και διαχείριση των δραστηριοτήτων τους
ε) προβλέπουν τη χρησιμοποίηση των κερδών τους για τους καταστατικούς σκοπούς τους και δευτερευόντως για τη διανομή κερδών μεταξύ των μελών
στ) λειτουργούν με βάση την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης
ζ) εντάσσονται οι δραστηριότητές τους σε μια από τις μορφές των ΚΟΙΝΣΕΠ (Ένταξης, Φροντίδας και Συλλογικού/ Παραγωγικού Σκοπού)
η) αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους τουλάχιστον επί μία τριετία πριν από την υποβολή αίτησης εγγραφής στο Μητρώο.

Για τον Nasioulas (2012: 44-47) εκ πρώτης όψεως οι Έλληνες νομοθέτες, συνεπείς με την Ευρωπαϊκή πρακτική, εμφανίζονται να μην στέκονται στον προσδιορισμό λεπτομερειών που σχετίζονται με τη νομική μορφή των φορέων κοινωνικής οικονομίας αλλά εστιάζουν σε κριτήρια που αφορούν την πραγματική τους λειτουργία και τους κοινωνικούς σκοπούς που καλούνται να υπηρετήσουν.

Ωστόσο, μια πιο ενδελεχής ανάλυση φέρνει στην επιφάνεια τις αδυναμίες του νόμου. Συγκεκριμένα, υπάρχουν ενώσεις και συνεταιρισμοί που προβλέπονται από παλαιότερη νομοθεσία, και κατοχυρώνεται το δικαίωμα δημιουργίας τους από το Σύνταγμα, αλλά λόγω της νομικής τους μορφής ή της φύσης τους ενδεχομένως να μην πληρούν όλες τις προηγούμενες προϋποθέσεις ταυτόχρονα. Αυτό τί σημαίνει, αναρωτιέται ο συγγραφέας, ότι θα αποκλείονται από την κοινωνική οικονομία φορείς που εκπροσωπούσαν παλαιόθεν τα ιδεώδη και τις πρακτικές του συνεταιρισμού; Έπειτα, συνεχίζει, στο πλαίσιο ενός κράτους που νομικά ελέγχει ορισμένες ενώσεις και κυρίως στο πλαίσιο ενός πελατειακού κράτους, ποιος και με ποιους τρόπους θα αποφασίζει ποιος φορέας πληροί τα κριτήρια αυτά; Σκέφτεται λοιπόν ότι η διάκριση αυτή ίσως να υπονομεύει τον πλουραλιστικό και ανοιχτό χαρακτήρα της κοινωνικής οικονομίας, τη δυναμική και ευελιξία της, όπως ορίζονται από την ΕΕ και διαφαίνονται στο Άρθρο 1 του παρόντος νόμου, οδηγώντας στη διαμόρφωση ενός χώρου κατακερματισμένου και αππροσδιόριστου.

Ο Nasioulas (2012: 52-53) πιστεύει ότι ένας τρόπος να αποτραπεί αυτό είναι η μεθοδολογία CIRIEC⁶ της ΕΕ για τη διοικητική και νομική χαρτογράφηση των φορέων κοινωνικής οικονομίας στα κράτη-μέλη. Με τη συγκέντρωση και επεξεργασία στατιστικών δεδομένων και νομοθετικών διατάξεων που αφορούν σε οργανισμούς που εντάσσονται στον ευρύτερο χώρο της κοινωνικής οικονομίας, ο συγγραφέας δημιουργεί ένα κατάλογο ενώσεων, οργανισμών, συνεταιρισμών και επιχειρήσεων που απαρτίζουν την κοινωνική οικονομία της Ελλάδας (2012: 51, Πίνακας 2). Πέρα από τις ΚΟΙΝΣΕΠ και ΚΟΙΣΠΕ, στον κατάλογο αυτό ενδεικτικά περιλαμβάνει ανήκουν:

- σωματεία και ενώσεις, όπως τα φιλανθρωπικά και αθλητικά σωματεία, οι ενώσεις ή σύλλογοι γονέων και μαθητών, δασκάλων και καθηγητών
- συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων
- διεπαγγελματικές οργανώσεις
- αλληλοβοηθητικά σωματεία και ταμεία
- κυνηγετικοί και δασικοί σύλλογοι
- αστικοί συνεταιρισμοί (παραγωγικοί, καταναλωτικοί, προμηθευτικοί, πιστωτικοί, μεταφορικοί, τουριστικοί)
- αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις
- δασικοί συνεταιρισμοί
- οικοδομικοί συνεταιρισμοί
- Ευρωπαϊκές συνεταιριστικές εταιρείες
- πιστωτικοί συνεταιρισμοί
- αλληλοασφαλιστικοί συνεταιρισμοί
- μη-κερδοσκοπικά ιδρύματα
- ταμεία επαγγελματικής ασφάλισης
- τοπικά συμβούλια νέων
- αστικές, μη-κερδοσκοπικές εταιρείες
- Ευρωπαϊκοί Όμιλοι Οικονομικού Σκοπού
- Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί Γυναικών⁷

Παραμένει όμως δύσκολος ο καθορισμός των ορίων της κοινωνικής οικονομίας και των φορέων που ανήκουν σε αυτή ιδιαίτερα όταν οι φορείς αυτοί ιδρύονται ή ελέγχονται από κρατικούς ή αγοραίους φορείς, ή όταν υποχρεώνονται να υιοθετήσουν μια από τις μορφές εταιρειών και συνεταιρισμού που προβλέπονται από το νόμο ώστε να έχουν πρόσβαση σε χρηματοδότηση και στήριξη.

Κατ'αρχήν από τον προηγούμενο κατάλογο λείπουν άλλοι φορείς οι οποίοι θα μπορούσαν να θεωρηθούν μέρος της κοινωνικής οικονομίας όπως οι άτυπες κοινωνικές ομάδες. Οι ενώσεις και οργανώσεις που εμφανίζονται στον κατάλογο διαθέτουν νομικό πλαίσιο, ενώ υπάρχουν ομάδες βάσης που μπορεί να διατηρούν άτυπη μορφή. Μάλιστα, στην Ελλάδα, ο Sotiropoulos (2004) παρατηρεί την ισχυρή παρουσία άτυπων ομάδων ως αντιστάθμισμα στις αδυναμίες των παραδοσιακών τυπικών οργανισμών (συνεταιρισμοί, συνδικάτα, επαγγελματικές ενώσεις) που ελέγχονται από το κράτος και άλλες ισχυρές ομάδες και εξυπηρετούν στενότερα συμφέροντα. Πράγματι, οι άτυπες ομάδες αποτελούν ενεργά μέλη της κοινωνικής οικονομίας καθώς επιδιώκουν κοινωνικούς σκοπούς και εφαρμόζουν συλλογικές διαδικασίες αποφάσεων.

Επίσης, ο Nasioulas (2012: 143-145) αναφέρει ότι μια σοβαρή παράλειψη στον κατάλογο των δραστηριοτήτων κοινωνικής οικονομίας είναι η Εκκλησία και η παρουσία της στον τομέα της φιλανθρωπίας και την παροχή υπηρεσιών

γενικότερου συμφέροντος. Αποδίδει την παράλειψη αυτή στην κρατούσα σύγχρονη κοινωνική θεωρία που αντιλαμβάνεται το θεσμό της Εκκλησίας ως παραδοσιακό, πεπαλαιωμένο, μη-οικονομικό και μη-αγοραίο, αλλά και μη-κοινωνικό, αποστασιοποιημένο από τις σύγχρονες ερμηνείες της κοινωνικής νομιμοποίησης και ανθρώπινης αλληλεγγύης τόσο στην παροχή αγαθών όσο και στους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων στο εσωτερικό του. Έτσι παραβλέπονται ο σημαντικός ιστορικός και πολιτιστικός ρόλος της Εκκλησίας στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, και οι ιδιαιτερότητες που προσδίδει σε νόρμες και δίκτυα συνεταιριστικών δομών και εθελοντικής συμμετοχής. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, η σχέση της Εκκλησίας με το κράτος και ο εκκλησιαστικός νόμος δημιουργούν ένα ειδικό θεσμικό πλαίσιο που θα πρέπει να συνεκτιμηθεί στην έρευνα για την κοινωνική οικονομία. Ωστόσο, η κοινωνική οικονομία όπως ορίζεται στην Ευρώπη και διεθνώς προϋποθέτει ότι δεν γίνονται διακρίσεις σε βάρος των μελών του οργανισμού και της κοινότητας με διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις και αξίες. Από το 19^ο αιώνα οι πρώτοι συνεταιρισμοί στην Ευρώπη υιοθετούν στο καταστατικό τους αρχές που τονίζουν την πολιτική και θρησκευτική τους ουδετερότητα, ενώ στις συνεταιριστικές αρχές που εγκρίνει το 1995 η Διεθνής Συνεταιριστική Ένωση αναφέρεται η σημασία της εθελοντικής συμμετοχής χωρίς διακρίσεις φύλου, κοινωνικού επιπέδου, φυλής, πολιτικών πεποιθήσεων και θρησκείας (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010: 56-75).

Οι Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου (2010: 177-183) μιλούν και για άλλες υβριδικές μορφές όπως οι Λαϊκές Εταιρείες ή οι Εταιρείες Λαϊκής Βάσης. Πρόκειται για ένα αμιγώς ελληνικό φαινόμενο κυρίως στην ακτοπολιτεία που προέκυψε από πρωτοβουλίες πολιτών για να εξασφαλίσουν τη διακίνηση ανθρώπων και τη μεταφορά εμπορευμάτων με ασφάλεια, συνέπεια, αξιοπρέπεια και χαμηλό κόστος. Αν και νομικά είναι ανώνυμες εταιρείες επιδιώχθηκε η σύζευξη των χρήσιμων πλεονεκτημάτων της ΑΕ με τις κοινωνικές προεκτάσεις του συνεταιριστικού θεσμού κυρίως μέσω της ευρείας λαϊκής συμμετοχής. Και, σύμφωνα με τους συγγραφείς, ο λόγος για τον οποίο δεν εντάχθηκαν στην υπάρχουσα νομοθεσία για τους συνεταιρισμούς ή τις συνεταιριστικές ανώνυμες εταιρείες ήταν για να αποφύγουν τις παρεμβάσεις που γίνονταν στους συνεταιρισμούς, και τις συχνές τροποποιήσεις της συνεταιριστικής νομοθεσίας.

Τέλος υπάρχει έντονη συζήτηση για το αν δραστηριότητες που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της λεγόμενης Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης από κερδοσκοπικές επιχειρήσεις στην αγορά θα μπορούσαν να θεωρηθούν μέρος της κοινωνικής οικονομίας.

2. Ουσιαστικές ενέργειες σχεδιασμού

- Μέρος των ουσιαστικών ενεργειών σχεδιασμού θεωρείται η κατάθεση του *Ετήσιου Απολογισμού και Προγραμματισμού της ΚΟΙΝΣΕΠ*. Μάλιστα αποτελεί προϋπόθεση της απόκτησης πιστοποιητικού μέλους. Επίσης για την έκδοση οριστικής βεβαίωσης εγγραφής υποβάλλεται συνημμένα *Ετήσιο Πρόγραμμα Δραστηριοτήτων*.
- Συνάδει με τη γενικότερη πρακτική αποτίμησης του έργου των κοινωνικών επιχειρήσεων ιδιαίτερα των *κοινωνικών και αναπτυξιακών τους επιπτώσεων*. Συχνά η βιβλιογραφία μιλά για την κοινωνική λογιστική η οποία πρέπει να εφαρμόζεται παράλληλα με την παραδοσιακή τήρηση βιβλίων, έτσι ώστε να υπάρχει η δυνατότητα παρακολούθησης και ελέγχου της δραστηριότητας του συνεταιρισμού από τα μέλη του, αλλά και τα μέλη της ευρύτερης κοινότητας των οποίων η ευημερία επηρεάζεται από τη δράση του συνεταιρισμού. Τα στοιχεία αυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία για τους ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς χρηματοδότησης και επιχορηγήσεων οι οποίοι επενδύουν στην επιχειρηματική δραστηριότητα γενικότερα ή ιδρύονται για να προσφέρουν εξειδικευμένες υπηρεσίες πίστωσης σε φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Ο ετήσιος απολογισμός δίνει στους επενδυτές πληροφόρηση για το αν ο συνεταιρισμός επιτυγχάνει τους οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους που θέτει. Μάλιστα αποτελεί μέρος του επιχειρηματικού σχεδίου του συνεταιρισμού που φανερώνει τη δέσμευσή του να πετύχει τους στόχους του, παραθέτοντας: i) τις ειδικότερες δράσεις που αναλαμβάνει και τα μέσα που διαθέτει, ii) το χρονοδιάγραμμα δράσης του, iii) την κατανομή των ευθυνών μεταξύ των μελών, iv) τις συλλογικές τους αποφάσεις, και v) τη δυνατότητα συγκέντρωσης πόρων από δάνεια, επιχορηγήσεις, δωρεές, εθελοντική εργασία, καθώς και από την παραγωγή και εμπορία προϊόντων.

Το Υπουργείο και ο σχετικός νόμος δεν προβλέπουν την αναλυτική δομή ενός επιχειρηματικού σχεδίου κατάλληλου ειδικά για τη χορήγηση πιστώσεων από χρηματοδοτικούς φορείς. Το διαδίκτυο προσφέρει πρότυπα επιχειρηματικών σχεδίων για κοινωνικές επιχειρήσεις. Τα σχέδια αυτά στηρίζονται κυρίως σε αναλύσεις SWOT, οι οποίες είναι διαδεδομένες στην αξιολόγηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, αλλά και των αναπτυξιακών προγραμμάτων που χρηματοδοτεί το κράτος και η ΕΕ. Εν συντομία, αφορά την αποτίμηση των δυσκολιών και ευκαιριών που παρουσιάζονται εντός και εκτός της επιχείρησης, συνοδευόμενη από συγκεκριμένες προτάσεις και δράσεις για την αντιμετώπισή τους. Στην Ελλάδα οι πρακτικές αυτές είναι σχετικά καινούργιες ακόμα και στις συμβατικές επιχειρήσεις, γεγονός που ενδέχεται να δημιουργήσει επιπλέον δυσκολίες στους κοινωνικούς επιχειρηματίες οι οποίοι καλούνται να αποτιμήσουν τις κοινωνικές και θεσμικές δυσκολίες και ευκαιρίες στην επίτευξη των συλλογικών και οικονομικών τους στόχων.

Ωστόσο, για τον ετήσιο απολογισμό και προγραμματισμό των ΚΟΙΝΣΕΠ το Υπουργείο διαθέτει σχετικό έγγραφο με αναλυτική περιγραφή των στοιχείων που ζητά να αποτιμήσουν οι ΚΟΙΝΣΕΠ. Σύμφωνα με το νόμο οι ΚΟΙΝΣΕΠ είναι υποχρεωμένες να καταθέτουν στο Υπουργείο το έγγραφο αυτό που κοινοποιείται στο διαδίκτυο (Άρθρο 2, παρ. 7). Το έγγραφο αυτό ζητά στοιχεία τόσο για τα χρηματοοικονομικά αποτελέσματα των ΚΟΙΝΣΕΠ, σύμφωνα με παραδοσιακές λογιστικές μεθόδους, όσο και για τις κοινωνικές τους επιπτώσεις, σύμφωνα με νέες μεθόδους κοινωνικής λογιστικής. Στο Πλαίσιο 1 παραθέτουμε τις ερωτήσεις του ετήσιου απολογισμού κάνοντας διάκριση μεταξύ των οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων:

ΠΛΑΙΣΙΟ 1: ΕΤΗΣΙΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ	
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
• Προώθηση της απασχόλησης/ καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού • Προώθηση της συλλογικότητας/ εξυπηρέτηση του συλλογικού οφέλους • Προώθηση της τοπικής ανάπτυξης/ προώθηση κοινωνικής συνοχής • Αριθμός εργαζομένων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες • Τρόπος διανομής κερδών	• Αριθμός εργαζομένων • Κύκλος εργασιών • Μεγαλύτερη εισροή εσόδων • Καθαρά κέρδη • Αξία πάγιων στοιχείων • Δανειακός προγραμματισμός: δάνεια, επιχορηγήσεις, λοιπές πηγές χρηματοδότησης

Το πρόβλημα εδώ είναι στη χώρα μας δεν είναι διαδεδομένες οι τεχνικές κοινωνικής λογιστικής και αποτίμησης της δραστηριότητας των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, και το Υπουργείο δεν αποσαφηνίζει πώς θα ορίζονται και θα μετρώνται παράγοντες όπως: i) ο κοινωνικός αποκλεισμός, ii) η συλλογικότητα, iii) το συλλογικό όφελος, iv) η τοπική ανάπτυξη, v) η κοινωνική συνοχή, και vi) η απασχόληση ατόμων από ευάλωτες ομάδες. Υπάρχουν δυσκολίες που αφορούν την ποσοτικοποίηση φαινομένων με ποιοτικές διαστάσεις και με έμμεσες επιδράσεις στην ευρύτερη κοινότητα πέρα από τα μέλη του συνεταιρισμού.

Προδιαγραφές για την αποτίμηση των κοινωνικών επιπτώσεων ορίζει η ΕΕ (βλέπε European Commission, 2014c). Αλλά και εδώ υπάρχουν δυσκολίες. Οι μέθοδοι αξιολόγησης που προτείνει εστιάζουν περισσότερο στο «αποτέλεσμα» παρά στις συλλογικές «διαδικασίες» στις οποίες στηρίζονται οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Κατά συνέπεια, αν μια επιχείρηση δεν φέρει άμεσα αποτελέσματα σπάνια θα ληφθεί υπόψη ο χρόνος και ο κόπος που απαιτούνται για την αναπροσαρμογή των διαδικασιών απόφασης και λειτουργίας της επιχείρησης

στη βάση εναλλακτικών, συλλογικών στόχων. Έτσι σπάνια θα αναζητηθούν τα προβλήματα που προκύπτουν και θα προταθούν λύσεις για την αντιμετώπισή τους.

Τούτο έχει σημασία σε χώρες όπως η Ελλάδα η οποία έχει χαμηλό απόθεμα κοινωνικού κεφαλαίου, δηλ. δικτύων και νορμών συνεργασίας, εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον τα μέλη του συνεταιρισμού επιβαρύνονται με το πρόσθετο έργο να σφυρηλατήσουν και να επεκτείνουν τα ίδια τους δεσμούς και θεσμούς συνεργασίας που θα χρειαστούν στις μεταξύ τους σχέσεις αλλά και στις σχέσεις τους με την κοινότητα και το κράτος για να στηρίξουν τους συλλογικούς τους στόχους και τα συλλογικά μέσα λειτουργίας τους. Οι Ευρωπαϊκοί θεσμοί τείνουν να θεωρούν δεδομένη στα κράτη-μέλη τη δημιουργία ενός συνεργατικού και συνεταιριστικού περιβάλλοντος που στηρίζεται σε γενικευμένες νόρμες και δίκτυα συνεργασίας. Με τον τρόπο αυτό υποτιμά τις δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις σε χώρες όπως η Ελλάδα που χαρακτηρίζεται από τις επιπτώσεις της τρέχουσας κρίσης, τη δράση ομάδων ειδικού συμφέροντος και την επικράτηση δικτύων πελατειακών σχέσεων και νορμών ευνοιοκρατίας. Πρόκειται για προβλήματα που αναφέρονται στη βιβλιογραφία σχετικά με τους συνεργατικούς θεσμούς και το κοινωνικό κεφάλαιο, δηλ. τις νόρμες και τα δίκτυα συνεργασίας, αμοιβαιότητας και εμπιστοσύνης μεταξύ των ατόμων μέσα στην επιχείρηση ή την κοινότητα.

Πάντως αξίζει να σημειωθεί ότι το *Στρατηγικό Σχέδιο για την Ανάπτυξη του Τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα* (Ομάδα Διοίκησης Έργου, 2013) τονίζει το σημαντικό ρόλο που παίζει ο δημόσιος τομέας μέσα από την υποστήριξη και το συντονισμό σχημάτων συνεργασίας των κοινωνικών επιχειρήσεων με τον ιδιωτικό τομέα, την κοινωνία των πολιτών, το εκπαιδευτικό σύστημα και κοινωνικούς και ερευνητικούς φορείς. Μέσα από τέτοια συνεργατικά σχήματα επιδιώκεται, πέρα από την κινητοποίηση των δημόσιων και ιδιωτικών πόρων, και η κινητοποίηση άυλων πόρων όπως η γνώση, το κοινωνικό κεφάλαιο, η αναγνώριση και η νομιμοποίηση των φορέων κοινωνικής οικονομίας και των δραστηριοτήτων τους. Τούτο είναι συνεπές με θεωρίες συνέργειας κράτους-κοινωνίας σύμφωνα με τις οποίες χρειάζεται η σύμπραξη δημόσιων και ιδιωτικών φορέων για την επέκταση των νορμών και δικτύων συνεργασίας μέσα στην οικονομία και στα πεδία άσκησης πολιτικής.⁸ Οι συμπράξεις αυτές επιτρέπουν τη συγκέντρωση και ανταλλαγή υλικών και άυλων πόρων, την παραγωγή κοινωνικών αγαθών και την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, την αξιοποίηση τοπικών πολιτιστικών και οικολογικών παραγόντων, την εκμετάλλευση ευκαιριών τεχνολογικής και κοινωνικής καινοτομίας και κατόπιν την επέκταση της ανάπτυξης και συνοχής.

Άρα ίσως είναι σημαντικό να προστεθούν στην αξιολόγηση της κοινωνικής επιχείρησης και του κοινωνικού της αντίκτυπου εκτιμήσεις για τα δίκτυα συνεργασίας μεταξύ κοινωνικών επιχειρήσεων, τις συμπράξεις της κοινωνικής επιχείρησης με το δημόσιο, και τις σχέσεις με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη εντός και εκτός της κοινωνικής επιχείρησης. Με άλλα λόγια, στα περιουσιακά στοιχεία της επιχείρησης εκτός από το φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, ενδεχομένως να είναι απαραίτητο να συνεκτιμηθεί το κοινωνικό της κεφάλαιο (για το ρόλο του κοινωνικού κεφαλαίου, βλέπε Χριστοφόρου, 2015).

Τέλος, ο δημόσιος τομέας παίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου ώστε να υπάρχει διαφάνεια στις διαδικασίες λειτουργίας, χρηματοδότησης και απολογισμού των κοινωνικών επιχειρήσεων, καθώς και λογοδοσία όλων των συμβαλλομένων μερών, ιδιωτικών και δημόσιων φορέων που συνεργάζονται με ή επηρεάζονται από κοινωνικές επιχειρήσεις. Οι τυπικές και ουσιαστικές υποχρεώσεις που προβλέπονται από τον παρόντα νόμο εντάσσονται στην προσπάθεια των δημοσίων αρχών για βελτίωση των μηχανισμών παρακολούθησης και ελέγχου, ιδιαίτερα για τον περιορισμό των φαινομένων καταχρήσεων και διαφθοράς του παρελθόντος από ομάδες ειδικού συμφέροντος και δίκτυα πελατειακών σχέσεων που υπήρχαν στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας και εκμεταλλεύονταν εξωτερικούς πόρους από τα ταμεία και τα προγράμματα της ΕΕ. Ωστόσο, σε μια πρόσφατη μελέτη περίπτωσης για την Ελλάδα (European Commission, 2014b) εκφράζονται επιφυλάξεις ως προς τη δυνατότητα που έχει ο παρών νόμος να αντιμετωπίσει τις συνθήκες αυτές. Θεωρείται ότι ο νόμος συνεπάγεται έντονη γραφειοκρατία, προκαλώντας σύγχυση και αποθαρρύνοντας τους επιχειρηματίες από το να αξιοποιήσουν τις ευνοϊκές ρυθμίσεις που προσφέρει. Επιπλέον, σύμφωνα με την ίδια μελέτη, ο νόμος σε μεγάλο βαθμό δεν έχει εφαρμοστεί ειδικά στον τομέα της χρηματοδότησης, ένα κοινό πρόβλημα στην Ελλάδα για πολλές νομοθετικές ρυθμίσεις.

Εν τέλει, η τυποποίηση των κοινωνικών επιχειρήσεων γίνεται με γραφειοκρατικά κριτήρια, και λιγότερο με γνώμονα το ποιοτικό κοινωνικό έργο ή τη βιωσιμότητά τους (Τζουβελέκας και Zoehrer, 2015: 125). Ωστόσο, είναι απαραίτητο να υπάρχει σαφής ορισμός των κοινωνικών επιχειρήσεων και του κοινωνικού αντίκτυπου που παράγουν. Σε μια αναφορά προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή οι Nasioulas and Mavroeidis (2013) τονίζουν ότι η αδυναμία ταυτοποίησης των κοινωνικών επιχειρήσεων θα οδηγήσει σε αδιέξοδα ειδικά στη χρηματοδότηση και επιχορήγησή τους. Αν δεν υπάρχει σαφής ορισμός τα ταμεία κοινωνικής οικονομίας και οι σχετικοί χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί σε Ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο θα δυσκολεύονται να τις ξεχωρίσουν από τις συμβατικές, κερδοσκοπικές επιχειρήσεις που υιοθετούν μεμονωμένες κοινωνικές δραστηριότητες. Μάλιστα επισημαίνουν ότι αυτό μπορεί να επιτρέψει μια ελεύθερη ερμηνεία για το ποιες επιχειρήσεις ανήκουν στον τομέα της κοι-

νωνικής οικονομίας και ποιο είναι το κοινωνικό αντίκτυπο που έχουν, αφήνοντας περιθώρια για προνομιακή μεταχείριση από το κράτος ή άλλους φορείς, πολιτικούς και οικονομικούς, ιδιαίτερα στη χρηματοδότηση και επιχορήγησή τους.

5. Ποιες είναι οι πηγές χρηματοδότησης μιας κοινωνικής επιχείρησης;

Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που σχετίζονται με την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι οι πηγές χρηματοδότησης της κοινωνικής επιχείρησης. Η ιδιαιτερότητα των επιχειρήσεων αυτών να συνδυάζουν οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους στη βάση ιδεωδών και πρακτικών του συνεταρισμού επιφέρει ειδικές συνθήκες στη χρηματοδότησή τους, διαφορετικές από εκείνες των συμβατικών – κερδοσκοπικών (for-profit) – επιχειρήσεων της αγοράς.

Υπάρχει η άποψη ότι η επιδίωξη κοινωνικών στόχων θέτει σε δεύτερη μοίρα τη μεγιστοποίηση των κερδών γεγονός που σε ένα ανταγωνιστικό τοπικό και διεθνές περιβάλλον κάνει επισφαλή την επιβίωση των κοινωνικών επιχειρήσεων, δυσχεραίνοντας τη συγκέντρωση εσόδων και την εξεύρεση χρηματοδότησης από πιστωτές και επενδυτές. Τα πολλαπλά παραδείγματα πετυχημένων κοινωνικών επιχειρήσεων ανά την Ευρώπη θέτουν υπό αμφισβήτηση την άποψη αυτή. Ωστόσο, οι επιχειρήσεις αυτές αντιμετωπίζουν δυσκολίες στις τοπικές και διεθνείς αγορές, λόγω της εισαγωγής εναλλακτικών τρόπων διοίκησης και παραγωγής αγαθών στη βάση συλλογικών σκοπών και διαδικασιών, ώστε να γίνεται δύσκολη η συγκέντρωση πόρων για τη χρηματοδότηση της σύστασης και λειτουργίας τους. Παρακάτω αναλύουμε τις πηγές χρηματοδότησης της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας που προβλέπει για την Ελλάδα ο Νόμος 4019/2011.

1. Πόροι

Το Άρθρο 8 προβλέπει τους πόρους στους οποίους βασίζονται οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Ενδεικτικό για τις κοινωνικές επιχειρήσεις είναι ο συνδυασμός επιχορηγήσεων και δωρεών, που κυριαρχούν στους παραδοσιακούς φορείς κοινωνικής οικονομίας, με έσοδα από εμπορική δραστηριότητα που αναλαμβάνουν παραδοσιακά οι επιχειρήσεις. Το πρότυπο καταστατικό κατατάσσει τους πόρους μιας ΚΟΙΝΣΕΠ ως εξής:

- Το **ιδρυτικό κεφάλαιο** και το κεφάλαιο που προκύπτει από την διάθεση **νέων συνεταριστικών μερίδων**.
- Έσοδα από την **άσκηση των δραστηριοτήτων του συνεταρισμού** και την **εκμετάλλευση των περιουσιακών του στοιχείων**.
- **Επιχορηγήσεις** από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, την ΕΕ, διεθνείς ή εθνικούς οργανισμούς, ή Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α' και Β' βαθμού και έσοδα από άλλα προγράμματα.
- **Κεφάλαια από κληροδοτήματα, δωρεές τρίτων και παραχωρήσεις της χρήσης περιουσιακών στοιχείων**.

2. Χρηματοδοτικά εργαλεία

Το Άρθρο 9 προβλέπει ορισμένα χρηματοδοτικά εργαλεία για την εξεύρεση πρόσθετων πόρων.

- *Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας*. Αφορά ειδικά τις ΚΟΙΝΣΕΠ και ΚΟΙΣΠΕ. Ορίζεται η σύστασή του με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών, Ανάπτυξης και Εργασίας. Υπάρχει μεγάλη συζήτηση για το γεγονός ότι τέτοιο ταμείο ακόμα δεν υπάρχει παρά τις εξαγγελίες των εκάστοτε κυβερνήσεων μετά την ψήφιση του παρόντος νόμου. Έτσι περιορίζονται σημαντικά οι δυνατότητες χρηματοδότησης των Ελληνικών κοινωνικών επιχειρήσεων.
- *Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης (ETEAN Α.Ε.)*. Αφορά τις ΚΟΙΝΣΕΠ και ΚΟΙΣΠΕ αλλά, σύμφωνα με το Άρθρο 14, παρ. 1, εδάφιο β, και τους λοιπούς φορείς κοινωνικής οικονομίας που έχουν εγγραφεί στο Μητρώο. Το ΕΤΕΑΝ Α.Ε. συστάθηκε με το Νόμο 3912/2011, ως καθολικό διάδοχο σχήμα του Ταμείου Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΤΕΜΠΜΕ Α.Ε.), μία ανώνυμη εταιρία του Ελληνικού Δημοσίου που ιδρύθηκε το 2003 με σκοπό να διευκολύνει την πρόσβαση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην χρηματοπιστωτική αγορά. Γενικότερα το ΕΤΕΑΝ Α.Ε. δραστηριοποιείται στο πεδίο της χρηματοδότησης και αποτελεί συνδυαστικό κρίκο ανάμεσα στην επιχείρηση και την τράπεζα, αναλαμβάνοντας εκείνο το μέρος του επιχειρηματικού κίνδυνου της μικρομεσαίας επιχείρησης που δεν αναλαμβάνει η τράπεζα. Ο συμπληρωματικός αυτός ρόλος την καθιερώνει ως θεσμό αναφοράς για την ανάπτυξη της μικρομεσαίας επιχειρηματικότητας.⁹ Δεδομένου του μικρού μεγέθους των φορέων κοινωνικής οικονομίας, ο ρόλος του ΕΤΕΑΝ είναι σημαντικός στην ανάληψη του ρίσκου αυτού. Ωστόσο, το ταμείο αυτό δεν εξειδικεύεται στην κοινωνική οικονομία και ίσως να είναι πιο δύσκολο για αυτό να εκτιμήσει το ρίσκο των επιχειρήσεων που αναλαμβάνουν την παραγωγή κοινωνικών αγαθών και την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, και να μεσολαβήσει για την εξεύρεση πιστώσεων στον τραπεζικό και χρηματοπιστωτικό τομέα.
- Ένα άλλο θέμα που αξίζει να συζητηθεί είναι η ίδρυση δικτύων μικροχρηματοδότησης για τους φορείς κοινωνικής οικονομίας. Δεν προβλέπονται από τον παρόντα νόμο, αλλά οι θεσμοί αυτοί έχουν σημαντική θέση στις πολιτικές και στρατηγικές δράσεις της Ελλάδας και ΕΕ για το μείζον θέμα της χρηματοδότησης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Τα δίκτυα αυτά αποσκοπούν στη χορήγηση μικρών, χαμηλότοκων δανείων μεταξύ των μελών του για την ικανοποίηση των άμεσων προσωπικών και επιχειρηματικών τους αναγκών βάσει καταθέσεων που πραγματοποιούν αναλόγως των δυνάμεών τους. Ξεκίνησαν ως άτυπες μορφές χρηματοδότησης σε ευπαθείς ομάδες – φτωχοί, άνεργοι, γυναίκες και εθνικές μειονότητες – που δεν είχαν πρόσβαση στο επίσημο τραπεζικό και χρηματοπιστωτικό σύστημα (non-bankable groups).

Θεωρείται ότι η επιτυχία τους βασίζεται στις διαπροσωπικές σχέσεις και την εμπιστοσύνη που υπάρχει ανάμεσα στα μέλη τους, ενώ η εξυπηρέτηση κοινών στόχων με συλλογικά μέσα απόφασης τα κατατάσσει στην κοινωνική οικονομία. Πολλά τέτοια ιδρύματα θεσμοθετούνται για την εξυπηρέτηση των επιτακτικών αναγκών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων ατόμων και ομάδων που έχουν περιορισμένα έσοδα ή περιουσιακά στοιχεία και επομένως δεν μπορούν να απευθυνθούν στο επίσημο τραπεζικό σύστημα.

Στην ΕΕ υπάρχει έντονη συζήτηση για τη χρησιμότητα τέτοιων δικτύων μικρο-χρηματοδότησης. Ιδιαίτερα ο Μηχανισμός Μικρο-χρηματοδοτήσεων Progress¹⁰ υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, και η διαχείρισή του εξασφαλίζεται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων. Ο μηχανισμός αυτός δεν χρηματοδοτεί απευθείας επιχειρηματίες. Δίνει τη δυνατότητα σε επιλεγμένους παρόχους χρηματοδοτήσεων σε κράτη-μέλη της ΕΕ να αυξήσουν τα ποσά που δανείζουν με δύο τρόπους: i) είτε δίνοντας εγγυήσεις σε παρόχους μικρο-χρηματοδοτήσεων, ώστε ο μηχανισμός να αναλαμβάνει από κοινού τον κίνδυνο ζημίας, ii) είτε χρηματοδοτώντας την αύξηση των ποσών που διατίθενται για μικροδάνεια. **Στην Ελλάδα λειτουργούν δύο πάροχοι μικρο-πιστώσεων στο πλαίσιο του εν λόγω μηχανισμού. Πρόκειται για την Παγκρήτια Συνεταιριστική Τράπεζα και τη Συνεταιριστική Τράπεζα Πελοποννήσου.**

Επίσης, οι Τζουβελέκας και Zoehrer (2015: 131) αναφέρουν ότι υπάρχει μια και μοναδική ιδιωτική πρωτοβουλία, το Action Finance, που είναι μέρος του ελληνικού παραρτήματος της μη κερδοσκοπικής οργάνωσης ActionAid Hellas, και έχει ξεκινήσει να δραστηριοποιείται στη χώρα μας. Το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος πραγματοποιεί δωρεά για την εισαγωγή στην Ελλάδα υπηρεσιών μικρο-χρηματοδότησης, προκειμένου να καλυφθούν λειτουργικά έξοδα, καθώς και εκπαίδευση, ανάπτυξη δυνατοτήτων και υπηρεσίες επιχειρηματικής ανάπτυξης. Η Adie, ένας από τους μεγαλύτερους οργανισμούς μικρο-χρηματοδότησης στην Ευρώπη, και η ActionAid Hellas ένωσαν τις δυνάμεις τους προκειμένου να αναπτύξουν τη μικρο-χρηματοδότηση για πρώτη φορά στην Ελλάδα, μέσω της λειτουργίας του μη κερδοσκοπικού οργανισμού μικρο-χρηματοδότησης Action Finance Initiative Hellas.¹¹

Γενικότερα στην Ευρώπη και διεθνώς υπάρχει συζήτηση για τη λεγόμενη *αγορά κοινωνικής χρηματοδότησης*, όπου υπάρχουν χρηματοπιστωτικά ιδρύματα τα οποία σχεδιάζουν την έκδοση χρεωστικών και συμμετοχικών τίτλων για κοινωνικές επιχειρήσεις και δημιουργούν νέες κατηγορίες περιουσιακών στοιχείων για την προσέλκυση ιδιωτών και επενδυτών. Για παράδειγμα εγκαινιάζονται όροι όπως οι «επενδύσεις κοινωνικού αντίκτυπου» και τα «υπομονετικά κεφάλαια» για τη χρηματοδότηση κοινωνικών επιχειρήσεων και την πραγμάτωση της κοινωνικής απόδοσης των δραστηριοτήτων

τους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014: 66). Στην ΕΕ έχει ψηφιστεί κανονισμός σχετικά με τα ταμεία κοινωνικής επιχειρηματικότητας, ενώ υπάρχουν προγράμματα σε επίπεδο Ένωσης για την ενίσχυση της μικρο-χρηματοδότησης. Στην Ελλάδα το ΕΣΠΑ 2014-2020 επισημαίνει την αναγκαιότητα λειτουργίας τέτοιων μικρο-πιστωτικών ιδρυμάτων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων ρευστότητας και απασχόλησης, ιδιαίτερα αυτών που ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού. Αλλά είμαστε ακόμα στο προπαρασκευαστικό στάδιο για τη δημιουργία σχετικού θεσμικού πλαισίου. Πέραν τούτου, υπάρχουν αντιρρήσεις για την αποτελεσματικότητα των ιδρυμάτων αυτών, βάσει της εμπειρίας άλλων χωρών κυρίως του Τρίτου Κόσμου από τον οποίο προήλθαν¹². Στις επόμενες ενότητες υπάρχει διεξοδικότερη ανάλυση των προγραμμάτων αυτών και των επιπτώσεών τους στην κοινωνική επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξη στην Ελλάδα και την Ευρώπη.

3. Οικονομικά κίνητρα και μέτρα στήριξης

Πολλοί συμφωνούν ότι η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας στηρίζεται σε οικονομικά κίνητρα και μέτρα στήριξης. Σε άλλη ενότητα θα αναλύσουμε πολιτικές και σχέδια δράσης που προτείνονται στην Ελλάδα και την ΕΕ για την οικονομική στήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων. Εδώ θα αναφέρουμε τις προβλέψεις του Νόμου 4019/2011. Το Άρθρο 10 προβλέπει ορισμένα κίνητρα και μέτρα για την περαιτέρω οικονομική στήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα:

- Οι εργαζόμενοι στις ΚΟΙΝΣΕΠ που ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού και λαμβάνουν επίδομα πρόνοιας ή επανένταξης, ή οποιαδήποτε άλλη μορφή παροχής, συνεχίζουν να εισπράττουν τις παροχές αυτές ταυτόχρονα με την αμοιβή τους στην ΚΟΙΝΣΕΠ.
- Οι ΚΟΙΝΣΕΠ δεν υπόκεινται σε φορολογία για το ποσοστό του εισοδήματος που διατίθεται ως αποθεματικό και για τις δραστηριότητες της επιχείρησης και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Ωστόσο, ο Ν. 4110/2013 καταργεί τη φοροαπαλλαγή αυτή (Αδάμ, 2014). Για το ποσοστό των κερδών που διανέμεται στους εργαζόμενους υπάρχει παρακράτηση φόρου εισοδήματος. Αν οι εργαζόμενοι ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες μετά την παρακράτηση φόρου δεν υπάρχει άλλη φορολογική υποχρέωση.
- Οι ΚΟΙΝΣΕΠ μπορούν να εντάσσονται σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας, σε προγράμματα του ΟΑΕΔ για τη στήριξη της εργασίας και στις κάθε είδους ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης. Στην πράξη βλέπουμε ότι οι ΚΟΙΝΣΕΠ ενισχύονται από δύο προγράμματα: i) ΤΟΠΣΑ (Τοπικά Σχέδια για την Απασχόληση)¹³ και ii) ΤΟΠΕΚΟ (Τοπικές Δράσεις για Ευάλωτες Ομάδες).¹⁴ Τα προγράμματα αυτά χρηματοδοτούνται από τον ΟΑΕΔ

και από ταμεία της ΕΕ και αποσκοπούν στην ένταξη ή επανένταξη στην αγορά εργασίας ανέργων ιδιαίτερα εκείνων που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες (European Commission, 2014b).

Ωστόσο, αξίζει να αναφέρουμε ότι, σύμφωνα με τους Τζουβελέκας και Zoehrer (2015), η χρηματοδοτική και οικονομική υποστήριξη των ΚΟΙΝΣΕΠ είναι περιορισμένη. Πέρα από την απουσία εξειδικευμένων ιδιωτικών και δημόσιων φορέων χρηματοδότησης, όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω, και την περιορισμένη παρουσία κοινωνικών επιχειρήσεων σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας και απασχόλησης, το ζήτημα σχετικά με τη φορολογική μεταχείριση των ΚΟΙΝΣΕΠ παραμένει ανοιχτό. Οι συγγραφείς επισημαίνουν τη διαφορετική αντιμετώπιση των ΚΟΙΝΣΕΠ από τις τοπικές ΔΟΥ, καθώς και την κατάργηση ορισμένων φοροαπαλλαγών με το Νόμο 4110/2013.

6. Με ποιους μπορούν να συνεργαστούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις;

Ο νόμος προβλέπει τη δυνατότητα των ΚΟΙΝΣΕΠ να συμμετέχουν σε: ι) δίκτυα συνεργασίας με άλλες ΚΟΙΝΣΕΠ, ιι) συνεταιρισμούς ανώτερων βαθμίδων, ιιι) συμβάσεις με τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, καθώς και ιν) αναπτυξιακές συμπράξεις για δράσεις επιχειρησιακού προγράμματος.

1. Δίκτυα συνεργασίας μεταξύ ΚΟΙΝΣΕΠ (Άρθρο 12, παρ. 1)

- Οι ΚΟΙΝΣΕΠ δύνανται να συνεργάζονται μεταξύ τους με αντικείμενο, ενδεικτικά, την ανταλλαγή υπηρεσιών ή την υλοποίηση χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων. Τα δίκτυα οικονομικής συνεργασίας δεν έχουν διακριτή νομική προσωπικότητα (δηλ. παραμένουν άτυπα).
- Παραδείγματα τέτοιων δικτύων συνεργασίας σε άλλες χώρες δείχνουν ότι προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες ανταλλαγής πόρων μεταξύ κοινωνικών επιχειρήσεων: αγαθών, πληροφοριών, εμπειριών, χρηματοδοτήσεων και συμβουλευτικών υπηρεσιών. Έτσι οι νεοφυείς κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να εξοικειωθούν με το θεσμικό πλαίσιο, το οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον, τις δυσκολίες και ευκαιρίες που αντιμετωπίζουν, καθώς και με τους κοινωνικούς σκοπούς και συλλογικούς μηχανισμούς διοίκησης και λειτουργίας στην κοινωνική οικονομία.¹⁵
- Υπάρχουν ιδιωτικές πρωτοβουλίες για την ενημέρωση και εκπαίδευση των κοινωνικών επιχειρηματιών μέσα από τη δημιουργία δικτύων μεταξύ κοινωνικών επιχειρήσεων. Αναφέρουμε ενδεικτικά (European Commission, 2014b: 6-7):

ι) Δίκτυο Κοιν.Σ.Επ (<http://koinsep.org/>)

ιι) πρόγραμμα OMIKRON (<http://omikronproject.gr/>)

ιιι) Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας (<http://socialeconomy.institute/>)

ιν) IMPACT HUB (<http://www.impacthub.net/>,
<http://athens.impacthub.net/en/>)

ν) ASHOKA (<https://www.ashoka.org/>, <http://greece.ashoka.org/>)

2. Συνεταιρισμοί ανώτερων βαθμίδων (Άρθρο 12, παρ. 4)

- Οι ΚΟΙΝΣΕΠ μπορούν να συμπράττουν δημιουργώντας κοινοπραξίες, συνεταιρισμούς, ενώσεις, κεντρικές ενώσεις καθώς και ευρωπαϊκούς

συνεταιρισμούς και ομίλους. Με άλλα λόγια υπάρχει η δυνατότητα συμμετοχής σε συνομοσπονδίες και ομοσπονδίες. Σε εθνικό και Ευρωπαϊκό επίπεδο υπάρχουν τέτοια συλλογικά όργανα στα οποία εκπροσωπούνται τα μέλη τους και λαμβάνουν στήριξη και τεχνική βοήθεια.

- Πρόσφατα ιδρύθηκε η Πανελλήνια Ομοσπονδία των ΚΟΙΣΠΕ (ΠΟ.ΚΟΙΣΠΕ). Αποτελεί το δευτεροβάθμιο επίπεδο οργάνωσης και εκπροσώπησης των ΚΟΙΣΠΕ σε εθνικό επίπεδο. Σκοπός της ΠΟ.ΚΟΙΣΠΕ είναι η εδραίωση του θεσμού των ΚΟΙΣΠΕ, η προώθησή του θεσμού της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και η υποστήριξη ατόμων από ευπαθείς ομάδες για την εξεύρεση λύσεων στον τομέα της επαγγελματικής τους ένταξης και αποκατάστασης (<http://pokoispe.gr/>).
- Υπάρχει και η Πανελλήνια Ομοσπονδία των ΚΟΙΝΣΕΠ (ΠΟ.ΚΟΙΝΣΕΠ). Στις 07/04/2014 στην 2η Πανελλήνια συνάντηση των ΚΟΙΝΣΕΠ διαπιστώθηκε η άμεση ανάγκη δημιουργίας ενός επίσημου θεσμικού οργάνου που θα εκπροσωπήσει όλες τις ΚΟΙΝΣΕΠ απέναντι στις αρχές, τους θεσμούς και στα ευρωπαϊκά και διεθνή fora (<http://pokoinsep.org/>).

3. Σχέσεις με το δημόσιο τομέα

ι) Προγραμματικές συμβάσεις (Άρθρο 12, παρ. 5)

- Οι ΚΟΙΝΣΕΠ ως συμβαλλόμενοι μπορούν να συνάπτουν προγραμματικές συμβάσεις με αντισυμβαλλόμενους το Δημόσιο ή τον ευρύτερο δημόσιο τομέα και τους ΟΤΑ για την υλοποίηση δράσεων που αναφέρονται στους καταστατικούς τους σκοπούς.
- Από εκεί και πέρα ισχύουν τα όσα προβλέπει το Άρθρο 100 για τις προγραμματικές συμβάσεις του Νόμου 3852/2010 για τη *Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης*. Οι τοπικές αρχές και η περιφερειακή διοίκηση αποκτούν αρμοδιότητες αναπτυξιακής πολιτικής που είναι σημαντικό για την εκτέλεση των έργων διαρθρωτικής πολιτικής και πολιτικής συνοχής της ΕΕ. Η πρόβλεψη για τη συμμετοχή των κοινωνικών επιχειρήσεων συνάδει με τον κεντρικό ρόλο που λαμβάνει η κοινωνική επιχειρηματικότητα στο τρέχον ΕΣΠΑ 2014-2020 για την αντιμετώπιση προβλημάτων απασχόλησης και κοινωνικού αποκλεισμού, ιδιαίτερα εν μέσω κρίσης.
- Ειδικότερα, σύμφωνα με το Νόμο 3852/2010, Άρθρο 100, για τη μελέτη και εκτέλεση έργων και προγραμμάτων ανάπτυξης μιας περιοχής, καθώς και για την παροχή υπηρεσιών κάθε είδους, μπορούν να συνάπτουν προγραμματικές συμβάσεις με το Δημόσιο, μεταξύ τους ή και με φορείς του δημόσιου τομέα, μεμονωμένα ή από κοινού: i) οι δήμοι, ii) οι περιφέρειες, iii) οι σύνδεσμοι

δήμων, iv) οι Περιφερειακές Ενώσεις Δήμων, v) η Κεντρική Ένωση Δήμων Ελλάδας και η Ένωση Περιφερειών, vi) τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, τα οποία συνιστούν ή στα οποία συμμετέχουν οι προαναφερόμενοι φορείς, καθώς και vii) ΝΠΙΔ στα οποία συμμετέχουν ή συνιστούν η Κεντρική Ένωση Δήμων Ελλάδας και η Ένωση Περιφερειών, viii) οι δημοτικές επιχειρήσεις ύδρευσης και αποχέτευσης, ix) τα δημοτικά και περιφερειακά ιδρύματα, καθώς και x) κοινωφελή ιδρύματα και κληροδοτήματα και xi) τα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, στα οποία περιλαμβάνονται και τα τεχνολογικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Οι ανωτέρω συμβάσεις υπόκεινται στον προσυμβατικό έλεγχο νομιμότητας του Ελεγκτικού Συνεδρίου σύμφωνα με τη σχετική νομοθεσία.

ii) Δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς (Άρθρο 16)

- Πρόκειται για δημόσιες συμβάσεις κατά τις οποίες στο στάδιο της ανάθεσης οι αρχές λαμβάνουν υπόψη σημαντικές κοινωνικές πτυχές ως κριτήριο ανάθεσης. Ενδεικτικά ως τέτοια κριτήρια νοούνται:

α) οι ευκαιρίες απασχόλησης

β) η κοινωνική ένταξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων

γ) η ισότητα ευκαιριών

δ) ο σχεδιασμός της προσβασιμότητας για όλους

ε) η συνεκτίμηση των κριτηρίων αειφορίας και ηθικού εμπορίου

στ) η ευρύτερη εκούσια συμμόρφωση με την εταιρική κοινωνική ευθύνη

- Για την εκπόνηση και εφαρμογή ολοκληρωμένου σχεδίου ενσωμάτωσης πολιτικών δημοσίων συμβάσεων κοινωνικής αναφοράς αρμόδιο είναι το Υπουργείο Εργασίας. Εννεαμελής Διυπουργική Επιτροπή αναλαμβάνει την αξιολόγηση, την παρακολούθηση της εφαρμογής και την επικαιροποίηση της εθνικής πολιτικής.
- Σε πολλές χώρες φορείς της κοινωνικής οικονομίας αναλαμβάνουν την παροχή αγαθών κοινής ωφελείας που άλλοτε παρήγαγε το δημόσιο. Η σύμβαση με το δημόσιο γίνεται μια συνήθης πρακτική για την ανάθεση παραγωγής τέτοιων αγαθών σε ιδιώτες. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις, ή γενικότερα οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας, φαίνονται οι πλέον κατάλληλες για την άμεση και εξειδικευμένη παροχή κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών χωρίς να χάνεται ο κοινωνικός χαρακτήρας της διάθεσης των αγαθών αυτών. Επίσης, απαλλάσσουν τον κρατικό προϋπολογισμό και τους φορολογούμενους από το οικονομικό βάρος των δραστηριοτήτων αυτών. Ωστόσο, στη σχετική βιβλιογραφία υπάρχουν αρκετές ενστάσεις για την αποτελεσματικότητα τέτοιων συμβάσεων. Πρώτο, το κράτος φαίνεται να αποποιείται το ρόλο του ως φορέα κοινωνικής πρόνοιας στη βάση της γενικότερης τάσης για περιορισμό της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία. Δεύτερο, οι κοινωνικές επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν αρκετές δυσκολίες μέσα

σε ένα ανταγωνιστικό τοπικό και διεθνές περιβάλλον ώστε τελικά να χρειάζονται την οικονομική στήριξη του κράτους για να φέρουν το έργο τους εις πέρας, μέσω επιχορηγήσεων που επιβαρύνουν τον προϋπολογισμό. Τέλος, η διαδικασία των δημοσίων συμβάσεων ήδη πάσχει όταν τα κριτήρια ανάθεσης του δημοσίου δεν βασίζονται στη στήριξη καινοτόμων δραστηριοτήτων και βιώσιμων επενδύσεων. Το πρόβλημα αυτό είναι ιδιαίτερα έντονο σε μια χώρα όπως η Ελλάδα όπου οι ομάδες ειδικού συμφέροντος και τα δίκτυα πελατειακών σχέσεων συχνά καθορίζουν το αποτέλεσμα των διαγωνισμών και εξυπηρετούν συμφέροντα μακριά από το ευρύτερο κοινωνικό όφελος.

- Για τους Τζουβελέκα και Zoehrer (2015) ο ρόλος των Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς (Δ.Σ.Κ.Α.) είναι καθοριστικής σημασίας για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας σε διεθνές επίπεδο. Παρατηρούν μάλιστα ότι η θεσμική εμφάνιση της Ενιαίας Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Συμβάσεων (Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ.) (Νόμος 4013/2011) συμπίπτει με την ψήφιση του Νόμου 4019/2011 για την κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα. Αλλά η Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ δεν περιλαμβάνει στις αρμοδιότητές της ως ανεξάρτητη αρχή την έννοια των Δ.Σ.Κ.Α.: απαιτείται η εννεαμελής Διυπουργική επιτροπή (Νόμος 4019/2011, Άρθρο 16, παρ. 4 και 5) η οποία μετά από 3 χρόνια δεν έχει ακόμη συσταθεί. Επομένως δεν δύναται η Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ να λειτουργήσει ως ρυθμιστής και θεματοφύλακας της ορθής και νόμιμης διαδικασίας διενέργειας αυτού του τύπου συμβάσεων. Οι συγγραφείς, λοιπόν, κρίνουν ότι η διαχείριση των Δ.Σ.Κ.Α. θα έπρεπε να διενεργείτο από την Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ σε ενιαίο επίπεδο για να υπάρχει αποτελεσματικότερη παρακολούθησή τους και ωφέλεια για το κοινωνικό σύνολο και την οικονομία.

iii) Συντονιστικός φορέας (Άρθρο 15)

- Αρμόδια για το σχεδιασμό, το συντονισμό, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση όλων των αναγκαίων πολιτικών και ενεργειών που αποσκοπούν στην ανάπτυξη και την ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας είναι η *Ειδική Υπηρεσία για την Κοινωνική Ένταξη και την Κοινωνική Οικονομία* (ΕΥΚΕΚΟ) που υπάγεται στη Γενική Γραμματεία Διαχείρισης Κοινοτικών και Άλλων Πόρων του Υπουργείου Εργασίας.
- Ενδιαφέρον έχει ότι πρόκειται για μετονομασία της Ειδικής Υπηρεσίας για την Ενσωμάτωση των Αρχών της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL και για τη διαχείριση δράσεων του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» (ΕΠΑΝΑΔ) που συστάθηκε το 2007. Δηλαδή η ειδική υπηρεσία είχε δημιουργηθεί για τη διαχείριση πόρων της διαρθρωτικής πολιτικής και πολιτικής συνοχής της ΕΕ και ειδικότερα του

Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου που εξειδικεύεται στην απασχόληση, την εκπαίδευση και κατάρτιση, και την αγορά εργασίας.

- Το Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της κοινωνικής οικονομίας (2013: 9-10) επιβεβαιώνει το ρόλο της ΕΥΚΕΚΟ ως συντονιστικού φορέα πολιτικών ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας. Διευκρινίζει ότι θα αναλάβει να συντονίσει τις δράσεις και πολιτικές όλων των εμπλεκόμενων φορέων στον εν λόγω τομέα – μελών και εργαζομένων, πελατών και επενδυτών, υπουργείων και υπηρεσιών, δικτύων και συμπράξεων, ιδιωτικών και δημοσίων φορέων, εθνικών και υπερεθνικών οργάνων, διακρατικών οικονομικών συνεργασιών – επιδιώκοντας τη μεταξύ τους συνέργεια και την εναρμόνιση με τις Ευρωπαϊκές πολιτικές.¹⁶ Για τα δίκτυα συνεργασίας μεταξύ ΚΟΙΝΣΕΠ αναφερθήκαμε παραπάνω. Στη συνέχεια ερχόμαστε στις Αναπτυξιακές Συμπράξεις.

4. Αναπτυξιακές συμπράξεις (Άρθρο 18)

- Στο Άρθρο 18, παρ. 1, οι Αναπτυξιακές Συμπράξεις ορίζονται ως ΝΠΙΔ μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που λειτουργούν με τη μορφή της αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρείας. Στην παρ. 2 προβλέπεται ότι επιχορηγούνται από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων και λειτουργούν αποκλειστικά για την εκτέλεση ορισμένων πράξεων στο πλαίσιο συγκεκριμένων κατηγοριών παρέμβασης όπως είναι το ΕΠ για την «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού». Στο Άρθρο 3 ορίζονται οι εταίροι των Συμπράξεων: **α)** ΝΠΔΔ, **β)** ΟΤΑ α' και β' βαθμού και οι κοινωφελείς επιχειρήσεις τους, **γ)** δημόσιοι οργανισμοί και επιχειρήσεις, **δ)** αναπτυξιακές εταιρείες του Αρ. 194, Ν. 3852/2010 και του Αρ. 252 του Ν. 3463/2006, **ε)** ΝΠΙΔ κερδοσκοπικού και μη χαρακτήρα, και **στ)** συνδικαλιστικές οργανώσεις εργοδοτών και εργαζομένων.

Ενδιαφέρον έχει ότι οι φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα (α, β, και γ) δεν επιτρέπεται να οριστούν συντονιστές εταίροι των Συμπράξεων δίνοντας έμφαση στις ιδιωτικές, «εκ των κάτω» πρωτοβουλίες για ανάπτυξη και για νέους θεσμούς συνεργασίας, δικτύωσης και διακυβέρνησης των μελών της κοινότητας (κοινωνική καινοτομία). Τούτο είναι συνεπές με τις αρχές της διαρθρωτικής και αγροτικής πολιτικής της ΕΕ και τη λεγόμενη νεο-ενδογενή προσέγγιση στην άσκηση αναπτυξιακής πολιτικής. Εν συντομία, η νεο-ενδογενής προσέγγιση δίνει έμφαση: i) στην τοπική διάσταση της ανάπτυξης και «εκ των κάτω» πρωτοβουλίες, ii) στην ενεργοποίηση του φυσικού, ανθρώπινου, κοινωνικού, περιβαλλοντικού και πολιτιστικού κεφαλαίου μιας περιοχής, iii) στη συνεργασία μεταξύ των μελών της τοπικής κοινότητας για την ικανοποίηση των αναγκών τους, και iv) τη σύμπραξη των δημόσιων φορέων σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο για το συντονισμό και τη χρηματοδότηση των ενεργειών αυτών.¹⁷ Μάλιστα στην

παρ. 11 του Άρθρου 18 προβλέπεται ότι για την ένταξη, εκτέλεση, χρηματοδότηση και διαχείριση των διατάξεων έχουν εφαρμογή, μεταξύ άλλων, οι γενικές διατάξεις για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής, δηλ. τα ταμεία της διαρθρωτικής πολιτικής και πολιτικής συνοχής της ΕΕ, και οι διατάξεις κάθε συναφούς κοινοτικής ή εθνικής ρύθμισης.

- Στα πλαίσια των αναπτυξιακών συμπράξεων για δράσεις του ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» βγήκαν προκηρύξεις στο τέλος του 2014 για *κεντρικό και περιφερειακούς μηχανισμούς υποστήριξης της ανάπτυξης και προώθησης των ΚΟΙΝΣΕΠ και ευρύτερα των πρωτοβουλιών της Κοινωνικής Οικονομίας*. Η κίνηση αυτή ανταποκρίνεται στις ανάγκες που καταγράφει η διεθνής βιβλιογραφία και η Ευρωπαϊκή εμπειρία για τη στήριξη των δραστηριοτήτων των φορέων κοινωνικής οικονομίας με την ανταλλαγή πληροφοριών και την παροχή συμβουλευτικών και εκπαιδευτικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα στην επιδίωξη κοινωνικών στόχων, την ενσωμάτωση ευπαθών ομάδων, τη δικτύωση μεταξύ φορέων κοινωνικής οικονομίας και τη σύμπραξή τους με άλλους φορείς.

Σύμφωνα με το *Οδηγό για την Κοινωνική Οικονομία* της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2013: 81-85), μία από τις σοβαρότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο χώρος της κοινωνικής οικονομίας, πέρα από την εξεύρεση χρηματοδοτικών πόρων και την εγκαθίδρυση ενός ενιαίου θεσμικού πλαισίου, είναι η εκπαίδευση και κατάρτιση στην κοινωνική επιχειρηματικότητα και στην εφαρμογή των συνεταιριστικών αρχών. Υπάρχουν λίγες σχολές, προγράμματα και δίκτυα συμβουλευτικής υποστήριξης πάνω στη διοίκηση κοινωνικών επιχειρήσεων και άλλων φορέων της κοινωνικής οικονομίας. Κυρίως υπάρχει έλλειμμα ευαισθητοποίησης και αναγνώρισης της κοινωνικής αξίας που παράγεται από τους φορείς αυτούς, ιδιαίτερα σε ένα περιβάλλον όπου η κυρίαρχη οικονομική νοοτροπία «συνεχίζει να εστιάζει στην ιδιοτέλεια και την ατομική πρωτοβουλία παρά σε συλλογικές και αλτρουιστικές συμπεριφορές» (201: 81). Αλλά η σημασία που έχει η εκπαίδευση σε συνεταιριστικές αξίες και εναλλακτικές μορφές επιχειρηματικότητας αναγνωρίζεται από το 19^ο αιώνα: στα καταστατικά των πρώτων συνεταιρισμών στην Ευρώπη συναντούμε συχνά στόχους και δράσεις για την εκπαίδευση στις αρχές και πρακτικές του συνεταιρισμού (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2013: 71-72).

Οι προβληματισμοί αυτοί οδήγησαν πρόσφατα στην καθιέρωση σχετικών μηχανισμών υποστήριξης της ανάπτυξης και προώθησης των ΚΟΙΝΣΕΠ και της Κοινωνικής Οικονομίας και στην Ελλάδα μέσα από τις προαναφερθείσες Αναπτυξιακές Συμπράξεις. Οι συμμετέχοντες στους μηχανισμούς αυτούς και

ο ρόλος που τους ανατίθεται προβλέπονται από τις σχετικές προκηρύξεις στην ιστοσελίδα της ΕΥΚΕΚΟ.

ι) Κεντρικός Μηχανισμός για τη στήριξη της ανάπτυξης και προώθησης των ΚΟΙΝΣΕΠ και της Κοινωνικής Οικονομίας

(<http://www.keko.gr/el/Pages/ProclamationsFS.aspx?item=1098>).

α) Θα εποπτεύεται από την ΕΥΚΕΚΟ και θα έχει ρόλο επιστημονικό, συμβουλευτικό και εκπαιδευτικό.

β) Δημιουργία ενός Εθνικού Παρατηρητηρίου για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα.

ii) Περιφερειακοί Μηχανισμοί για τη στήριξη της ανάπτυξης και προώθησης των ΚΟΙΝΣΕΠ και της Κοινωνικής Οικονομίας

(<http://www.keko.gr/el/Pages/ProclamationsFS.aspx?item=1101>).

Θα καλύπτουν το σύνολο της χώρας (ένας σε κάθε Περιφέρεια), θα παρέχουν υπηρεσίες μίας στάσης (one stop shop) για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες και τις κοινωνικές επιχειρήσεις και θα αναλάβουν ανάλογα με τις ανάγκες και τις γεωγραφικές ιδιαιτερότητες της εκάστοτε Περιφέρειας αναφοράς να παρέχουν υπηρεσίες όπως:

α) Πληροφόρηση και ενημέρωση για τα χαρακτηριστικά και τους σκοπούς της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

β) Παρακίνηση και υποστήριξη της σύστασης ΚΟΙΝΣΕΠ με την παροχή υπηρεσιών κινητοποίησης, υποστήριξης και συμβουλευτικής (coaching και mentoring)

γ) Παροχή υπηρεσιών θερμοκοιτίδας που θα προσφέρουν κοινή επιχειρηματική έδρα, ή/και συμβουλευτική στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, κοινή διοικητική και λογιστική υποστήριξη, εξειδικευμένες υπηρεσίες επιχειρηματικής συμβουλευτικής ή μέρος αυτών κλπ.

δ) Ενίσχυση της επιχειρηματικής δραστηριότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων, μέσω της προώθησης τοπικών συμφωνιών συνεργασίας (local pacts) μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων και δημοσίων οργανισμών ή ιδιωτικών επιχειρήσεων

ε) Δικτύωση των ΚΟΙΝΣΕΠ σε τοπικό επίπεδο, καθώς και τη δημιουργία συστάδων (clusters) κοινωνικών επιχειρήσεων

στ) Υποστήριξη διακρατικών συνεργασιών με φορείς κοινωνικής επιχειρηματικότητας του εξωτερικού

ζ) Υποστήριξη νέων κοινωνικών επιχειρηματιών αναφορικά με τη συμμετοχή τους σε προγράμματα τύπου ERASMUS νέων κοινωνικών επιχειρηματιών

Σύμφωνα με τις σχετικές προκηρύξεις προσδιορίζονται οι βασικές παράμετροι/ αρχές υλοποίησης των πράξεων. Αξιοσημείωτο είναι ότι απηχούν τις αρχές που διέπουν τα προγράμματα διαρθρωτικής και αγροτικής πολιτικής της ΕΕ για τη χρηματοδότηση αναπτυξιακών πρωτοβουλιών και έργων στη βάση συμπράξεων μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων φορέων. Οι αρχές αυτές συνοψίζονται:

α) εταιρικότητα

β) πολυ-επίπεδη διακυβέρνηση

γ) ενεργό συμμετοχή

δ) κοινωνική καινοτομία

ε) ολοκληρωμένος χαρακτήρας των δράσεων

στ) προσέγγιση από κάτω προς τα πάνω

ζ) ενσωμάτωση αρχών της ισότητας των φύλων, της διάστασης της αναπηρίας και καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού

η) πολυσυμμετοχικότητα

θ) ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης

ι) διακρατική συνεργασία

κ) αξιοποίηση αποτελεσμάτων και καλών πρακτικών του ΕΣΠΑ

Με βάση τις προκηρύξεις η σύνθεση της Αναπτυξιακής Σύμπραξης αξιολογείται και πρέπει να προκύψει ως αποτέλεσμα διαλόγου «εκ των κάτω» και συμφωνιών προώθησης και ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας μεταξύ φορέων που δραστηριοποιούνται στην οικεία περιφέρεια. Θα πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον:

α) ένα τοπικό/ περιφερειακό φορέα με δημόσιο χαρακτήρα (ΝΠΔΔ ή ΝΠΙΔ συλλογικού/ δημοσίου συμφέροντος)

β) ένα φορέα ή τυπικό δίκτυο φορέων της κοινωνίας των πολιτών ή της κοινωνικής οικονομίας ή κοινωνικής επιχειρηματικότητας

γ) ένα τοπικό φορέα με γνώση των προβλημάτων της περιοχής και αποδεδειγμένη εμπειρία σε παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών στον τομέα της επιχειρηματικότητας (όπως πανεπιστημιακά ιδρύματα)

7. Πολιτική και νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ο Οδηγός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Κοινωνική Οικονομία παρατηρεί ότι η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας έχει επιτρέψει στις δημόσιες πολιτικές να αντιμετωπίσουν με πιο αποδοτικό και αποτελεσματικό τρόπο τις προκλήσεις για αύξηση της απασχόλησης, καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης (2013: 87). Στη συνέχεια θα εξετάσουμε μερικές από τις σημαντικότερες πρωτοβουλίες της ΕΕ που στάθηκαν ορόσημα για την υποστήριξη της κοινωνικής οικονομίας σε εθνικό και Ευρωπαϊκό επίπεδο.

1999: 1^η Διάσκεψη της κοινωνίας των πολιτών με πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής και Οικονομικής Επιτροπής για το σημαντικό ρόλο της κοινωνίας των πολιτών στην ανάπτυξη συμμετοχικού κοινωνικού προτύπου, την ενίσχυση της εμπιστοσύνης στη δημοκρατική διαδικασία και την ενεργό εμπλοκή των πολιτών στην εξεύρεση λύσεων για τις οικονομικές και κοινωνικές προκλήσεις

2003: Κανονισμός του Συμβουλίου της Ευρώπης για το καταστατικό της Ευρωπαϊκής Συνεταιριστικής Εταιρείας και τη στήριξη διακρατικών δραστηριοτήτων

2004: Ανακοίνωση της Επιτροπής για την προώθηση των Συνεταιριστικών Εταιρειών στην Ευρώπη ιδιαίτερα στις τότε υπό ένταξη χώρες, κυρίως της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, όπου παρουσίαζαν χαμηλή ανάπτυξη

2000-2006: Στο πλαίσιο της κοινοτικής πρωτοβουλίας EQUAL, του κλάδου καινοτομίας και πειραματισμού του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, πραγματοποιήθηκαν επενδύσεις για i) την εξεύρεση νέων τρόπων βελτίωσης των συνθηκών για τις κοινωνικές επιχειρήσεις (δημόσιες συμβάσεις, μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου), ii) τη στήριξη σύστασης νέων κοινωνικών επιχειρήσεων ειδικά σε τομείς ένταξης και τοπικής ανάπτυξης, iii) την πρόσβαση σε χρηματοδότηση, και iv) την αναπαραγωγή πετυχημένων μοντέλων επιχειρηματικότητας.¹⁸

2011: Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την *Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Οικονομία*. Αποσκοπεί στην ενίσχυση της ανάπτυξης των κοινωνικών επιχειρήσεων σε όλη την Ευρώπη, δίνοντας ώθηση στην επιχειρηματικότητα και τις πολιτικές απασχόλησης και στηρίζοντας την ολοκλήρωση της ενιαίας αγοράς. Για να βοηθήσει τις κοινωνικές επιχειρήσεις να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που δημιουργούνται από την έλλειψη αναγνώρισης, θεσμικού πλαισίου και χρηματοδοτικών πόρων, η Επιτροπή προτείνει ένα Σχέδιο Δράσης, δηλ. μια δέσμη μέτρων πολιτικής για την κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα σε συνεργασία με όλα τα

ενδιαφερόμενα μέρη και με τα κράτη-μέλη. Οι Άξονες Δράσεις του σχεδίου καταγράφονται στο ΠΛΑΙΣΙΟ 2 (European Commission, 2011: 6-11).

ΠΛΑΙΣΙΟ 2: Σχέδιο Δράσης της Πρωτοβουλίας για την Κοινωνική Οικονομία
Διευκόλυνση της πρόσβασης στην ιδιωτική χρηματοδότηση
▪ Άξονας Δράσης 1: Ένα Ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο για τα ταμεία κοινωνικών επενδύσεων ▪ Άξονας Δράσης 2: Δημιουργία ενός πλαισίου μικρο-χρηματοδοτήσεων
Ενεργοποίηση των ταμείων και χρηματοδοτικών πόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης
▪ Άξονας Δράσης 3: Δημιουργία χρηματοδοτικού εργαλείου για κοινωνικές επιχειρήσεις στο πλαίσιο του Προγράμματος Κοινωνικής Αλλαγής και Κοινωνικής Καινοτομίας ▪ Άξονας Δράσης 4: Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης της διαρθρωτικής πολιτικής και πολιτικής συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης να εισηγηθούν για την προγραμματική περίοδο 2014-2020 επενδυτικές προτεραιότητες για τις κοινωνικές επιχειρήσεις
Αύξηση της ορατότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων
▪ Άξονας Δράσης 5: Ταυτοποίηση καλών πρακτικών και αναπαραγόμενων επιχειρηματικών μοντέλων ▪ Άξονας Δράσης 6: Δημιουργία βάσης δεδομένων για τις μάρκες και τα πιστοποιητικά των κοινωνικών επιχειρήσεων ▪ Άξονας Δράσης 7: Προώθηση της αμοιβαίας ανταλλαγής πληροφοριών και εμπειριών μεταξύ εθνικών και περιφερειακών διοικητικών αρχών για την ανάπτυξη των ικανοτήτων στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας
Ενδυνάμωση των επιχειρηματικών ικανοτήτων, του επαγγελματισμού και της δικτύωσης μεταξύ κοινωνικών επιχειρήσεων
▪ Άξονας Δράσης 8: Δημιουργία μιας ενιαίας, πολύγλωσσης ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων και πλατφόρμας ανταλλαγής πληροφοριών και πρόσβασης στα Ευρωπαϊκά προγράμματα
Βελτίωση του θεσμικού πλαισίου
▪ Άξονας Δράσης 9: Ανάπτυξη των κατάλληλων νομικών μορφών για τις κοινωνικές επιχειρήσεις ανά την Ευρώπη με βάση το Καταστατικό για την Ευρωπαϊκή Συνεταιριστική Εταιρεία¹⁹ και την έρευνα της κοινωνικής οικονομίας στα κράτη-μέλη
Δημόσιες συμβάσεις
▪ Άξονας Δράσης 10: Βελτίωση της ποιότητας παρεχόμενων υπηρεσιών ιδιαίτερα στο χώρο της υγείας και εκπαίδευσης με δημόσιες συμβάσεις που ανατίθενται σε κοινωνικές επιχειρήσεις
Κρατικές επιχορηγήσεις
▪ Άξονας Δράσης 11: Για κοινωνικές επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες γενικότερου συμφέροντος

2012-2017: Σύσταση και λειτουργία της Ομάδας Εμπειρογνομόνων στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στα πλαίσια της Πρωτοβουλίας για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα.²⁰ Την ομάδα αυτή, που θα είναι ενεργή για 6 χρόνια από τη σύστασή της, θα συμβουλευέται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για θέματα σχετικά με τη δυνατότητα, την ανάπτυξη, τη δημιουργία και την υλοποίηση όλων των δράσεων που αναφέρονται στην Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, ή σχετικά με την περαιτέρω ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και της κοινωνικής οικονομίας.

2013:

- Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με τις *κοινωνικές επενδύσεις για την ανάπτυξη και τη συνοχή*. Αναδεικνύει αυτά που μπορούν να πράξουν ο ιδιωτικός και ο τρίτος τομέας για τη βελτίωση της κοινωνικο-οικονομικής ένταξης και την αντιμετώπιση του αποκλεισμού.
- Ο *Οδηγός για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα*. Αναγνωρίζει 6 πυλώνες (2013: 90-96) που είναι συνεπείς με τις προτάσεις του ΟΟΣΑ²¹ και της Πρωτοβουλίας της Επιτροπής για την Κοινωνική Οικονομία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011) και θέτει το πλαίσιο για μια διεξοδική πολιτική ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας:
 - 1) Ενθάρρυνση, ενεργοποίηση και ενίσχυση των πολιτών και προώθηση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας μεταξύ των νέων
 - 2) Προσφορά υπηρεσιών επιχειρηματικής ανάπτυξης και δομών υποστήριξης
 - 3) Παροχή βιώσιμης χρηματοδότησης για τη στήριξη κοινωνικών επιχειρήσεων
 - 4) Υποστήριξη της πρόσβασης σε δημόσιες αγορές και το άνοιγμα των δημοσίων συμβάσεων
 - 5) Συγκρότηση και αποτελεσματική αξιοποίηση ευνοϊκού νομικού, ρυθμιστικού και φορολογικού πλαισίου
 - 6) Ολοκληρωμένη στρατηγική και χρηστή διακυβέρνηση (λ.χ. πολυσυμμετοχικότητα, πολυ-επίπεδη διακυβέρνηση, κατάλληλοι μηχανισμοί κοινωνικής και οικονομικής αξιολόγησης, εφαρμογή διοικητικών κανόνων και διαδικασιών υλοποίησης)
- Κανονισμός για τα *Ταμεία Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας*. Απαντά στον Άξονα Δράσης της Πρωτοβουλίας για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα της Επιτροπής η οποία δράση σχετίζεται με τα μέσα χρηματοδότησης των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ο κανονισμός εγκαινιάζει τον όρο «ευρωπαϊκό ταμείο κοινωνικής επιχειρηματικότητας», και τον αποδίδει σε κεφάλαια που επενδύονται σε ευρωπαϊκές κοινωνικές επιχειρήσεις. Οι διαχειριστές των ταμείων κοινωνικής επιχειρηματικότητας θα είναι σε θέση να χρησιμοποιούν τον όρο αυτό για να προωθήσουν τα κεφάλαιά στην αγορά σε όλη την Ευρώπη. Αρκεί να πληρούν τις προϋποθέσεις που θέτει ο παρών κανονισμός

και κυρίως να αποδείξουν ότι ένα υψηλό ποσοστό των κεφαλαίων που επενδύουν (70%) κατευθύνεται στην υποστήριξη κοινωνικών επιχειρήσεων. Η ΕΕ ασχολείται και με την κατασκευή δεικτών κοινωνικού αντίκτυπου ώστε οι διαχειριστές των ταμείων να αξιολογούν την αποδοτικότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων και των επενδύσεων που πραγματοποιούν (CIRIEC, 2012). Προσιδιάζουν με τους δείκτες απολογισμού και προγραμματισμού που είδαμε στην προηγούμενη ενότητα.

2014: Το Πρόγραμμα της ΕΕ για την *Απασχόληση και την Κοινωνική Καινοτομία (EaSI)*.²² Πρόκειται για ένα χρηματοδοτικό μηχανισμό σε επίπεδο ΕΕ που αποσκοπεί στην προαγωγή ποιοτικής και βιώσιμης απασχόλησης, τη διασφάλιση επαρκούς και κατάλληλης κοινωνικής προστασίας, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας και τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας.

Το EaSI διαχειρίζεται απευθείας η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Το πρόγραμμα συνενώνει τρία προγράμματα της ΕΕ τα οποία αποτελούσαν αντικείμενο χωριστής διαχείρισης το διάστημα 2007-2013: **PROGRESS**, **EURES**, και ο **Μηχανισμός Μικρο-χρηματοδοτήσεων Progress**. Από τον Ιανουάριο του 2014, τα προγράμματα αυτά αποτελούν τους **τρεις άξονες** του EaSI, που στηρίζουν:

- τον εκσυγχρονισμό της κοινωνικής πολιτικής και της πολιτικής για την απασχόληση – άξονας PROGRESS (61% του συνολικού προϋπολογισμού)·
- την επαγγελματική κινητικότητα – άξονες EURES (18% του συνολικού προϋπολογισμού)·
- την πρόσβαση στις μικρο-χρηματοδοτήσεις και την κοινωνική επιχειρηματικότητα – άξονες Μηχανισμός Μικρο-χρηματοδοτήσεων Progress (21% του συνολικού προϋπολογισμού).

Στόχοι του προγράμματος αυτού είναι:

- Συντονισμός της δράσης σε Ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο στους τομείς της απασχόλησης, των κοινωνικών υποθέσεων και της κοινωνικής ένταξης.
- Στήριξη της ανάπτυξης κατάλληλων συστημάτων κοινωνικής προστασίας και πολιτικών για την αγορά εργασίας.
- Εκσυγχρονισμός της νομοθεσίας της ΕΕ και διασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής της.
- Προώθηση της γεωγραφικής κινητικότητας και ενίσχυση των ευκαιριών απασχόλησης με την ανάπτυξη μιας ανοιχτής αγοράς εργασίας.
- Ενίσχυση της διαθεσιμότητας και της προσβασιμότητας μικρο-χρηματοδοτήσεων για ευάλωτες ομάδες και πολύ μικρές επιχειρήσεις, και βελτίωση της πρόσβασης των κοινωνικών επιχειρήσεων σε χρηματοδότηση.

Για την επίτευξη αυτών των στόχων, το EaSI:

- δίνει ιδιαίτερη προσοχή σε ευάλωτες ομάδες, όπως οι νέοι,
- προάγει την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών,
- καταπολεμά τις διακρίσεις,
- προωθεί ποιοτική και βιώσιμη απασχόληση υψηλού επιπέδου,
- εγγυάται επαρκή και κατάλληλη κοινωνική προστασία,
- καταπολεμά τη μακροχρόνια ανεργία,
- αγωνίζεται κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

2014-2020: Κανονισμοί για τη λειτουργία του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης της ΕΕ. Για τη νέα προγραμματική περίοδο ΕΣΠΑ προβλέπουν την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας ως ειδική θεματική ενότητα και επενδυτική δραστηριότητα. Οι κανονισμοί απαντούν στους Άξονες Δράσεις της Πρωτοβουλίας για την Κοινωνική Οικονομία.

8. Πρωτοβουλίες πολιτικής και σχέδια δράσης στην Ελλάδα

Μετά το πλαίσιο που έθεσε η ΕΕ και την ψήφιση του Νόμου 4019/2011, το ΕΣΠΑ της προγραμματικής περιόδου 2014-2020 θεωρεί ότι η κοινωνική επιχειρηματικότητα μπορεί να βοηθήσει την Ελλάδα να εξέλθει από την κρίση δημιουργώντας συνθήκες απασχόλησης, επένδυσης και ανάπτυξης, ειδικά των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων, των φτωχότερων και ανέργων που γέννησε η κρίση. Αρκεί ο τομέας αυτός να έχει την κατάλληλη στήριξη από ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς σε περιφερειακό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο.

Ωστόσο, το *Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα* (Ομάδα Διοίκησης Έργου, 2013: 5-6) εντοπίζει ορισμένα εμπόδια στην άμεση ενεργοποίηση του τομέα αυτού στην ελληνική πραγματικότητα. Συνοπτικά:

- Έλλειψη κατάλληλων και προσβάσιμων υπηρεσιών στήριξης των Κοινωνικών Επιχειρηματιών
- Έλλειψη εξειδικευμένων προγραμμάτων επιχορήγησης για την έναρξη λειτουργίας των ΚΟΙΝΣΕΠ
- Δυσμενές οικονομικό περιβάλλον για την ανάπτυξη χρηματοδοτικών εργαλείων υποστήριξης των ΚΟΙΝΣΕΠ, ιδιαίτερα λόγω της κρίσης, της περιορισμένης ρευστότητας στην τραπεζική αγορά και των μέτρων περιορισμού των δημοσίων δαπανών
- Διοικητικά και άλλα εμπόδια στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας
- Μικρή αναγνωρισιμότητα του νέου θεσμού και της αξίας της κοινωνικής επιχειρηματικότητας

Σύμφωνα με μια μελέτη οι Έλληνες κοινωνικοί επιχειρηματίες επιβεβαιώνουν ότι η εξεύρεση χρηματοδοτικών πόρων είναι το σημαντικότερο εμπόδιο στη στήριξη νεοφυών επιχειρήσεων, στην επέκταση της κλίμακας παραγωγής τους και γενικότερα στην ανάπτυξη του τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και κοινωνικής οικονομίας. Σοβαρό εμπόδιο αποτελεί επίσης η έλλειψη εξειδικευμένων δομών υποστήριξης για την ενημέρωση, κατάρτιση και εκπαίδευση των επιχειρηματιών και συνεργαζόμενων φορέων, αλλά και για το συντονισμό της επικοινωνίας και δικτύωσης μεταξύ φορέων. Τα προβλήματα αυτά ίσως να εξηγούν γιατί, σύμφωνα με εκτιμήσεις τις εν λόγω μελέτης, από τις 600 περίπου ΚΟΙΝΣΕΠ και ΚΟΙΣΠΕ που είναι εγγεγραμμένες στο Μητρώο μόνο το 30 με 50% είναι πραγματικά λειτουργικές (European Commission, 2014b: ii, 19 υποσημείωση 22).

Οι δράσεις του Στρατηγικού Σχεδίου αποσκοπούν στην άρση των παραπάνω εμποδίων και την επίτευξη ορισμένων στόχων που είναι συνεπείς με το πλαίσιο ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας που θέτει η ΕΕ. Παρατίθενται στο

ΠΛΑΙΣΙΟ 3. Όπως προαναφέραμε, πρόσφατα ανακοινώθηκαν οι προκηρύξεις για τη δημιουργία μηχανισμών υποστήριξης της κοινωνικής οικονομίας που αναφέρονται στα πλαίσια του Άξονα Δράσης 1 του παρόντος Στρατηγικού Σχεδίου. Εκκρεμεί όμως η δρομολόγηση των άλλων δράσεων και ειδικότερα, όπως έχουμε συζητήσει σε προηγούμενες ενότητες, η εκπαίδευση νέων κοινωνικών επιχειρηματιών, η ανάπτυξη ιδιωτικών χρηματοδοτικών πόρων και ταμείων, και η καθιέρωση μεθόδων κοινωνικής λογιστικής για την αξιολόγηση των οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων των κοινωνικών επιχειρήσεων.

ΠΛΑΙΣΙΟ 3: Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας
Άξονας Δράσης 1: Υποστήριξη του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας
▪ Δράση 1: Δημιουργία κεντρικού μηχανισμού υποστήριξης για την ανάπτυξη και την προώθηση των ΚΟΙΝΣΕΠ και άλλων πρωτοβουλιών της κοινωνικής οικονομίας ▪ Δράση 2: Εθνικό Παρατηρητήριο για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα ▪ Δράση 3: Δημιουργία περιφερειακών μηχανισμών για την υποστήριξη ΚΟΙΝΣΕΠ σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο ▪ Δράση 4: Συντονιστικός φορέας πολιτικών ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας (ΕΥ ΚΕΚΟ)
Άξονας Δράσης 2: Οικονομική υποστήριξη για την έναρξη δραστηριότητας των ΚΟΙΝΣΕΠ
▪ Δράση 5: Pre start-up ΚΟΙΝΣΕΠ με την πρακτική άσκηση νέων κοινωνικών επιχειρηματιών, εκπόνηση επιχειρηματικού σχεδίου και διεκπεραίωση διαδικασιών ίδρυσης ΚΟΙΝΣΕΠ ▪ Δράση 6: Vouchers υποστήριξης των ΚΟΙΝΣΕΠ με υπηρεσίες τύπου θερμοκοιτίδας ▪ Δράση 7: Κατάρτιση εργαζομένων σε ΚΟΙΝΣΕΠ ▪ Δράση 8: Επιχορήγηση των αρχικών επιχειρησιακών σχεδίων των ΚΟΙΝΣΕΠ για αγορά εταιρικών μεριδίων από τους εργαζόμενους, οδηγώντας σε ενίσχυση της κεφαλαιακής τους επάρκειας και της δημοκρατικής λειτουργίας των ΚΟΙΝΣΕΠ με τη συμμετοχή των εργαζομένων στους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων ▪ Δράση 9: Επιχορήγηση κεφαλαίου στη βάση των δημιουργούμενων θέσεων απασχόλησης
Άξονας Δράσης 3: Χρηματοδοτικά εργαλεία για την ενίσχυση των ΚΟΙΝΣΕΠ
▪ Δράση 10: Αξιοποίηση επιστρεπτέων επιχορηγήσεων ως συμπληρωματική ενίσχυση των ΚΟΙΝΣΕΠ ▪ Δράση 11: Δημιουργία νέων θεσμικών φορέων, όπως τα Μικρο-Πιστωτικά ιδρύματα, για την παροχή χρηματοδοτικών εργαλείων και υπηρεσιών προς τις ΚΟΙΝΣΕΠ

Οι Nasioulas and Mavroeidis (2013) υποστηρίζουν ότι στις δράσεις για ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας οφείλουμε να προσθέσουμε τις δυνατότητες που προσφέρει το Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας. Οι δυνατότητες αυτές σχετίζονται με προγράμματα για την ενίσχυση των

μικρομεσαίων επιχειρήσεων και τη σύνδεση της επιχειρηματικότητας και του ανταγωνισμού με την κοινωνική καινοτομία.

Θυμίζουμε ότι η έννοια της κοινωνικής καινοτομίας αφορά τη δημιουργία νέων θεσμών και συμπράξεων μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων φορέων για την τοπική ανάπτυξη και συνοχή. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν επιτομή της κοινωνικής καινοτομίας επειδή εντάσσουν στο πλαίσió τους άτομα και ομάδες πολλαπλών συμφερόντων, που αποφασίζουν με δημοκρατικές διαδικασίες για τους σκοπούς και της δράσεις των επιχειρήσεων. Έτσι εγκαινιάζουν νέες συνεργασίες και συμπράξεις με εθελοντικό και συμμετοχικό χαρακτήρα για την ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και την αύξηση της απασχόλησης.

Ειδικά οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις για να αξιοποιήσουν τις ευκαιρίες που προσφέρει η αγορά βασίζονται σε καινοτομικές δραστηριότητες τόσο τεχνικές όσο και κοινωνικές, καθώς η περαιτέρω δικτύωσή τους με άλλες μονάδες τους επιτρέπει να συνδυάσουν ευελιξία και οικονομίες κλίμακας. Επομένως οι πρωτοβουλίες χρηματοδότησης της κοινωνικής καινοτομίας και των μικρομεσαίων επιχειρήσεων δεν θα μπορούσαν να μη συμπεριλάβουν δράσεις για ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

9. Οι συνεργατικές αρχές και πρακτικές στην Ελλάδα από το παρελθόν μέχρι σήμερα

Για να εκτιμήσουμε πλήρως τις ιδιαιτερότητες στη δομή και τη δυναμική του τομέα κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα είναι χρήσιμο να χαρτογραφήσουμε τις συνεργατικές αρχές και πρακτικές που αναπτύχθηκαν στο χώρο αυτό. Ξεκινάμε με μια σύντομη ιστορική αναδρομή για να ανιχνεύσουμε τους παράγοντες που διαμόρφωσαν τους συνεταιρισμούς και άλλους τύπους συλλογικής οργάνωσης στη χώρα μας.

Οι Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου (2010: 89) επισημαίνουν ότι στον Ελλαδικό χώρο ήδη από τους αρχαίους χρόνους υπάρχουν άτυπες μορφές συνεργασίας που σχετίζονταν με τις οικονομικές δραστηριότητες των ατόμων. Στην Αρχαία Ελλάδα εκτός από τις Αμφικτιονίες και Συμπολιτείες υπήρχαν τα στρατιωτικά συσσίτια για την οικονομική διευκόλυνση των συνεργαζόμενων ατόμων, άλλα και ενώσεις τεχνιτών, εμπόρων και επαγγελματιών για την εξασφάλιση καλύτερων συνθηκών άσκησης τους επαγγέλματός τους. Αργότερα στο Βυζάντιο ανάλογα με τις τοπικές ανάγκες, εφαρμογές του εθιμικού δικαίου, και ειδικές νομοθεσίες απαντούν αναγκαστικοί συνεταιρισμοί για τη συντήρηση δημοσίων έργων καθώς και συντεχνίες ομοεπαγγελματιών. Στους αιώνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που ακολούθησαν αναπτύχθηκαν μορφές συνεργασίας που συνδύαζαν παλαιότερες τοπικές παραδόσεις και σύγχρονες εξελίξεις από τα Βαλκάνια και την υπόλοιπη Ευρώπη, χάρη στη συνεχή επικοινωνία μέσα από το εμπόριο. Καταγράφεται πλήθος από άτυπες συμφωνίες συνεργασίας που σχετίζονταν με γεωργικές εργασίες και οικιακές εργασίες κυρίως γυναικών. Από αυτές, ξεχωρίζουν για την προηγμένη μορφή τους τα τσελιγκάτα, η Κοινή Συντροφιά και Αδελφότητα των Αμπελακίων,²³ οι ναυτικοί συνεταιρισμοί και οι συνεργασίες κοινής αλιείας στη Μαύρη Θάλασσα. Γενικότερα, παρατηρεί ο Nasioulas (2012: 63) το Ελληνικό κοινοτικό σύστημα έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην αυτόνομη λειτουργία και αυτο-οργάνωση των «Ρωμιών» μέσα στην Οθωμανική αυτοκρατορία και τη διατήρηση της κοινωνικής, πολιτιστικής και εθνικής τους συνοχής. Υποστηρίζει ότι οι μορφές αυτές συνένωσης έχουν στοιχεία της σύγχρονης Ευρωπαϊκής παράδοσης ώστε ενδέχεται να αποτελούν και τις παλαιότερες μορφές συνεταιριστικής οργάνωσης. Σε κάθε περίπτωση δείχνουν ότι οι ιδέες του συνεργατισμού και της αλληλοβοήθειας ήταν βαθιά ριζωμένες στον Ελληνικό λαό (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010: 94).

Ωστόσο, μετά την εγκαθίδρυση του σύγχρονου Ελληνικού κράτους, οι ευκαιρίες συστηματικής αξιοποίησης συνεργατικών και συνεταιριστικών θεσμών ήταν περιορισμένες, λόγω της δεινής οικονομικής κατάστασης του νεοσύστατου κράτους, της παντελούς έλλειψης υποδομών και της πολιτικής αστάθειας των πρώτων χρόνων. Στην Ελλάδα η νεώτερη συνεταιριστική κίνηση ξεκινά στις αρχές του 1900 ύστερα από μηνύματα για την επιτυχία των συνεταιρισμών στη

Δυτική Ευρώπη και συζητήσεις σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο για τη συσπείρωση διάφορων επαγγελματικών κλάδων με την ίδρυση επαγγελματικών σωματείων και ταμείων αλληλοβοήθειας. Ιδιαίτερα για το γεωργικό τομέα, οι συνεταιρισμοί εμφανίζονταν ως ο πλέον ενδεδειγμένος τρόπος για την εξεύρεση πόρων και τρόπων να απαλλαγεί ο ευμεγέθης και ταυτόχρονα αδύναμος οικονομικά, αναλφάβητος, και υποβαθμισμένος κοινωνικά αγροτικός πληθυσμός από την εκμετάλλευση των μεσαζόντων, των τοκογλύφων και των τσιφλικάδων. Έτσι ψηφίζεται ο Νόμος 602/1915 «περί συνεταιρισμών». Ωστόσο, η δυναμική των οργανώσεων αυτών δεν αξιοποιείται πλήρως καθώς οι γεωργικοί συνεταιρισμοί αντιμετωπίζουν περιορισμούς σε διαθέσιμους δημόσιους και ιδιωτικούς πόρους σε μία χώρα που για δεκαετίες μετά δοκιμαζόταν από πολέμους, προσφυγιά, εμφυλίου και δικτατορίες, καθώς και από προβλήματα στους διάφορους γεωργικούς, βιομηχανικούς και τραπεζικούς τομείς της οικονομίας. Υπό τις συνθήκες αυτές οι συνεταιριστικές οργανώσεις άρχισαν να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους στην εμπορική αξιοποίηση της παραγωγής τους. Τότε στράφηκαν στην αναζήτηση νέων *σχημάτων επιχειρηματικής οργάνωσης*, όπως είναι οι (ανώνυμες) συνεταιριστικές εταιρείες και οι κοινοπραξίες οικονομικής συνεργασίας, που χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη εμπορική ευκινησία, σε αντίθεση με τη δύσκαμπτη συνεταιριστική νομοθεσία (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010: 94-95).

Μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974, έγινε νέα προσπάθεια ανασύνταξης των συνεταιρισμών, με νέα στελέχη και στρατηγικές ανάπτυξης που εντάσσονται στα πλαίσια των πολιτικών της ΕΕ, καθώς και με νέους θεσμούς λήψης αποφάσεων βάσει της αρχής κάθε μέλος μία ψήφος. Αλλά οι νέοι νόμοι που ψηφίστηκαν ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1980 επέτρεπαν την παρέμβαση του κράτους σε τέτοιο βαθμό που περιόριζαν την αυτονομία των οργανώσεων και ενίσχυαν την εξάρτησή τους από το κράτος. Για παράδειγμα, οι νόμοι για τις αγροτικές συνεταιριστικές ενώσεις θέσπιζαν: i) υποχρεωτικές συγχωνεύσεις των πρωτοβάθμιων συνεταιρισμών που λειτουργούσαν στην ίδια περιφέρεια, ii) την υποχρεωτική παράδοση προϊόντων των μελών για εμπορία ή μεταποίηση ακόμα και στα πλαίσια άσκησης κοινωνικής πολιτικής του κράτους, και iii) το υποχρεωτικό εκλογικό σύστημα των χωριστών ψηφοδελτίων που κομματικοποιούσε τις διαδικασίες λειτουργίας και διοίκησης των οργανισμών. Παράλληλα, σημειώθηκε η υπερχρέωση των συνεταιρισμών στην Αγροτική Τράπεζα ενώ οι εποπτικοί μηχανισμοί του κράτους και της Τράπεζας άρχισαν να υπολειτουργούν. Στο τέλος της δεκαετίας του 1990 οι συνεταιρισμοί έχουν αποδυναμωθεί και δυσκολεύονται να αναλάβουν ρόλο δυναμικό και ρυθμιστικό στην αγορά των αγροτικών προϊόντων (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010: 100-103, Nasioulas, 2012: 67-68).

Η βιβλιογραφία σχετικά με τους συνεταιρισμούς και το κοινωνικό κεφάλαιο πολλές φορές έχει τονίσει τα οφέλη της συνέργειας κράτους-κοινωνίας. Ειδικά

το κράτος παίζει σημαντικό συντονιστικό και υποστηρικτικό ρόλο στη χρηματοδότηση κοινωνικών οργανισμών, τη διαμόρφωση θεσμικού πλαισίου και μέτρων πολιτικής, την ανταλλαγή πληροφοριών για τις ανάγκες και τα προβλήματα, και την παροχή δημοσίων αγαθών και υπηρεσιών στους πολίτες. Πολλές μελέτες όμως έχουν αναφερθεί και στις περιπτώσεις όπου η παρέμβαση του κράτους μπορεί να υπονομεύσει την αυτονομία, τον εθελοντισμό και τη δημοκρατία, που είναι βασικές αρχές λειτουργίας των συνεταιριστικών θεσμών. Ευνοεί τη δράση ομάδων ειδικού συμφέροντος οι οποίες, μέσω πελατειακών σχέσεων με το κράτος και πρακτικών προσο-δοθηρίας, μονοπωλούν δημόσιους και ιδιωτικούς πόρους και διαδίδουν τη διαφθορά και την αδιαφάνεια στις συναλλαγές των πολιτών με το κράτος αλλά και στις συναλλαγές μεταξύ των πολιτών στην οικονομία. Με τον τρόπο αυτό, εμποδίζουν την ευρύτερη συνεργασία και εμπιστοσύνη μεταξύ ιδιωτικών και δημόσιων φορέων, στοιχεία που είναι αναγκαία για την προώθηση των κοινωνικών μεταβολών και των πολιτικών μεταρρυθμίσεων που αποβλέπουν στη βιώσιμη ανάπτυξη και την κοινωνική ευημερία.²⁴

Σύμφωνα με τους Mouzelis and Pagoulatos (2002: 92-93, 96-97), στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης, η συνταγματική κατοχύρωση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και η ανάγκη αποκατάστασης της δημοκρατίας μετά την κατάρρευση της δικτατορίας των Συνταγματαρχών, έδωσαν νέα δυναμική στην κοινωνία των πολιτών – που περιλαμβάνει τους συνεταιρισμούς, τα συνδικάτα, εθελοντικούς οργανισμούς, και άλλες τυπικές και άτυπες συλλογικότητες με κοινές αξίες και κοινή ταυτότητα. Ωστόσο, οι συγγραφείς παρατηρούν ότι τη δυναμική αυτή αναχαίτισαν νέες δομικές/ θεσμικές ανισορροπίες: η κομματικοκρατία, με τη μορφή της ευνοιοκρατίας, και η πλουτοκρατία, με τη μορφή διαπλεκόμενων συμφερόντων, επέτρεψαν σε μεμονωμένες ισχυρές ομάδες να ασκούν ένα είδος ελέγχου που περιόρισε την ανεξαρτησία και τη ζωτικότητα της Ελληνικής κοινωνίας των πολιτών. Οι ομάδες αυτές σε σύμπραξη με τους πολιτικούς, τους κομματικούς παράγοντες και τους κρατικούς λειτουργούς συντηρούσαν το πελατειακό σύστημα για την εξυπηρέτηση ειδικών συμφερόντων σε βάρος του δημοσίου συμφέροντος αποσπώντας πόρους, ιδιαίτερα από τα προγράμματα ανάπτυξης και υποδο-μών της εθνικής κυβέρνησης και της ΕΕ, και διαδίδοντας τη διαφθορά στην πολιτεία και κοινωνία ώστε οι καθημερινές συναλλαγές των πολιτών με το κράτος και μεταξύ τους συχνά να προϋποθέτουν τις απαραίτητες «γνωριμίες» ή το χρηματισμό των δημοσίων υπαλλήλων ή μεσαζόντων. Οι πελατειακές σχέσεις και οι δραστηριότητες των ομάδων ειδικού συμφέροντος εξακολουθούν να δημιουργούν εμπόδια στη συνεργασία μεταξύ φορέων και τη συνέργεια κράτους-κοινωνίας σε τοπικό επίπεδο στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική μεταρρύθμιση της χώρας.

Ο Nasioulas (2012: 148-149) παρατηρεί ότι στην Ελλάδα στον τομέα των μη-κυβερνητικών οργανώσεων υπάρχουν οι παραδοσιακές, θεσμοθετημένες και πολιτικά προστατευμένες ενώσεις ενός συντεχνιακού καθεστώτος που υπονομεύουν τη δημιουργία και άνθιση ενός αυτόνομου κινήματος συλλογικής δράσης το οποίο θα αμφισβητούσε και θα περιορίζε τη δύναμη που έχουν αποκτήσει συχνά με μη νομιμοποιημένους τρόπους οι παραδοσιακές ενώσεις. Τις συνθήκες αυτές αδυνατεί να επιλύσει ένα νομοθετικό πλαίσιο που φαίνεται αποσπασματικό, πολύπλοκο, αντιπαραγωγικό και συχνά αυτοαναιρούμενο. Τούτο αναπαράγει την προνομιακή μεταχείριση του ειδικού συμφέροντος ατόμων και ομάδων που δραστηριοποιούνται στο κράτος, την αγορά και την κοινωνική οικονομία. Για τους λόγους αυτούς, ο Nasioulas (2012: 106-107) θεωρεί ότι για να επεκταθούν νόρμες και δίκτυα συνεργασίας, να αποκατασταθούν οι αρχές και οι πρακτικές του συνεταιρισμού στην Ελλάδα και να αναπτυχθεί ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας, θα πρέπει να υπάρξει αναθεώρηση του ρόλου του κράτους και των πολιτικών κομμάτων ώστε να συγκεντρώνουν λιγότερες εξουσίες και να λειτουργούν με διαδικασίες αμεροληψίας και διαφάνειας, δίνοντας τον κατάλληλο δημόσιο χώρο και λόγο στους πολίτες να εκφραστούν ατομικά και συλλογικά για την οργάνωση της κοινωνίας και της πολιτείας και την προστασία του ιδιωτικού και δημοσίου συμφέροντος.

Ας έλθουμε τώρα να δούμε πως διαμορφώνεται η σύγχρονη πραγματικότητα της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα. Ο Πίνακας 1 απεικονίζει την απασχόληση, αμειβόμενη και μη, της κοινωνικής οικονομίας σε διάφορες χώρες της ΕΕ τα τελευταία χρόνια. Τα στοιχεία αυτά μπορούν να μας δώσουν μια εικόνα του μεγέθους της κοινωνικής οικονομίας σε κάθε χώρα και του δυνητικού κοινωνικού αντίκτυπου που μπορεί να έχουν στην εθνική και Ευρωπαϊκή οικονομία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Η αμειβόμενη απασχόληση στην Κοινωνική Οικονομία (ΚΟ) σε σύγκριση με τη συνολική αμειβόμενη απασχόληση και τον εθελοντισμό (ή τη μη αμειβόμενη απασχόληση) στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (σε χιλιάδες)

Χώρες	Απασχόληση στην ΚΟ 2009/2010	% στη συνολική απασχόληση (16-65 ετών)	Δ% από 2002/2003	Αριθμός εθελοντών 2011	% στο σύνολο του ενήλικου πληθυσμού
Σουηδία	507,21	11,16%	146,58%	1636,16	21%
Βέλγιο	462,54	10,30%	65,42%	2341,99	26%
Ολλανδία	856,05	10,23%	10,87%	7787,38	57%
Ιταλία	2228,01	9,74%	66,72%	13484,22	26%
Γαλλία	2318,54	9,02%	16,79%	12646,91	24%
Φινλανδία	187,2	7,65%	6,73%	1740,61	39%
Λουξεμβούργο	16,11	7,30%	122,32%	144,53	35%
Δανία	195,49	7,22%	21,60%	1949,37	43%
Ισπανία	1243,15	6,74%	42,53%	5867,52	15%
Εσθονία	37,85	6,63%	62,80%	341,17	30%
Γερμανία	2458,58	6,35%	21,00%	24065,07	34%
Αυστρία	233,53	5,70%	-10,23%	2638,26	37%
Ηνωμένο Βασίλειο	1633	5,64%	-4,57%	11774,46	23%
Ιρλανδία	98,74	5,34%	-36,43%	1124,54	32%
Πορτογαλία	251,1	5,04%	19,03%	1082,53	12%
Ουγγαρία	178,21	4,71%	135,51%	1878,24	22%
Βουλγαρία	121,3	3,97%	n.a.	784,5	12%
Πολωνία	592,8	3,71%	12,02%	2914,61	9%
Τσεχία	160,09	3,28%	-3,11%	2072,86	23%
Ελλάδα	117,12	2,67%	67,72%	1355,39	14%
Σλοβακία	44,91	1,94%	-54,28%	1332,15	29%
Ρουμανία	163,35	1,77%	n.a.	2549,41	14%
Κύπρος	5,07	1,32%	12,83%	153,53	23%
Μάλτα	1,68	1,02%	604,62%	55,98	16%
Σλοβενία	7,09	0,73%	51,87%	598,3	34%
Λιθουανία	8,97	0,67%	16,51%	679,14	24%
Λετονία	0,44	0,05%	46,67%	426,63	22%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΕ-15	12806,37	7,41%	25,14%	n.a.	n.a.
ΣΥΝΟΛΟ ΕΕ-27	14128,13	6,53%	26,79%	n.a.	n.a.

Πηγή: Συνδυασμός Πινάκων 6.2 και 6.5 της μελέτης CIRIEC (2012: 48, 51). Τα στοιχεία για την απασχόληση προέρχονται από την Eurostat ενώ τα στοιχεία για τον εθελοντισμό από το Eurobarometer/European Parliament 75.2: Voluntary work.

Αν και είναι δύσκολη η σύγκριση μεταξύ των χωρών, δεδομένων των θεσμικών, πολιτιστικών και ιστορικών διαφορών που τις χαρακτηρίζουν, παρατηρούμε τα εξής (βλέπε επίσης CIRIEC, 2012: 29, 45-46):

- 1) Η κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη παίζει σημαντικό ρόλο σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο: παρέχει αμειβόμενη απασχόληση σε πάνω από 14,5 εκατομμύρια Ευρωπαίους, ή περίπου 6,5% του ενεργού πληθυσμού της ΕΕ-27 και περίπου 7,4% στα 15 «παλαιότερα» κράτη-μέλη της ΕΕ. Σε χώρες όπως η Σουηδία, το Βέλγιο, την Ιταλία, τη Γαλλία και την Ολλανδία αντιπροσωπεύει το 9% με 11,5% του ενεργού πληθυσμού.
- 2) Με ορισμένες εξαιρέσεις, το μέγεθος της κοινωνικής οικονομίας είναι σχετικά μικρότερο στα νέα κράτη-μέλη της ΕΕ σε σύγκριση με το «παλαιότερα» 15 κράτη-μέλη. Ειδικά στα κράτη-μέλη της Βόρειας και Ηπειρωτικής Ευρώπης υπάρχει ανεπτυγμένο θεσμικό και νομικό πλαίσιο για τους φορείς κοινωνικής οικονομίας εδώ και δεκαετίες. Οι Σκανδιναβικές χώρες οι οποίες συνδυάζουν υψηλά ποσοστά αμειβόμενης και μη απασχόλησης συχνά αποτελούν παράδειγμα στην οργάνωση της οικονομίας βάσει της συλλογικής δράσης και συνεργασίας μεταξύ εκπροσώπων των παραγωγικών τάξεων και των δημοσίων αρχών σε τοπικό, κλαδικό και εθνικό επίπεδο. Τούτο έρχεται σε αντίθεση με ορισμένες χώρες του Νότου και της Ανατολικής Ευρώπης που έχουν πρόσφατα ψηφίσει νομοθεσίες και εφαρμόζουν στρατηγικά σχέδια ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας. Παρά το γεγονός ότι στις χώρες αυτές υπήρχε παράδοση συνεργασίας και συνεταιρισμού, συχνά την υπονόμευαν τα απολυταρχικά καθεστώτα και οι εθνικές συγκρούσεις. Έτσι οι συνεταιρισμοί που δραστηριοποιούνταν στην οικονομία ήταν περιορισμένοι ή υπό τον έλεγχο ισχυρών ομάδων, δηλ. δεν στηρίζονταν σε αυτόνομες πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών και στην εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος με συλλογικές διαδικασίες και στόχους.
- 3) Η αμειβόμενη απασχόληση στην κοινωνική οικονομία έχει αυξηθεί στις περισσότερες χώρες από το 2002-03 ως το 2009-10: στην ΕΕ των 27 οι θέσεις εργασίας από 11 εκατομμύρια αυξάνονται στα 14,5 εκατομμύρια. Το γεγονός αυτό ίσως να αποτελεί ένδειξη της δυναμικής που έχει ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας να συμβάλλει στην αύξηση της απασχόλησης και της ανάπτυξης στην Ευρώπη της κρίσης. Ωστόσο, θα είχε ενδιαφέρον να μελετήσουμε εκτενέστερα τις επιπτώσεις της κοινωνικής οικονομίας στην απασχόληση, ως προς τις αμοιβές και την ηλικία των απασχολουμένων. Εκφράζονται ανησυχίες ότι στο όνομα της εξυπηρέτησης του γενικότερου συμφέροντος θα προσφέρονται χαμηλότερες αμοιβές, συμπιέζοντας τους μισθούς προς τα κάτω στο σύνολο της οικονομίας, ή θα γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης οι νέοι που

αναζητούν απασχόληση και δεν έχουν προϋπηρεσία, όπως και οι ευάλωτες ομάδες που πιέζονται από συνθήκες αποκλεισμού, φτώχειας, και αναπηρίας.

- 4) Αν συνυπολογίσουμε τη μη αμειβόμενη εργασία που απασχολείται στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας ανακαλύπτουμε ότι ένα σημαντικό μέρος του ανθρώπινου δυναμικού στην Ευρώπη επενδύει χρόνο και δεξιότητες στον τομέα αυτό. Αρκετές μελέτες έχουν αποκαλύψει ότι οι λόγοι για τους οποίους τα άτομα επιλέγουν να δραστηριοποιηθούν στον τομέα αυτό ποικίλουν. Εκτός από τις αποδοχές ή/και τα οικονομικά κίνητρα – προοπτικές κατάρτισης και επαγγελματικής σταδιοδρομίας, δημιουργικότητα, ευελιξία και αυτονομία στο χώρο εργασίας – κεντρικό ρόλο φαίνεται να έχουν κίνητρα αλτρουιστικά και σχεσιακά – βοήθεια σε ευάλωτες ομάδες, συσχέτιση με άτομα εντός και εκτός χώρου εργασίας, ύπαρξη κοινών ιδανικών και αξιών. Θεωρείται ότι τα μη-οικονομικά κίνητρα καλλιεργούν υψηλό επίπεδο δέσμευσης και αφοσίωσης στην εργασία και τους στόχους του οργανισμού, που αποτελούν σημαντικά δομικά στοιχεία της συνεργασίας στα οποία στηρίζεται η αποδοτικότητα των φορέων κοινωνικής οικονομίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013: 61).
- 5) Στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας υψηλά επίπεδα αμειβόμενης απασχόλησης δεν συνδυάζονται απαραίτητα με υψηλά επίπεδα εθελοντισμού. Το γεγονός αυτό εξαρτάται από τους διαφορετικούς, οικονομικούς και μη, λόγους βάσει των οποίων ένα άτομο θα αποφασίσει να δραστηριοποιηθεί στον τομέα και θα προσφέρει τις υπηρεσίες του. Εξαρτάται και από τη φύση των φορέων κοινωνικής οικονομίας και τους διαφορετικούς οικονομικούς και συλλογικούς στόχους που εξυπηρετούν. Για παράδειγμα, εθελοντές υπάρχουν κυρίως σε ενώσεις και ιδρύματα δηλ. στους φορείς της κοινωνικής οικονομίας που δεν έχουν κατά βάση εμπορικές δραστηριότητες, ενώ δεν έχουν σχεδόν καθόλου εθελοντές όσοι φορείς του τομέα αυτού έχουν εμπορική δραστηριότητα όπως οι συνεταιρισμοί, ταμεία αλληλασφάλισης και παρόμοιες εταιρείες. Εξαίρεση είναι οι κοινωνικές επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν αμειβόμενη και μη απασχόληση και αποτελούν σαφές παράδειγμα ενός «υβριδικού» μορφώματος που συνδυάζει εμπορικές και μη δράσεις με την αξιοποίηση ποικίλων πόρων (εσόδων από την αγορά, δημόσιες επιδοτήσεις και εθελοντική εργασία) που συγκεντρώνει από τα μέλη, τους εργαζόμενους, τους εθελοντές, τους καταναλωτές, άλλες εταιρείες και δημόσιους φορείς. Τέλος, ο τρόπος που συνδυάζονται διάφοροι υλικοί και ανθρώπινοι πόροι αντανάκλα το ιστορικό και πολιτισμικό υπόβαθρο της κοινωνικής οικονομίας σε κάθε χώρα.
- 6) Γενικότερα, οι ατομικοί και κοινωνικοί, πολιτισμικοί και ιστορικοί παράγοντες που διαμορφώνουν τη δομή της απασχόλησης στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας αποτελούν αντικείμενο μελέτης γιατί προσδιορίζουν τελικά τον οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο που θα έχει η κοινωνική οικονομία στις διάφορες χώρες και στην Ευρώπη. Για παράδειγμα, υπάρχει η άποψη ότι οι

οργανισμοί της κοινωνικής οικονομίας πρέπει να υιοθετήσουν τεχνικές προώθησης και αξιολόγησης της οικονομικής τους αποτελεσματικότητας και ελέγχου του κόστους λειτουργίας για να αντέξουν στον ανταγωνισμό. Αλλά οφείλουν να διαφοροποιηθούν από τις συμβατικές επιχειρήσεις και να θέσουν ως προτεραιότητα την εξυπηρέτηση κοινωνικών αναγκών και στόχων προωθώντας την κοινωνική καινοτομία με την εφαρμογή συνεργατικών αρχών και πρακτικών διοίκησης και λειτουργίας.

Τα στοιχεία του Πίνακα 1 αφορούν το έτος 2010. Επομένως δεν περιλαμβάνουν πλήρη στοιχεία για τις ΚΟΙΝΣΕΠ στην Ελλάδα. Πριν έρθουμε στις ΚΟΙΝΣΕΠ αξίζει να αναφέρουμε ορισμένα στοιχεία για τους άλλους παραδοσιακούς φορείς στην Ελλάδα. Ο Πίνακας 2 δείχνει ότι παραδοσιακά κυριαρχούν οι ενώσεις και τα ιδρύματα από άποψη θέσεων εργασίας, οργανισμών και μελών και ακολουθούν οι συνεταιρισμοί και οι εταιρείες αλληλοασφάλισης.

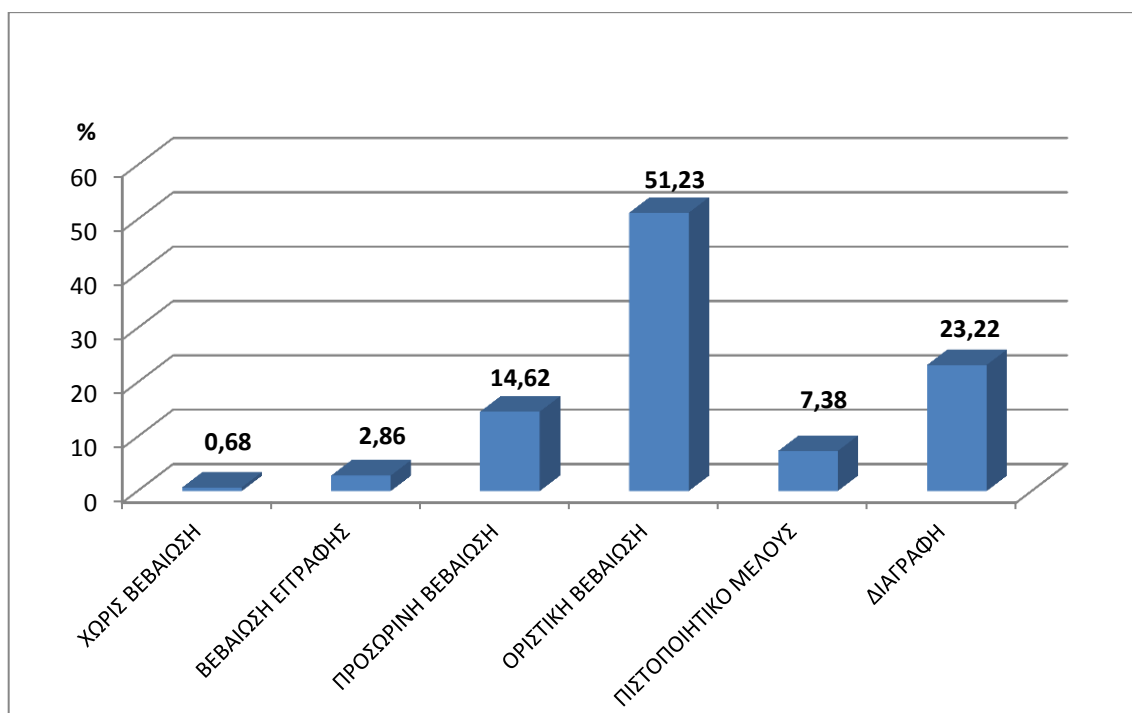
ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Παραδοσιακή κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα

Συνεταιρισμοί και λοιποί παρόμοιοι φορείς	Εταιρείες αλληλοασφάλισης	Ενώσεις και ιδρύματα
14.983 θέσεις εργασίας	1.140 θέσεις εργασίας	101.000 θέσεις εργασίας
7.197 οργανισμοί	11 οργανισμοί	50.600 οργανισμοί
1.052.785 μέλη	180.000 μέλη	1.500.000 μέλη

Πηγή: Πίνακας 6.16, CIRIEC (2012: 58) που επεξεργάζεται στοιχεία από τη μελέτη Nasioulas (2012).

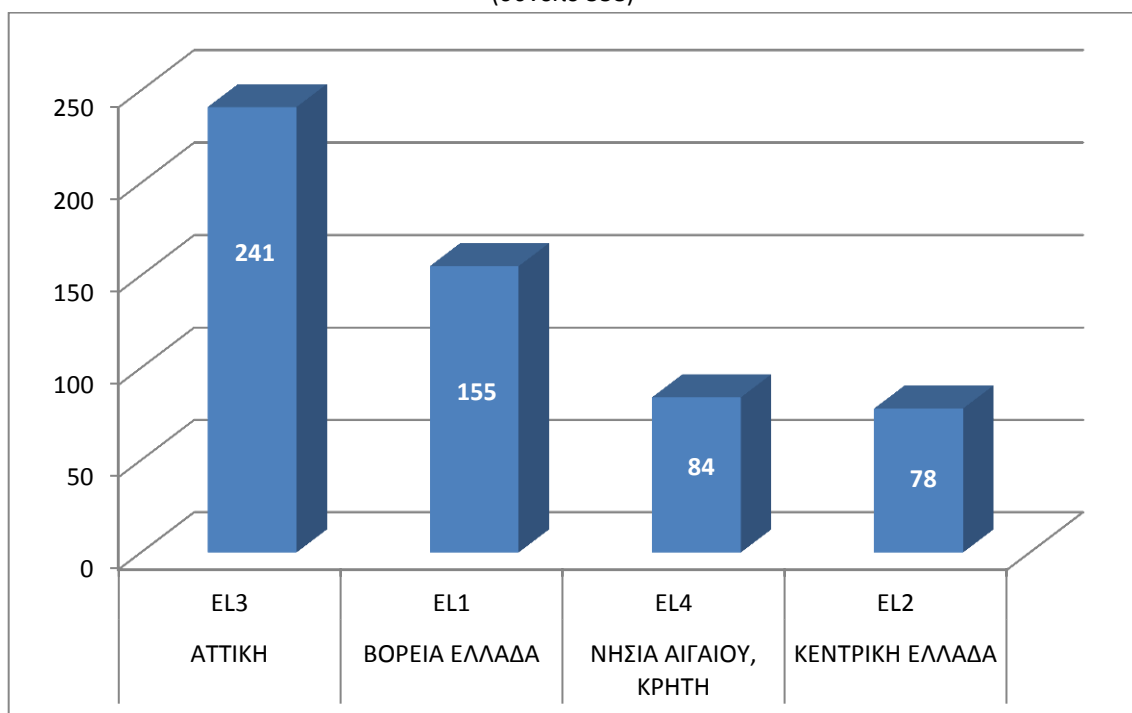
Ας δούμε τώρα τί συμβαίνει με τις ΚΟΙΝΣΕΠ στην Ελλάδα. Στηριζόμαστε σε πρόσφατα στοιχεία του Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας (Ιανουάριος 2015).²⁵ Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στα Σχήματα 1, 2 και 3.

ΣΧΗΜΑ 1: Κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα και στάδια εγγραφής στο Μητρώο
(σύνολο 732 εγγραφές)

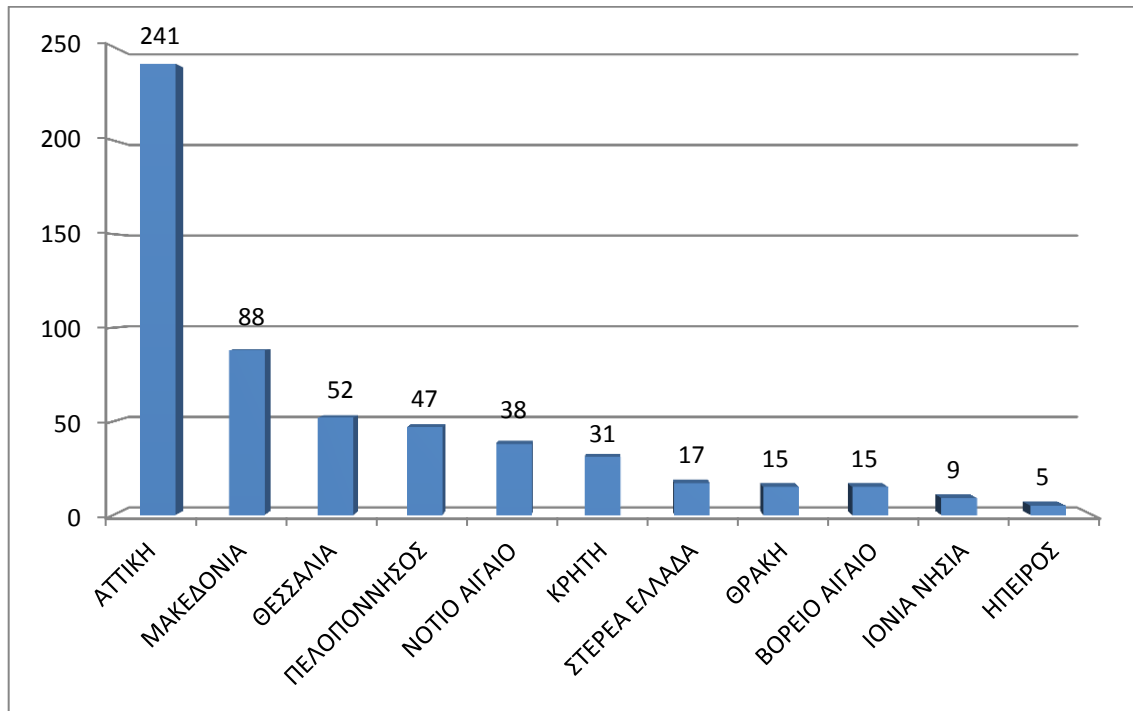

Πηγή: Γενικό Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, Υπουργείο Εργασίας (Ιανουάριος 2015).

ΣΧΗΜΑ 2: Κατανομή κοινωνικών επιχειρήσεων μεταξύ NUTS 1²⁶
(σύνολο 558)

ΣΧΗΜΑ 3: Κατανομή κοινωνικών επιχειρήσεων μεταξύ περιφερειών
(σύνολο 558)

Πηγή: Γενικό Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, Υπουργείο Εργασίας (Ιανουάριος 2015).

Στο Σχήμα 1 έχουμε το ποσοστό των εγγεγραμμένων κοινωνικών επιχειρήσεων στα διάφορα στάδια εγγραφής. Παρατηρούμε ότι λίγο πάνω από τις μισές έχουν λάβει οριστική βεβαίωση, ενώ κάτω από το 10% έχει πιστοποιητικό μέλους. Αυτό σημαίνει ότι οι υπόλοιπες εμπλέκονται ακόμα στα γραφειοκρατικά γρανάζια της πολιτείας ώστε να αποκτήσουν τις τελικές βεβαιώσεις και τα πιστοποιητικά. Οι διαγραφές καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό μετά τις οριστικές βεβαιώσεις. Δυστυχώς το μητρώο δεν δίνει στοιχεία για το χρονικό της διαδικασίας. Έτσι αδυνατούμε να εξάγουμε συμπεράσματα σχετικά με το μέσο χρονικό διάστημα που απαιτείται για να ολοκληρωθεί η διαδικασία της εγγραφής, αλλά και σχετικά με τη χρονική περίοδο που έγιναν οι περισσότερες διαγραφές από το Μητρώο. Πάντως αν η διαδικασία αποδειχθεί χρονοβόρα μπορεί να αποθαρρύνει τους νέους επιχειρηματίες να συστήσουν κοινωνικές επιχειρήσεις.

Στο Σχήμα 2 και 3 έχουμε αφαιρέσει τις κοινωνικές επιχειρήσεις οι οποίες έχουν διαγραφεί²⁷ και εξετάζουμε τη χωρική κατανομή τους στην Ελλάδα. Γίνεται φανερό ότι οι μεγάλη πλειοψηφία των κοινωνικών επιχειρήσεων που καταχωρούνται στο Μητρώο έχουν την έδρα τους σε κάποιο δήμο στην Αττική, κυρίως στην Αθήνα. Ακολουθεί η Βόρεια Ελλάδα, όπου κυριαρχεί ο Δήμος Θεσσαλονίκης. Είναι σημαντική η παρουσία των επιχειρήσεων αυτών σε αστικές περιοχές όπου η κρίση έχει φέρει την έξαρση της ανεργίας και της

φτώχειας. Αλλά το πρόβλημα της συγκέντρωσης των οργανισμών αυτών στις αστικές περιφέρειες της χώρας²⁸ δείχνει το χρόνιο πρόβλημα της αδυναμίας των λοιπών περιφερειών να αξιοποιήσουν ευκαιρίες ανάπτυξης λόγω περιορισμένων υλικών και ανθρωπίνων πόρων, πλημμελούς πληροφόρησης και εκπαίδευσης, ή ελλείψεων στη δικτύωση, τη χρηματοδότηση και το ρυθμιστικό πλαίσιο. Ενδεικτικό είναι ότι η Ήπειρος που έχει περιφέρειες με σχετικά χαμηλά επίπεδα κατά κεφαλήν ΑΕΠ, και άρα με σημαντικές ανάγκες για αύξηση της απασχόλησης και της ανάπτυξης, φιλοξενεί μόνο ένα μικρό αριθμό ΚΟΙΝΣΕΠ. Αυτό ίσως σημαίνει ότι αν επιθυμούμε να αναπτυχθεί η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα, θα πρέπει να ενισχυθούν περαιτέρω οι περιφερειακοί μηχανισμοί στήριξης των ΚΟΙΝΣΕΠ και τα μέσα χρηματοδότησής τους.

Τέλος, σύμφωνα με στοιχεία που επεξεργάζονται και παρουσιάζουν οι Balourdos and Geormas (2012), Nasioulas and Mavroeidis (2013), και European Commission (2014b) από το Μητρώο, φαίνεται ότι οι συντριπτική πλειοψηφία των ΚΟΙΝΣΕΠ είναι Συλλογικού και Παραγωγικού Τύπου, ενώ οι ΚΟΙΝΣΕΠ Ένταξης και ΚΟΙΝΣΕΠ Φροντίδας είναι πολύ λιγότερες.

10. Το μέλλον της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα μας

Συνολικά, φαίνεται ότι στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία υπάρχει μια έντονη δραστηριοποίηση στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας γεγονός που δημιουργεί ευνοϊκές προοπτικές για την απασχόληση και ανάπτυξη στη χώρα μας. Ωστόσο, εξακολουθούν να υπάρχουν εμπόδια στην επέκταση του τομέα αυτού: σε σχετική μελέτη περίπτωσης που έγινε για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εκτιμάται ότι το οικοσύστημα των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα πάσχει από **σοβαρές ελλείψεις στη χρηματοδότηση, τη δικτύωση και τη συμβουλευτική υποστήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων** (European Commission, 2014b).

Γενικότερα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δέχεται ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις προκειμένου να συσταθούν και να λειτουργήσουν αποδοτικά απαιτούν το κατάλληλο **οικοσύστημα**. Πρόκειται για ένα σύνολο παραγόντων που συνιστούν ένα ενιαίο υποστηρικτικό θεσμικό πλαίσιο και δημιουργούν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την αντιμετώπιση των δυσκολιών και την αξιοποίηση ευκαιριών που παρουσιάζονται στις κοινωνικές επιχειρήσεις. Τα συστατικά στοιχεία του οικοσυστήματος παρατίθενται στο Σχήμα 4. Εν συντομία, τα στοιχεία αυτά περιλαμβάνουν:

- 1) Το πλαίσιο που θέτουν οι νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με τη δράση των φορέων κοινωνικής οικονομίας.
- 2) Τις ιδιωτικές πρωτοβουλίες επένδυσης και χρηματοδότησης από αγορές και ταμεία που ειδικεύονται στην ενίσχυση φορέων της κοινωνικής οικονομίας και αξιολογούν τη βιωσιμότητά τους συνεκτιμώντας και μετρώντας τη χρηματοοικονομική τους απόδοση και τον κοινωνικό αντίκτυπο ή την κοινωνική απόδοση της λειτουργίας τους, δηλ. συνεκτιμώντας και μετρώντας την οικονομική τους αποτελεσματικότητα και την κοινωνική τους ωφελιμότητα.
- 3) Την ανάπτυξη συστημάτων πιστοποίησης των κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών που διαθέτουν οι φορείς της κοινωνικής οικονομικής, έχοντας υπόψη την κοινωνική καινοτομία που παράγουν και την επιδίωξη αναπτυξιακών στόχων.
- 4) Την καθιέρωση συστημάτων αξιολόγησης και μέτρησης του κοινωνικού αντίκτυπου των φορέων κοινωνικής οικονομίας για να εκτιμηθεί η αποδοτικότητα και βιωσιμότητά τους.
- 5) Την ανάπτυξη μηχανισμών συμβουλευτικής, χρηματοδοτικής και εκπαιδευτικής υποστήριξης με την καθιέρωση δικτύων συνεργασίας τόσο μεταξύ φορέων

κοινωνικής οικονομίας όσο και με εξειδικευμένους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο.

ΣΧΗΜΑ 4: Το οικοσύστημα των κοινωνικών επιχειρήσεων στις χώρες της Ευρώπης

Πηγή: European Commission (2014a) *A Map of Social Enterprises and their Eco-systems in Europe, Executive Summary*, ICF Consulting Services, 9, Figure 5.

Με βάση τα στοιχεία αυτά η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αξιολογεί το οικοσύστημα των κοινωνικών επιχειρήσεων για κάθε κράτος-μέλος, και κάνει εκτιμήσεις για την τρέχουσα κατάσταση και την αποδοτικότητα των μεταρρυθμίσεων. Καταθέτουμε ορισμένα συμπεράσματα συνδυάζοντάς τα με τα πορίσματα της σχετικής μελέτης περίπτωσης για την Ελλάδα, αλλά και τις άλλες μελέτες που υπήρξαν σημείο αναφοράς για τη συζήτησή μας εδώ:

1. Υποστήριξη και πρωτοβουλίες δημοσίου τομέα

Εκτός από το Νόμο 4019/2011 και τις τροποποιήσεις του, υπάρχουν τα Στρατηγικά Σχέδια για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας και η προκήρυξη για Αναπτυξιακές Συμπράξεις που θα δημιουργήσουν κεντρικούς και περιφερειακούς μηχανισμούς υποστήριξης. Το δημόσιο διαθέτει σχετικές

πληροφορίες στις ιστοσελίδες των αρμόδιων ειδικών υπηρεσιών και υπουργείων (βλέπε <http://www.ypakp.gr/>, <http://www.keko.gr/>). Ωστόσο, δεν έχουν ακόμα λειτουργήσει οι μηχανισμοί υποστήριξης και δεν έχουν τεθεί σε εφαρμογή οι προβλέψεις των Στρατηγικών Σχεδίων και του Νόμου, ιδιαίτερα όσο αφορά το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας που δεν έχει ακόμα ιδρυθεί. Επίσης μένει ακόμα να ξεκαθαρίσει και το φορολογικό καθεστώς των κοινωνικών επιχειρήσεων ώστε οι υποχρεώσεις τους στο κράτος να συνδυάζονται με τα κατάλληλα κίνητρα για την αύξηση των αποθεματικών τους και τη στήριξη των εμπορικών και κοινωνικών τους δραστηριοτήτων.

Μάλιστα η εν λόγω μελέτη αναφέρει ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποκλείονται από τα καθιερωμένα προγράμματα του κράτους για χρηματοδότηση και υποστήριξη νεοφυών επιχειρήσεων και μικρο-μεσαίων επιχειρήσεων. Εξακολουθούν να στηρίζονται από τα προγράμματα ΤΟΠΣΑ και ΤΟΠΕΚΟ, ενώ στο ΕΣΠΑ της τελευταίας προγραμματικής περιόδου 2014-2020 υπάρχουν προβλέψεις για περαιτέρω χρηματοδοτική υποστήριξη μέσω των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης κοκ).

Οφείλουμε όμως να αναφέρουμε εμείς εδώ ότι οι συνθήκες κρίσης και ο τρόπος διαχείρισής της (δηλ. εστίαση στο δημόσιο προϋπολογισμό και τις απαιτήσεις των δανειστών και των εκπροσώπων τους σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο) δεν αφήνουν περιθώρια να μετατοπίσουμε το ενδιαφέρον μας και να επαναπροσδιορίσουμε τις προτεραιότητές μας προς τη στήριξη της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας. Άρα όπως έχουμε αναφέρει προηγούμενα η συζήτηση για την κοινωνική οικονομία θα πρέπει να ενταχθεί στο πλαίσιο αναθεώρησης όχι μόνο των ιδεών και πρακτικών της επιχειρηματικότητας στην αγορά αλλά και του ρόλου του κράτους στην κοινωνική καινοτομία και ανάπτυξη.

2. Δίκτυα και μηχανισμοί αμοιβαίας υποστήριξης

Οι κεντρικοί και περιφερειακοί μηχανισμοί υποστήριξης μέσω των Αναπτυξιακών Συμπράξεων θα προσφέρει ευκαιρίες επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ κοινωνικών επιχειρήσεων και φορέων κοινωνικής οικονομίας γενικότερα. Οφείλουμε να προσθέσουμε και τη στήριξη που προσφέρουν οι Μονάδες Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας ανώτερων και ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της χώρας όπως το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών κοκ. Υπάρχουν όμως και ιδιωτικές πρωτοβουλίες για την ενημέρωση και εκπαίδευση των κοινωνικών επιχειρηματιών μέσα από τη δημιουργία δικτύων συνεργασίας. Η εν λόγω μελέτη αναφέρεται σε πρωτοβουλίες από το Δίκτυο Κοιν.Σ.Επ., το πρόγραμμα OMIKRON, το Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, το IMPACT HUB και την

ASHOKA στην Αθήνα που προσφέρουν χώρους και πόρους για να ενθαρρύνουν τη διασύνδεση μεταξύ κοινωνικών επιχειρηματιών και των υποστηρικτών του.

Να τονίσουμε ότι η δικτύωση μεταξύ των φορέων θα έπαιζε σημαντικό ρόλο όχι μόνο στην ενημέρωση νέων επιχειρηματιών αλλά και όλων των μελών της κοινότητας, ιδιαίτερα εκείνων που επηρεάζονται άμεσα από τους θεσμούς αυτούς, όπως οι ευπαθείς ομάδες, για τις δυνατότητες που προσφέρουν για τη βελτίωση των συνθηκών απασχόλησης και κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης. Τούτο είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε μία χώρα όπως η Ελλάδα όπου το ευρύ κοινό δεν γνωρίζει πολλά για την κοινωνική επιχειρηματικότητα.

Υπάρχουν επίσης τα ανώτερης βαθμίδας όργανα εκπροσώπησης των ΚΟΙΣΠΕ, ΚΟΙΝΣΕΠ και διαφόρων άλλων παραδοσιακών φορέων κοινωνικής οικονομίας όπως οι συνεταιρισμοί, οι ενώσεις και τα ιδρύματα. Θα ήταν όμως σημαντικό να συνεργάζονται μεταξύ τους διαφορετικοί φορείς ώστε οι παραδοσιακοί να μεταφέρουν την εμπειρία τους στους πιο σύγχρονους όπως είναι οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Σε αυτό συμβάλλει η ποικιλία των νομοθετικών ρυθμίσεων για διαφορετικούς φορείς κοινωνικής οικονομίας που υπάγονται σε διαφορετικές δημόσιες υπηρεσίες και υπουργεία που δεν συνεργάζονται μεταξύ τους. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις θα επωφελούνταν επίσης από συνεργασίες με αντίστοιχους φορείς σε άλλες χώρες της ΕΕ όπου θεσμοί κοινωνικής επιχειρηματικότητας και δικτύωσης των φορέων είναι παλαιότεροι και δοκιμασμένοι, αξιοποιώντας τα πλαίσια διακρατικής συνεργασίας που έχει διαμορφώσει η ΕΕ (για παράδειγμα το *Καταστατικό της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Εταιρείας*). Τέλος, η εν λόγω μελέτη επισημαίνει ότι θα πρέπει να διευρυνθεί το ενδιαφέρον και η συμβολή των εκπαιδευτικών και ερευνητικών ιδρυμάτων και να παγιωθεί η μεταξύ τους συνεργασία και δικτύωση για την έρευνα, εκπαίδευση και στήριξη νεοφυών επιχειρήσεων του τομέα της κοινωνικής οικονομίας.

3. Συστήματα πιστοποίησης

Δεν υπάρχουν συστήματα πιστοποίησης αγαθών και υπηρεσιών που παρέχουν οι φορείς κοινωνικής οικονομίας, ιδιαίτερα στην αγορά χρηματοδότησης και επένδυσης κοινωνικών επιχειρήσεων. Τα συστήματα αυτά είναι απαραίτητα για την προστασία του κοινωνικού συμφέροντος με την πιστοποίηση της ποιότητας των αγαθών. Ωστόσο στο σημείο αυτό οφείλουμε να τονίσουμε ότι τα συστήματα αυτά θα πρέπει να διαμορφωθούν με τέτοιο τρόπο που δεν θα υπονομεύσουν το δυναμικό χαρακτήρα του τομέα της κοινωνικής οικονομίας που βασίζεται στην τεχνική και κοινωνική καινοτομία, την ευελιξία και δημιουργικότητα, την αυτονομία και αυτο-οργάνωση, για την εξυπηρέτηση νέων ατομικών και κοινωνικών αναγκών και στόχων.

4. Αγορές και φορείς κοινωνικής χρηματοδότησης και επένδυσης

Στην Ελλάδα δεν υπάρχει αγορά για χρηματοδότηση και επένδυση σε κοινωνικές επιχειρήσεις και φορείς κοινωνικής οικονομίας. Είδαμε ότι υπάρχουν ορισμένες συνεταιριστικές τράπεζες που έχουν αναλάβει τέτοιες λειτουργίες σε συνεργασία με σχετικούς Ευρωπαϊκούς θεσμούς. Αλλά υπάρχουν ορισμένα βασικά προβλήματα που περιορίζουν σημαντικά τη διοχέτευση ιδιωτικών πόρων στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας: i) η περιορισμένη ρευστότητα των τραπεζών λόγω κρίσης, ii) η μη αναγνώριση της κοινωνικής ματικότητας ως εναλλακτικού επιχειρηματικού μοντέλου, iii) η απουσία συστηματικών μεθόδων αξιολόγησης του κοινωνικού αντίκτυπου ή της κοινωνικής απόδοσης των επενδύσεων και επιχειρήσεων, και iv) η έλλειψη θεσμικού πλαισίου για τη λειτουργία τέτοιων αγορών και διαμεσολαβητών, ειδικά μικρο-πιστωτικών ιδρυμάτων.

Εν όψει των συνθηκών αυτών, η μελέτη περίπτωσης για την Ελλάδα επισημαίνει ότι οι κοινωνικοί επιχειρηματίες στηρίζονται σχεδόν αποκλειστικά σε πόρους από αναπτυξιακά προγράμματα που χρηματοδοτούνται από ταμεία της διαρθρωτικής πολιτικής και πολιτικής συνοχής της ΕΕ όπως το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο ή το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης. Έτσι οι επιχειρηματίες δηλώνουν ότι αναζητούν νέες πηγές χρηματοδότησης όπως είναι το crowdfunding: μεταφράζεται ως διαδικτυακή μικρο-χρηματοδότηση και αφορά την πρακτική χρηματοδότησης μιας δραστηριότητας ή ενός έργου με τη συγκέντρωση μικροποσών από μια μεγάλη ομάδα ατόμων, κυρίως μέσα από το διαδίκτυο. Τέλος, η εν λόγω μελέτη αναφέρεται σε μια πιλοτική πρωτοβουλία για την ενίσχυση της χρηματοδότησης των κοινωνικών επιχειρήσεων που υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και υλοποιείται από τις συνεταιριστικές τράπεζες σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Ηθικών και Εναλλακτικών Τραπεζών²⁹ (European Federation of Ethical and Alternative Banks).

5. Συστήματα κοινωνικής αξιολόγησης

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι δεν υπάρχουν στην Ελλάδα καθιερωμένα συστήματα κοινωνικής λογιστικής παρά το γεγονός ότι εφαρμόζονται σε άλλες χώρες του κόσμου. Σε άλλες χώρες υπάρχουν μεθόδους ακόμα και για την εκτίμηση της κοινωνικής απόδοσης μιας συμβατικής επιχείρησης, παράλληλα με τη χρηματοοικονομική της απόδοση.

Στην Ελλάδα ο Ετήσιος Απολογισμός και Προγραμματισμός που ζητά το Υπουργείο Εργασίας σύμφωνα με το σχετικό νόμο δεν προσφέρεται τόσο για

τέτοιες εκτιμήσεις. Μάλιστα, η μελέτη περίπτωσης παρατηρεί ότι με τις οργανωτικές δομές που προβλέπει ο νόμος ο απολογισμός επικεντρώνεται στον υπολογισμό της οικονομικής απόδοσης και στον έλεγχο συμβατότητας της λειτουργίας της ΚΟΙΝΣΕΠ, και λιγότερο στην αξιολόγηση του κοινωνικού αντίκτυπου της ΚΟΙΝΣΕΠ εντός και εκτός της επιχείρησης.

Εκείνο το οποίο απασχολεί τους κοινωνικούς επιχειρηματίες, τους ερευνητές και τους φορείς άσκησης πολιτικής στην κοινωνική οικονομία είναι να μην εξαφανιστεί ο κοινωνικός χαρακτήρας των οργανισμών αυτών. Οι απειλές από τον ελεύθερο ανταγωνισμό της αγοράς και τη συμπεριφορά τους κράτους είναι απτές: από τη μια πλευρά, μεγάλες επιχειρήσεις που επιδιώκουν το κέρδος και συσσωρεύουν κεφάλαιο μπορεί να εκτοπίσουν τις κοινωνικές επιχειρήσεις από την αγορά, και από την άλλη, η ανεπαρκής ή αναποτελεσματική παρέμβαση του κράτους μπορεί να τις αφήσει εκτεθειμένες στον ανταγωνισμό ή να μετατραπούν σε φερέφωνο στενότερων οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων ισχυρών ομάδων.

Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ελλάδας απασχολεί η αδυναμία των κοινωνικών επιχειρήσεων να επεκτείνουν την εμπορική τους δραστηριότητα, λόγω των ελλείψεων που υπάρχουν στο θεσμικό πλαίσιο, ειδικά στο νομοθετικό πλαίσιο, στη χρηματοδότηση της κοινωνικής οικονομίας, στις δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς, και στα συστήματα αξιολόγησης κοινωνικού αντίκτυπου. Έτσι υπάρχει ο κίνδυνος να μετατραπούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις σε οργανισμούς που έχουν περιορισμένο κεφάλαιο, χωρίς κοινωνικό αντίκτυπο στην απασχόληση, την ανάπτυξη και τη συνοχή και χωρίς προοπτικές βιωσιμότητας στην αγορά.

Πρέπει λοιπόν να διασφαλιστούν οι συνθήκες εκείνες εντός και εκτός των κοινωνικών επιχειρήσεων που θα τις επιτρέψουν να διατηρήσουν το δυναμισμό, την αυτονομία και το δημοκρατικό τους χαρακτήρα. Και αυτό είναι το πιο δύσκολο εγχείρημα, καθώς δεν εξαρτάται από μια μεμονωμένη τεχνοκρατική απόφαση αλλά και από ηθικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και πολιτικές εκτιμήσεις για τους στόχους και τα μέσα κοινωνικής προστασίας, κινητοποίησης και αλληλεγγύης.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αδάμ, Σοφία (2014) *Κοινωνική Οικονομία, Οδηγός Δημιουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων*, Θεσσαλονίκη: Heinrich Böll Stiftung, Ελλάδα.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013) *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη*, Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Κοινωνικής Ένταξης, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κλήμη-Καμινάρη, Ολυμπία και Παπαγεωργίου, Κωνσταντίνος Λ. (2010) *Κοινωνική Οικονομία: Μια Πρώτη Προσέγγιση*, Αθήνα: Ελληνοεκδοτική.

Ομάδα Διοίκησης Έργου για την Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα (2013) *Στρατηγικό Σχέδιο για την Ανάπτυξη του Τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας*, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας.

Τζουβελέκας, Μανώλης και Zoehrer, Κωνσταντίνα (2015) «Ο Νόμος 4019/2011 – Προϋποθέσεις λειτουργίας της Κοινωνικής Οικονομίας για μια βιώσιμη αγορά εργασίας», *Κοινωνική Πολιτική*, 3: 120-136.

Χριστοφόρου, Ασημίνα (2015) *Το Κοινωνικό Κεφάλαιο και η Σχέση του με την Κοινωνικο-οικονομική Ανάπτυξη και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα*, «ΠΕ2: Σχεδιασμός και ανάπτυξη συμπληρωματικών δράσεων του μαθήματος: Τεχνολογία και Επιχειρηματικότητα» Αθήνα: Μονάδα Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας ΕΜΠ.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Balaourdos, Dionyssis and Geormas, Konstantinos (2012) "Social Economy in Greece: From Childhood to Adolescent", Paper prepared for the Peer Review in Social Protection and Social Inclusion Program coordinated by ÖSB Consulting, the Institute for Employment Studies (IES) and Applica, and funded by the European Commission.

Campbell, Colin and Sacchetti, Silvia (2014) "Social Enterprise Networks and Social Capital: A Case Study in Scotland/UK", in A. Christoforou and J. B. Davis (eds.) *Social Capital and Economics: Social Values, Power and Social Identity*, London and New York: Routledge, 215-235.

European Commission (2011) *Social Business Initiative, Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation*, COM(2011) 682 final.

European Commission (2014a) *A Map of Social Enterprises and their Ecosystems in Europe, Executive Summary*, ICF Consulting Services.

European Commission (2014b) *A Map of Social Enterprises and their Ecosystems in Europe, Country Report: Greece*, ICF Consulting Services.

European Commission (2014c) *Proposed Approaches to Social Impact Measurement in European Commission Legislation and in Practice in Relating to EuSEFs and the EaSI*, GECES Sub-group on the Impact Measurement 2014, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Evers, Adalbert and Laville, Jean-Louis, 2004, *The Third Sector in Europe*, Cheltenham and Northampton, Edward Elgar.

Hossein, Caroline Shenaz (2012) *The Politics of Micro-finance: A Comparative Study of Jamaica, Guyana and Haiti*, PhD Dissertation, University of Toronto, Canada.

International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy (CIRIEC) (2012) *The Social Economy in the European Union*, European Economic and Social Committee.

Mouzelis, Nicos and Pagoulatos, George (2002) "Civil Society and Citizenship in Postwar Greece", in F. Birtek, N. Diamandouros, T. Dragona, A. Frangoudaki and C. Keyder (eds.), *Citizenship and the Nation-State in Greece and Turkey*, Social and Historical Studies on Greece and Turkey Series, London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 87-103.

Nasioulas, Ioannis (2012) *Greek Social Economy Revisited*, Frankfurt am Main, Peter Lang.

Nasioulas, Ioannis and Mavroeidis, Vasileios (2013) "The Social Business Sector in Greece, Systematic Failures and Positive Action Potentials Based on Strengths of the Hellenic Ministry of Development and Competitiveness", Report 10#, *European Commission, Social Business Initiative Group of Experts on Social Entrepreneurship (GECES)*.

Polanyi, Karl (1944) *The Great Transformation - The Political and Economic Origins of Our Time*, Mattituck, Amereon House.

Sotiropoulos, Dimitris A. (2004) "Formal Weakness and Informal Strength: Civil Society in Contemporary Greece", *London School of Economics and Political Science, The European Institute, The Hellenic Observatory, Discussion Paper Series*, Discussion Paper No. 16.

Viennet, Claude (1994/2008) *Η Κοινωνική Οικονομία*, Αθήνα: Εκδόσεις Πολύτροπον.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Σύμφωνα με τους Evers and Laville (2004: 13, 20-21), η Ευρωπαϊκή παράδοση, έννοια και πρακτική στην κοινωνική οικονομία διαφέρει από εκείνη που επικρατεί στις ΗΠΑ και τείνει να κυριαρχεί στη σχετική βιβλιογραφία. Εν συντομία, ο Αμερικανικός ορισμός ακολουθεί μια προσέγγιση αναλυτικής ταξινόμησης και στατιστικής ερμηνείας της σημασίας των μη-κερδοσκοπικών οργανισμών, όπως τα ιδρύματα και οι φιλανθρωπικοί οργανισμοί, όπου η μη διανομή κερδών είναι βασική αρχή αποκλείοντας έτσι τους συνεταιρισμούς και τους οργανισμούς αλληλοασφάλισης που εξυπηρετούν και οικονομικούς στόχους. Επίσης επηρεάζεται από τη νεοκλασική προσέγγιση της οικονομικής θεωρίας, ώστε να ερμηνεύει την εμφάνιση και λειτουργία μη-κερδοσκοπικών φορέων ως διορθωτική παρέμβαση (από τον ιδιωτικό τομέα) στις ατελείς συνθήκες λειτουργίας των αγορών για την αποκατάσταση της αποτελεσματικότητάς τους.

Από την άλλη, ο Ευρωπαϊκός ορισμός υιοθετεί μια ιστορική-εξελικτική προσέγγιση που δίνει έμφαση στους κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες που οδήγησαν στην εμφάνιση και λειτουργία στην οικονομία μη-αγοραίων, μη-κρατικών οργανισμών κυρίως ως αντίδραση στις αρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις της ελεύθερης και ανταγωνιστικής αγοράς. Οι φορείς κοινωνικής οικονομίας, σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό ορισμό, υποκινούνται πρωταρχικά από αξίες κοινωνικής αλληλεγγύης και ευημερίας, και παράγουν ένα συλλογικό όφελος. Συμπεριλαμβάνονται οι συνεταιρισμοί και οι οργανισμοί αλληλοασφάλισης που παράγουν πλεονάσματα, αλλά η διανομή τους υπόκειται σε συλλογικούς μηχανισμούς και κριτήρια, όπως θα δούμε παρακάτω.

² Το ΕΣΠΑ είναι το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης, δηλ. το πρόγραμμα περιφερειακής πολιτικής της περιόδου 2014-2020.

³ Βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στις προτάσεις που υποβλήθηκαν από τους εμπειρογνώμονες της Τεχνικής Επιτροπής Καθοδήγησης και περιλαμβάνονται στο κείμενο *Outline Strategy and Priorities for Action to develop the Social Economy and Social Entrepreneurship in Greece, Recommendations of the Expert Steering Committee on Social Economy and Social Entrepreneurship* (2013).

⁴ Πρόκειται για το πρώην Μόνιμο Ευρωπαϊκό Συνέδριο των Συνεταιρισμών, Αλληλοασφαλιστικών Οργανισμών, Ενώσεων και Ιδρυμάτων (European Standing Conference on Cooperatives, Mutual Societies, Associations and Foundations) <http://www.socialeconomy.eu.org/>.

⁵ Σε μια έρευνα που καταγράφει τις ενώσεις grassroots στην Ελλάδα, οι ενώσεις αυτές ορίζονται ως ομάδες που «προέρχονται από τους πολίτες των τοπικών κοινωνιών, λειτουργούν ως μη-κερδοσκοπικές οργανώσεις, είναι ανοιχτές σε όλους και δεν έχουν δεσμούς με κερδοσκοπικούς φορείς» (OMIKRON Project, <http://omikronproject.gr/grassroots>).

⁶ Βλέπε: International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy (CIRIEC) (2012) *The Social Economy in the European Union*, European Economic and Social Committee.

⁷ Σύμφωνα με ορισμένες αναφορές, στον κατάλογο των κοινωνικών επιχειρήσεων προστίθενται οι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί Γυναικών, οι οποίοι θεσμοθετούνται με το Νόμο 1541/1985 και μαζί με τους ΚΟΙΣΠΕ αποτελούν τις πρώτες κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα (Balourdos

and Geormas, 2012: 2, υποσημείωση 3, Nasioulas and Mavroeidis, 2013: 3, European Commission, 2014b: i, 12).

⁸ Βλέπε για παράδειγμα Woolcock, Michael (1998) "Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework", *Theory and Society*, 72(2):151-208, Woolcock, Michael and Narayan, Deepa (2000) "Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy", *The World Bank Research Observer*, 15(2):225-249.

⁹ <http://www.etean.com.gr/PublicPages/Identity.aspx>

¹⁰ <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=836&langId=el>

¹¹ <http://www.snf.org/el/dorees/apodektes/a/actionaid-hellas/protoboulia-action-finance-hrimatodotisi-programmatos/>.

¹² Συχνά το γνωστό πείραμα Grameen Bank στο Bangladesh θεωρείται πρωτοπόρος στο θεσμό των μικρο-πιστωτικών ιδρυμάτων (<http://www.grameen.com/>). Ωστόσο υπάρχουν μελέτες που καταγράφουν άτυπες μορφές δικτύων μικρο-χρηματοδότησης πολύ πριν το φαινόμενο Grameen οι οποίες αναπτύσσονται στην Αφρικανική ήπειρο και μεταφέρονται στο Νέο Κόσμο από την Αφρικανική διασπορά για την αντιμετώπιση περιορισμένης πρόσβασης σε χρηματοδοτικούς πόρους λόγω συνθηκών αποικιοκρατίας, δουλείας ή ρατσισμού (Hossein, 2012).

¹³ <http://www.espa.gr/el/Pages/Proclamationsfs.aspx?item=2273>

¹⁴ <http://www.keko.gr/el/Pages/topeko.aspx>

¹⁵ Βλέπε για παράδειγμα Campbell and Sacchetti (2014) σχετικά με τα δίκτυα κοινωνικών επιχειρήσεων στη Σκωτία.

¹⁶ Οι πολιτικές αυτές προβλέπονται από το Στρατηγικό Σχέδιο και περιλαμβάνουν: i) Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα (Social Business Initiative), ii) Πρωτοβουλία για τους Νέους (Youth Opportunity Initiative), iii) Κοινωνική Ανάπτυξη και Συνοχή (Social Growth and Cohesion Package), iv) Σχέδιο Δράσης για την Επιχειρηματικότητα μέχρι το 2020 (Entrepreneurship 2020 Action Plan). Την Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Οικονομία εξετάζουμε αναλυτικότερα σε άλλη ενότητα. Οι άλλες πολιτικές που αναφέρονται εδώ αναγνωρίζουν το ρόλο των κοινωνικών επιχειρήσεων στην απασχόληση, την καινοτομία και την ανάπτυξη.

¹⁷ Αναλυτικότερα βλέπε Christoforou, Asimina and Pisani, Elena (forthcoming) "Social Capital and Rural Development in Southern European Regions: The Case of EU-funded LEADER Projects", in *Handbook of Social Capital and Regional Development*, Cheltenham and Northampton MA, Edward Elgar.

¹⁸ Θυμίζουμε ότι η ΕΥ για την Κοινωνική Ένταξη και Κοινωνικής Οικονομίας στο ελληνικό Υπουργείο Εργασίας, που αναλαμβάνει πρωτοβουλίες πολιτικής σε εθνικό επίπεδο, διαδέχεται την ΕΥ για την ενσωμάτωση των αρχών της EQUAL και για τη διαχείριση δράσεων του ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού (Άρθρο 15, Νόμος 4019/2011).

¹⁹ Το Καταστατικό για την Ευρωπαϊκή Συνεταιριστική Εταιρεία στηρίζεται στο περιεχόμενο δύο πράξεων: 1) Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1435/2003 του Συμβουλίου της 22ας Ιουλίου 2003 περί του καταστατικού της ευρωπαϊκής συνεταιριστικής εταιρείας [Επίσημη Εφημερίδα L 207 της 18.8.2003] και 2) Οδηγία 2003/72/ΕΚ του Συμβουλίου της 22ας Ιουλίου 2003 για τη συμπλήρωση του καταστατικού του ευρωπαϊκού συνεταιρισμού όσον αφορά το ρόλο των εργαζομένων [Επίσημη Εφημερίδα L 207 της 18.8.2003]. Συνοπτικά θεσπίζει το νομικό καθεστώς που θα ισχύει στην ευρωπαϊκή συνεταιριστική οικονομία. Το καθεστώς αυτό διασφαλίζει την ισότητα των

όρων ανταγωνισμού μεταξύ των συνεταιριστικών και των κεφαλαιουχικών εταιρειών. Επίσης συμβάλλει στην ανάπτυξη των διασυνοριακών δραστηριοτήτων των συνεταιριστικών εταιρειών.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=URISERV:l26018&from=EL#KEYTERMS>

²⁰ Groupe d'experts de la Commission sur l'entrepreneuriat social (GECES): http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/expert-group/index_en.htm.

²¹ OECD (2007) *The Social Economy: Building Inclusive Economies*.

²² <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1081&langId=el>

²³ Η μελέτη CIRIEC επιβεβαιώνει πως η Κοινή Συντροφιά και Αδελφότητα των Αμπελακίων αποτελεί τον πρώτο σύγχρονο συνεταιρισμό στην κόσμο. Ιδρύθηκε μεταξύ 1750 και 1770, όταν στον κλάδο των ερυθρών βαμβακερών νημάτων οι «συντροφιάς» σε 22 χωριά στην περιοχή των Τεμπών συνενώθηκαν το 1772 για να αποφύγουν περιττές συγκρούσεις. Δημιουργήθηκε ένας μεγάλος οργανισμός με 6000 μέλη, 24 εργοστάσια και 17 καταστήματα σε όλη την Ευρώπη, από την Αγία Πετρούπολη ως το Λονδίνο και τη Σμύρνη. Τα μέλη του αντλούσαν οφέλη από την κοινωνική ασφάλιση, υποδομές υγείας, σχολεία, βιβλιοθήκες και το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Αμπελακίων. Διαλύθηκε το 1812 ως αποτέλεσμα της βαριάς φορολογίας και των οικονομικών και τεχνικών εξελίξεων στον κλάδο των νημάτων (CIRIEC, 2012: 13, υποσημείωση 1).

²⁴ Για μια πιο αναλυτική παρουσίαση της σχέσης κράτους, κοινωνίας και ομάδων ειδικού συμφέροντος και των επιπτώσεών της στη συνεργασία και την ανάπτυξη, βλέπε Χριστοφόρου (2015).

²⁵ Διευκρινίζουμε ότι στο Μητρώο έχουν καταχωρηθεί εκτός από τις ΚΟΙΝΣΕΠ και ΚΟΙΣΠΕ και 12 ΑΦΚΟ, δηλ. άλλοι φορείς κοινωνικής οικονομίας, όπως οι αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες.

²⁶ Το NUTS είναι ένα σύστημα κατηγοριοποίησης των περιφερειών το οποίο χρησιμοποιεί η ΕΕ κυρίως για την κατανομή των πόρων στην άσκηση της διαρθρωτικής πολιτικής και της πολιτικής συνοχής (π.χ. ΕΣΠΑ). Εν συντομία, το επίπεδο NUTS 1, με βάση τον κανονισμό του 2010, διακρίνει:

EL1: Θράκη, Μακεδονία, Θεσσαλία

EL2: Ήπειρος, Ιόνια νησιά, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος

EL3: Αττική

EL4: Βόρειο Αιγαίο, Νότιο Αιγαίο, Κρήτη

²⁷ Από το δείγμα έχουμε αφαιρέσει και 4 ΚΟΙΝΣΕΠ των οποίων η έδρα (ο δήμος) δεν έχει καταχωρηθεί ή δεν έχει διευκρινιστεί.

²⁸ Το πρόβλημα είναι ακόμα πιο έντονο αν ληφθεί υπόψη ότι και στους άλλους νομούς της χώρας παρατηρείται συγκέντρωση στα πιο μεγάλα αστικά τους κέντρα.

²⁹ <http://www.febea.org/>

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ